SANCTI AMBROSII MEDIOLANENSIS EPISCOPI ET ECCLESIAE DOCTORIS HEXAEMERON LIBRI SEX.

LIBER PRIMUS.

DE OPERE PRIMI DIEI.

CAPUT PRIMUM.

De mundi principio, duratione et unitate. Philosophorum errores referuntur ac perstringuntur.

1. Tantumne opinionis assumpsisse homines, ut aliqui eorum tria principia constituerent omnium, Deum, et exemplar, et materiam, sicut Plato discipulique ejus; et ea incorrupta, et increata, ac sine initio esse asseverarent: Deumque non tamquam creatorem materiae, sed tamquam artificem ad exemplar, hoc est, ideam intendentem, fecisse mundum de materia, quam vocant hylen, quae gignendi causas rebus omnibus dedisse asseratur: ipsum quoque mundum incorruptum, nec creatum, aut factum existimarent: alii quoque, ut Aristoteles cum suis disputandum putavit, duo principia ponerent, materiam et speciem, et tertium cum iis, quod operatorium dicitur, cui suppeteret competenter efficere, quod adoriundum putasset.

2. Quid igitur tam inconveniens, quam ut aeternitatem operis cum Dei omnipotentis aeternitate conjungerent, vel ipsum opus Deum esse dicerent; ut coelum, et terram, et mare divinis prosequerentur honoribus? Ex quo factum est, ut partes mundi deos esse crederent, quamvis de ipso mundo non mediocris inter eos quaestio sit.

3. Nam Pythagoras unum mundum asserit: alii innumerabiles dicunt esse mundos, ut scripsit Democritus, cui plurimum de Physicis vetustas auctoritatis detulit. Ipsumque mundum semper fuisse et fore Aristoteles usurpat dicere: contra autem Plato non semper fuisse, sed semper fore praesumit astruere: plurimi vero nec fuisse semper, nec semper fore scriptis suis testificantur.

4. Inter has eorum dissensiones quae potest esse veri aestimatio? cum alii mundum ipsum Deum esse dicant, quod ei mens divina, ut putant, inesse videatur; alii partes ejus, alii utrumque; in quo nec quae figura sit deorum, nec qui numerus, nec qui locus, aut vita possit, aut cura comprehendi. Siquidem mundi aestimatione volubilem, rotundum, ardentem, quibusdam incitatum motibus, sine sensu Deum conveniat intelligi, qui alieno, non suo motu feratur.

CAPUT II.

S. Moysis doctrina de initio rerum, auctore mundi, et creatione materiae. Idem multis nominibus commendatur: cui uni, explosis atomis ideisque, credendum ostenditur.

5. Unde divino spiritu praevidens sanctus Moyses hos hominum errores fore, et forte jam coepisse, in exordio sermonis sui sic ait, In principio fecit Deus coelum et terram (Gen. I, 1); initium rerum, auctorem mundi, creationem materiae comprehendens; ut Deum cognosceres ante initium mundi esse, vel ipsum esse initium universorum; sicut in Evangelio Dei Filius dicentibus sibi, Tu quis es? respondit: Initium quod et loquor vobis (Joan. VIII. 25): et ipsum dedisse gignendis rebus initium, et ipsum esse creatorem mundi, non idea quadam duce imitatorem materiae, ex qua non ad arbitrium suum, sed ad speciem propositam sua opera formaret. Pulchre quoque ait, In principio fecit; ut

incomprehensibilem celeritatem operis exprimeret, cum effectum prius operationis impletae, quam indicium coeptae explicuisset.

6. Quis hoc dicat advertere debemus. Moyses utique ille eruditus in omni sapientia Aegyptiorum, quem de flumine collectum filia Pharao ut filium dilexit, et subsidiis regalibus fultum, omnibus saecularis prudentiae disciplinis informari atque instrui desideravit. Qui cum de aqua nomen acceperit, non putavit tamen dicendum, quod ex aqua constarent omnia, ut Thales dixit. Et cum esset in aula educatus regia, maluit tamen pro amore justitiae subire exsilium voluntarium, quam in tyrannidis fastigio peccati perfunctionem deliciis acquirere. Denique priusquam ad populi liberandi munus vocaretur, naturali aequitatis studio provocatus, accipientem injuriam de popularibus suis ultus, invidiae sese dedit, voluptatique eripuit, atque omnes regiae domus declinans tumultus, in secretum Aethiopiae se contulit; ibidem a caeteris negotiis remotus, totum divinae cognitioni animum intendit, ut gloriam Dei videret facie ad faciem. Cui testificatur Scriptura, quia nemo surrexit amplius Propheta in Israel, sicut Moyses, quem scivit Dominus facie ad faciem (Deut. XXXIV, 10). Non in visione, neque in somniis sed os ad os cum Deo summo locutus; neque in specie, neque per aenigmata, sed clara atque perspicua praesentiae divinae dignatione donatus.

7. Is itaque Moyses aperuit os suum, et effudit quae in eo Dominus loquebatur, secundum quod ei dixerat, cum eum ad Pharao regem dirigeret: Vade ergo, et ego aperiam os tuum, et instruam te quid debeas loqui (Exod. IV, 12). Etenim si quod de populo dimittendo diceret, a Deo acceperat, quanto magis quod de coelo loqueretur? Denique non in persuasione humanae sapientiae, nec in philosophiae simulatoriis disputationibus, sed in ostensione spiritus et virtutis, tamquam testis divini operis

ausus est dicere: In principio fecit Deus coelum et terram. Non ille, ut atomorum concursione mundus coiret, serum atque otiosum exspectavit negotium; neque disciplinam quamdam materiae, quam contemplando, mundum posset effingere, sed auctorem Deum exprimendum putavit. Advertit enim vir plenus prudentiae, quod visibilium atque invisibilium substantias, origines, et causas rerum mens sola divina contineat, non ut philosophi disputant, validiorem atomorum complexionem perseverantiae jugis praestare causam: sed judicavit quod telam araneae texerent qui sic minuta et insubstantiva principia coelo ac terris darent, quae ut fortuito conjungerentur, ita fortuito ac temere dissolverentur, nisi in sui gubernatoris divina virtute constarent. Nec immerito gubernatorem nesciunt, qui non noverunt Deum, per quem omnia reguntur et gubernantur. Sequamur ergo eum, qui et auctorem novit, et gubernatorem, nec vanis abducamur opinionibus.

CAPUT III.

Principium suum a Deo mundum habere: ac proinde eum, licet sphaerica figura sit, aeternum non esse.

8. In principio, inquit. Quam bonus ordo, ut illud primum assereret, quod negare consueverunt, et cognoscerent principium esse mundi, ne sine principio mundum esse homines arbitrarentur. Unde et David cum de coelo, et terra, et mari loqueretur, ait, Omnia in sapientia fecisti (Ps. CIII, 25). Dedit ergo principium mundo, dedit etiam creaturae infirmitatem, ne anarchon, ne increatum, et divinae consortem substantiae crederemus. Et pulchre addidit, Fecit, ne mora in faciendo fuisse existimaretur; ut vel sic intelligerent homines quam incomparabilis operator esset, qui tantum opus brevi exiguoque momento suae operationis absolveret, ut voluntatis effectus sensum temporis praeveniret. Nemo

operantem vidit, sed agnovit operatum. Ubi igitur mora, cum legas: Quia ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt (Ps. CXLVIII, 5)? Nec artis igitur usum, nec virtutis expendit, qui momento suae voluntatis majestatem tantae operationis implevit; ut ea quae non erant, esse faceret tam velociter, ut neque voluntas operationi praecurreret, neque operatio voluntati.

9. Miraris opus, quaeris operatorem, quis principium tanto operi dederit, quis tam cito id fecerit? Subjecit statim, dicens quia Deus fecit coelum et terram. Audisti auctorem, dubitare non debes. Hic est in quo benedixit Melchisedech Abraham patrem multarum gentium, dicens: Benedictus Abraham a Deo summo, qui fecit coelum et terram (Gen. XIV, 19 et 22). Et credidit Abraham Deo, et ait: Extendam manum meam ad Deum summum, qui fecit coelum et terram. Vides quia hoc non homo invenit, sed Deus annuntiavit. Deus est enim Melchisedech, qui est rex pacis et justitiae, nec initium dierum neque finem habens. Non mirum ergo si Deus qui est sine initio, initium omnibus dedit; ut quae non erant, esse inciperent. Non mirum si Deus qui omnia virtute sua continet, et incomprehensibili majestate universa complectitur, fecit haec quae videntur, cum etiam illa fecerit quae non videntur. Invisibilia autem iis quae videntur, potiora esse quis neget; cum ea quae videntur, temporalia sint, aeterna autem quae non videntur? Quis dubitet quod Deus haec fecerit, qui per Prophetam locutus ait: Quis mensus est manu aquam, et coelum palmo, et universam terram clausa manu? Quis statuit montes in libra et rupes in statera, et nemora in jugo? Quis cognovit sensum Domini, aut quis ejus consiliarius fuit, vel quis instruxit eum (Esa. XL, 12). De quo etiam alibi legimus: Quia tenet circuitum terrae, et terram velut nihilum fecit. Et Hieremias ait: Dii qui non fecerunt coelum et terram, peribunt a terra, et de sub coelo isto. Dominus qui fecit terram in virtute sua, et correxit in sapientia sua

orbem, et in sua prudentia extendit coelum, et multitudinem aquae in coelo (Jerem. X, 11). Et addidit: Infatuatus est homo a scientia sua (Ibid., 14). Qui enim corruptibilia mundi sequitur, et ex his putat quod divinae possit naturae comprehendere veritatem, quomodo non infatuatur versutae disputationis astutia?

10. Cum ergo tot oracula audias, quibus testificatur Deus quod fecerit mundum, noli eum sine principio esse credere; quia quasi sphaera mundus esse dicatur, ut principium ejus nullum videatur exstare; et cum intonat, quasi in circuitu omnia commoventur, ut unde incipiant, ubi desinant non facile comprehendas; quia circuitus principium sensu colligere impossibile habetur. Neque enim sphaerae potes initium reperire, vel unde coeperit globus lunae, vel ubi desinat menstrua lunae defectio. Neque vero si ipse non comprehendas, idcirco non coepit, aut nequaquam desinet. Si ipse circuitum vel atramento, vel graphio ducas, vel centro exprimas, unde coeperis, aut ubi desieris, intervallo interposito non facile vel oculis colligis, vel mente repetis; et tamen et coepisse et desivisse ipse tibi testis es. Nam etsi sensum subterfugit, veritatem non subruit. Quae autem initium habent, et finem habent: et quibus finis datur, initium datum constat. Finem autem mundi futurum ipse Salvator docet in Evangelio suo, dicens: Coelum et terra praeteribunt [quia transformabuntur] (Matth. XXIV, 55). Et infra: Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem mundi (Matth. XXVIII, 20). Et Apostolus: Praeterit enim figura [sed non substantia] hujus mundi (I Cor. VII, 31).

11. Quomodo ergo coaeternum Deo mundum asserunt, et creatori omnium sociant, atque aequalem esse disputant creaturam, corpusque materiale mundi invisibili illi atque inaccessibili naturae divinae conjungendum putant, cum praesertim secundum suam sententiam non possint negare, quoniam cujus partes

corruptioni et mutabilitati subjacent, hujus necesse est universitatem iisdem passionibus, quibus propriae portiones ejus sunt obnoxiae, subjacere?

CAPUT IV.

Principiorum varia genera: et in quo Deus fecisse coelum ac terram intelligendus.

12. Principium igitur esse docet qui dicit: In principio fecit Deus coelum et terram. Principium autem ad tempus refertur, aut ad numerum, aut ad fundamentum; quomodo in aedificanda domo initium fundamentum est. Principium quoque conversionis et depravationis dici posse Scripturarum cognoscimus auctoritate. Est et principium artis ars ipsa, ex qua artificum diversorum deinceps coepit operatio. Est etiam principium bonorum operum finis optimus, ut misericordiae principium est, Deo placere quod facias. Eo enim ad conferendum hominibus subsidium maxime provocamur. Est etiam virtus divina, quae hac exprimitur appellatione. Ad tempus refertur, si velis dicere in quo tempore Deus fecit coelum et terram, id est, in exordio mundi, quando fieri coepit, sicut ait Sapientia: Cum pararet coelum, cum illo eram (Prov. VIII, 27). Ad numerum autem si referas, ita convenit, ut accipias: imprimis fecit Deus coelum et terram, deinde colles, regiones, fines inhabitabiles. Vel sic: ante reliquas visibiles creaturas, diem, noctem, ligna fructifera, animantium genera diversa, coelum et terram fecit. Si vero ad fundamentum referas, principium terrae fundamenta esse legisti, dicente Sapientia: Quando fortia faciebat fundamenta terrae, eram penes illum cuncta componens (Sap. VIII, 29). Est etiam bonae principium disciplinae, sicut est illud: Initium sapientiae est timor Domini (Prov. I, 7); quoniam qui timet Dominum, declinat errorem, et ad virtutis semitam vias suas dirigit. Nisi enim quis timuerit Deum, non potest renuntiare peccato.

13. Quod aeque etiam de illo possumus accipere: Mensis hic initium mensium erit vobis (Exod. XII, 2); quamvis et de tempore istud accipiatur, quia de Pascha Domini loquebatur, quod veris initio celebratur. In hoc ergo principium mensium, coelum et terram fecit, quod inde mundi capi oportebat exordium, ubi erat opportuna omnibus verna temperies. Unde et annus mundi imaginem nascentis expressit, ut post hybernas glacies atque hyemales caligines serenior solito verni temporis splendor eluceat. Dedit ergo formam futuris annorum curriculis mundi primus exortus, ut ea lege annorum vices surgerent, atque initio cujusque anni produceret terra nova seminum germina, quo primum Dominus Deus dixerat: Germinet terra herbam foeni, seminans semen secundum genus et secundum similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum (Gen. I, 11). Et statim produxit terra herbam foeni, et lignum fructiferum; in quo nobis et moderationis perpetuae divina providentia, et celeritas terrae germinantis ad aestimationem vernae suffragatur aetatis. Nam etsi quocumque tempore et Deo jubere promptum fuit, et terrenae naturae obedire, ut inter hybernas glacies et hyemales pruinas coelestis imperii fotu germinans terra fetum produceret; non erat tamen dispositionis aeternae rigido stricta gelu in virides subito fructus arva laxare, atque horrentibus pruinis florulenta miscere. Ergo ut ostenderet Scriptura veris tempora in constitutione mundi, ait: Mensis hic vobis initium mensium, primus est vobis in mensibus anni (Exod. XII, 2), primum mensem, vernum tempus appellans. Decebat enim principium anni principium esse generationis, et ipsam generationem mollioribus auris foveri. Neque enim possent tenera rerum exordia aut asperioris laborem tolerare frigoris, aut torrentis aestus injuriam sustinere.

14. Simul istud advertere licet, quia jure concurrit, ut eo tempore videatur in hanc generationem, atque in hos usus tributus ingressus, quo tempore ex hac generatione

in regenerationem est legitimus transitus. Siquidem verno tempore filii Israel Aegyptum reliquerunt, et per mare transierunt, baptizati in nube, et in mari, ut Apostolus dixit (I Cor. X, 1 et seq.): et eo tempore Domini quotannis Jesu Christi Pascha celebratur, hoc est, animarum transitus a vitiis ad virtutem, a passionibus carnis ad gratiam sobrietatemque mentis, a malitiae nequitiaeque fermento ad veritatem et sinceritatem. Regeneratis itaque dicitur: Mensis hic vobis initium mensium, primus est vobis in mensibus anni (Exod. XII, 2). Derelinquit enim et deserit, qui abluitur, intelligibilem illum Pharao principem istius mundi, dicens: Abrenuntio tibi, diabole, et angelis tuis, et operibus tuis, et imperiis tuis. Nec jam serviet ei, vel terrenis hujus corporis passionibus, vel depravatae mentis erroribus, qui demersa omni malitia, vice plumbi, bonis operibus dextra laevaque munitus inoffenso saeculi hujus freta studet transire vestigio. In libro quoque, qui inscribitur de Numeris, ait Scriptura: Initium nationum Amalec, et semen ejus peribit (Num. XXIV, 20). Et utique non omnium nationum primus est Amalec; sed quia per interpretationem Amalec rex accipitur iniquorum; iniqui autem gentes sunt: vide ne principem mundi hujus accipere debeamus, qui imperat nationibus voluntatem suam facientibus, cujus semen peribit: semen autem ejus impii et infideles sunt, quibus ait Dominus, Vos ex patre diabolo estis (Joan. VIII, 24).

15. Est etiam initium mysticum, ut illud est, Ego sum primus et novissimus, initium et finis (Apoc. I, 8). Et illud in Evangelio praecipue, quod interrogatus Dominus, quis esset, respondit: Initium, quod et loquor vobis (Joan. VIII, 25). Qui vere et secundum divinitatem est initium omnium, quia nemo ante ipsum; et finis, quia nemo ultra ipsum: et secundum Salomonem (Prov. VIII, 22) initium est viarum Domini in opera ejus; ut per ipsum disceret hominum genus vias Domini sequi, et operari opera Dei. In hoc ergo principio id est, in Christo, fecit Deus coelum et terram;

quia per ipsum omnia facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Quod factum est, in ipso vita erat; quia in ipso constant omnia. Et ipse est primogenitus totius creaturae, sive quia ante omnem creaturam; sive quia sanctus, quia primogeniti sancti sunt, ut primogenitus Israel, non quia ante omnes, sed quia sanctior caeteris. Sanctus autem Dominus supra omnem creaturam et secundum corporis susceptionem; quia solus sine peccato, solus sine vanitate. Omnis autem creatura subjecta vanitati est.

16. Possumus etiam intelligere: In principio fecit Deus coelum et terram; id est, ante tempus: sicut initium viae nondum via, et initium domus nondum domus. Denique alii dixerunt, quasi in capite, quo significatur in brevi et in exiguo momento summa operationis impleta. Sunt ergo et qui principium non pro tempore accipiant, sed ante tempus, κὶκλῖον vel caput; ut dicamus Latine quasi summam operis; quia rerum visibilium summa coelum et terra est, quae non solum ad mundi hujus spectare videntur ornatum, sed etiam ad indicium rerum invisibilium, et quoddam argumentum eorum quae non videntur, ut est istud propheticum: Coeli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum (Ps. XVIII, 1). Quod secutus Apostolus aliis verbis in eamdem conclusit sententiam, dicens: Quia invisibilia ejus per ea quae facta sunt, intelliguntur (Rom. I, 20). Auctorem enim Angelorum et Dominationum et Potestatum facile intelligimus eum, qui momento imperii sui hanc tantam pulchritudinem mundi ex nihilo fecit esse, quae non erat; et non de exstantibus aut rebus, aut causis donavit habere substantiam.

CAPUT V.

Mundum divinae operationis specimen esse: a gentilibus eum Dei umbram non recte dici: Filio enim soli, ut imago Dei sit, convenire.

17. Est ergo hic mundus divinae specimen operationis; quia dum opus videtur, praefertur operator. Namque ut istarum artium aliae sunt actuosae, quae sunt in corporis motu, aut sono vocis; cessavit motus aut sonus, nihil superfuit, nec remansit spectantibus vel audientibus: aliae theoreticae, quae vigorem mentis exerceant: aliae hujusmodi, ut cessante quoque operationis officio, operis munus appareat, ut aedificatio atque textura, quae etiam tacente artifice, peritiam ejus ostendunt, ut operatori operis sui testimonium suffragetur. Similiter hic mundus divinae majestatis insigne est, ut per ipsum Dei sapientia manifestetur. Quem videns Propheta, simul et ad invisibilia oculos mentis attollens, ait: Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti (Psal. CIII, 24).

18. Nec otiose utique factum legimus; quia gentiles plerique qui coaeternum Deo mundum volunt esse, quasi adumbrationem virtutis divinae, asserunt etiam sua sponte subsistere; et quamvis causam ejus Deum esse fateantur; causam tamen factum volunt non ex voluntate et dispositione sua, sed ita ut causa umbrae corpus est. Adhaeret enim umbra corpori, et fulgor lumini naturali magis societate, quam voluntate arbitra. Pulchre ergo ait S. Moyses, quia fecit Deus coelum et terram. Non dixit quia subesse fecit; non dixit quia causam mundo ut esset, praebuit: sed fecit quasi bonus quod foret utile: quasi sapiens quod optimum judicabat: quasi omnipotens quod amplissimum praevidebat. Quomodo autem quasi umbra esse poterat, ubi corpus non erat, cum incorporei Dei corporea adumbratio esse non possit? Quomodo etiam incorporei luminis splendor possit esse corporeus?

19. Sed si quaeris splendorem Dei, Filius est imago Dei invisibilis. Qualis ergo Deus est, talis imago. Invisibilis Deus, etiam imago invisibilis. Est enim splendor gloriae paternae, atque ejus imago substantiae. In principio,

inquit, fecit Deus coelum et terram. Factus est ergo mundus, et coepit esse, qui non erat: Verbum autem Dei in principio erat, et erat semper. Sed etiam Angeli, Dominationes et Potestates, etsi aliquando coeperunt; erant tamen jam quando hic mundus est factus. Omnia namque creata et condita sunt, visiblia et invisibilia, sive Sedes, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates: Omnia, inquit, per ipsum facta sunt, et in ipsum creata sunt (Coloss. I, 16). Quid est in ipsum creata? Quia ipse est haeres Patris, eo quod a Patre in ipsum transierit haereditas, sicut Pater dicit: Posce a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam (Psal. II, 8). Quae tamen haereditas a Patre transit in Filium, et in Patrem revertitur a Filio. Egregie itaque Apostolus et hoc loco Filium dixit auctorem omnium, et majestate sua continentem omnia. Et ad Romanos de Patre ait: Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipsum sunt omnia (Rom. XI, 36). Ex ipso principium et origo substantiae universorum, id est, ex voluntate ejus et potestate. Omnia enim ex ejus voluntate coeperunt; quia unus Deus Pater, ex quo omnia. Etenim tamquam ex suo fecit; quia unde voluit fecit. Per ipsum continuatio; finis in ipsum. Ex ipso ergo materia. Per ipsum operatio quae ligavit atque constrinxit universa. In ipsum, quia quamdiu vult, omnia ejus virtute manent atque consistunt, et finis eorum in Dei voluntatem recurrit; et ejus arbitrio resolvuntur.

CAPUT VI.

In coelo et terra quatuor elementa, e quibus omnia componuntur, creata esse. Qualis coeli substantia; qualisve terrae positio; et quam diverse philosophi de coelorum natura judicarint: iis neglectis divinae auctoritati auscultandum.

20. In principio itaque temporis coelum et terram Deus fecit. Tempus enim ab hoc mundo, non ante

mundum: dies autem temporis portio est, non principium. Et quamquam lectionis serie possimus adstruere quod primo diem fecerit Dominus et noctem, quae sunt vices temporum; et secundo die firmamentum fecerit, quo discrevit aquam quae sub coelo est, et aquam quae super coelum; tamen satis est ad praesentem assertionem, quod in principio coelum fecerit, unde praerogativa generationis et causa; et terram fecerit, in qua esset generationis substantia. In his enim quatuor illa elementa creata sunt, ex quibus generantur omnia ista quae mundi sunt. Elementa autem quatuor, aer, ignis, aqua, et terra, quae in omnibus sibi mixta sunt. Siquidem et in terra ignem reperies, qui ex lapidibus et ferro frequenter excutitur; et in coelo, cum sit ignitus et micans fulgentibus stellis polus, aqua esse possit intelligi, quae vel supra coelum est, vel de illo superiore loco in terram largo frequenter imbre demittitur. Quae pluribus colligere possemus, si quid ad aedificationem Ecclesiae ista proficere videremus. Sed quia his occupari infructuosum negotium est, ad illa magis intendamus animum in quibus vitae sit profectus aeternae.

21. De qualitate igitur et substantia coeli satis est ea promere quae in Isaiae scriptis reperimus, qui mediocribus et usitatis sermonibus qualitatem naturae coelestis expressit, dicens quod firmaverit coelum sicut fumum (Isaias LI, 6), subtilem ejus naturam nec solidam cupiens declarare. Ad speciem quoque ejus abundat, quod ipse de coeli firmamento locutus est, quia fecit Deus coelum sicut cameram; quod intra coeli ambitum universa claudantur (Isa. XL, 22), quae vel in mari geruntur vel terris. Quod similiter significatur, cum legitur: Quia coelum Dominus extendit (Isa. XXXIV, 4). Extenditur enim vel quasi pellis ad tabernacula habitationesque sanctorum; vel quasi liber, ut plurimorum scribantur nomina, qui Christi gratiam fide et devotione meruerunt,

quibus dicitur: Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in coelo (Luc. X, 20).

22. De terrae quoque vel qualitate vel positione tractare nihil prodest ad spem futuri, cum satis sit ad scientiam, quod Scripturarum divinarum series comprehendit, quia suspendit terram in nihilo (Job. XXVI, 7). Quid nobis discutere, utrum in aere pendeat, an super aquam, ut inde nascatur controversia, quomodo aeris natura tenuis et mollior molem possit sustentare terrenam? Aut quomodo, si super aquas, non demergatur in aquam gravis ruina terrarum? Aut quomodo ei maris unda non cedat, et in latera ejus sese loco suo mota diffundat? Multi etiam in medio aeris terram esse dixerunt, et mole sua immobilem permanere, quod aequabili motu hinc atque inde propendeat. De quo satis putamus dictum a Domino ad Job servum suum, quando locutus per nubem ait: Ubi eras cum fundarem terram? indica mihi, si habes scientiam. Quis posuit mensuras ejus, si nosti? Aut quis est qui superinduxit mensuram super eam, aut super quid circuli ejus confixi sunt (Job. XXXVIII, 4)? Et infra: Conclusi mare portis, et dixi: Usque huc venies, et non transibis, sed in te comminuentur fluctus tui (Ibid. 10). Nonne evidenter ostendit Deus omnia majestate sua consistere in numero, pondere, atque mensura? Neque enim creatura legem tribuit, sed accepit, et servat acceptam. Non ergo quod in medio sit terra, quasi aequa lance suspenditur: sed quia majestas Dei voluntatis suae eam lege constringit; ut supra instabile atque inane stabilis perseveret, sicut S. David quoque propheta testatur dicens: Fundavit terram super firmamentum ejus, non inclinabitur in saeculum saeculi (Ps. CIII, 5). Non utique hic quasi tantummodo artifex Deus: sed quasi omnipotens praedicatur, qui non centro quodam terram, sed praecepti sui suspenderit firmamento, nec eam inclinari patiatur. Non ergo mensuram centri, sed judicii divini accipere debemus;

quia non artis mensura est, sed potestatis: mensura justitiae, mensura cognitionis; quia omnia non tamquam immensa praetereant ejus scientiam, sed cognitioni ejus tamquam dimensa subjaceant. Neque enim cum legimus: Ego confirmavi columnas ejus (Ps. LXXIV, 4), vere columnis eam subnixam possumus aestimare, sed ea virtute quae suffulciat substantiam terrae atque sustineat. Denique quod in potestate Dei sit terrae constitutio, etiam hinc collige, quia scriptum est: Qui aspicit terram, et facit eam tremere (Ps. CIII, 32). Et alibi: Adhuc ego semel concutio terram (Agg. II, 8). Non ergo libramentis suis immobilis manet: sed frequenter Dei nutu et arbitrio commovetur, sicut et Job dicit: Quia Dominus commovet eam a fundamentis: columnae autem ejus exagitantur (Job. IX, 6). Et alibi: Nuda inferna in conspectu ejus, et non est morti involucrum, extendens Boream pro nihilo, suspendens terram in nihilum, alligans aquam in nubibus suis . . . Columnae coeli avolaverunt, et expaverunt ab increpatione ejus: virtute mitigavit mare, disciplina stravit celum: claustra autem coeli timent eum (Job. XXVI, 6). Voluntate igitur Dei immobilis manet et stat in saeculum terra, secundum Ecclesiastis sententiam (Eccle. I, 4), et voluntate Dei movetur, et nutat. Non ergo fundamentis suis nixa subsistit, nec fulcris suis stabilis perseverat: sed Dominus statuit eam, et firmamento voluntatis suae continet; quia in manu ejus sunt omnes fines terrae. Et haec fidei simplicitas argumentis omnibus antecellit. Laudent alii quod ideo nusquam decidat terra; quia secundum naturam in medio regionem possideat suam, eo quod necesse sit eam manere in regione sua, nec in partem alteram inclinari, quando contra naturam non movetur, sed secundum naturam. Praedicent artificis divini et operatoris aeterni excellentiam; quis enim artificum non ab illo accepit? aut quis dedit mulieribus texturae sapientiam, aut varietatis disciplinam? Ego tamen, qui profundum majestatis ejus, et artis excellentiam non queo comprehendere, non disputationis

me libramentis committo atque mensuris: sed omnia reposita in ejus existimo voluntate, quod voluntas ejus fundamentum sit universorum, et propter eum adhuc mundus hic maneat. Quod Apostolicae quoque licet astruere auctoritatis exemplo. Scriptum est enim: Quia vanitati creatura subjecta est non sponte, sed propter eum qui subjecit in spe (Rom. VIII, 20). Liberabitur autem et ipsa creatura a servitute corruptionis, cum divinae remunerationis gratia affulserit.

23. De natura autem et qualitate substantiae coeli quid enumerem ea quae disputationibus suis philosophi texuerunt? cum alii compositum coelum ex quatuor elementis asserant: alii quintam quamdam naturam novi corporis ad constitutionem ejus inducant, atque affingant aethereum esse corpus, cui neque ignis admixtus sit, neque aer, neque aqua, neque terra; quod hujusmodi elementa suum quemdam cursum habeant atque usum et motum naturae, ut graviora demergant, et in pronum ferantur, vacua et levia in superiora se subrigant; est enim proprius cuique motus, in sphaerae autem circuitu ista confundi, et vim sui cursus amittere, quoniam sphaera in orbem suum volvitur, et superiora inferioribus, superioribus quoque inferiora mutantur. Quorum autem secundum naturam motus mutati sunt, horum necessario ferunt mutari solere qualitates substantiarum suarum. Quid igitur defendimus aethereum corpus esse, ne videatur corruptioni obnoxium? Quod enim compositum ex corruptibilibus elementis est, necesse est resolvatur. Nam hoc ipso quod diversae eadem sint elementa naturae, simplicem et inviolabilem motum habere non possunt, cum se diversus elementorum motus impugnet. Unus enim motus omnibus aptus esse non potest, et elementis distantibus convenire. Nam qui levibus accommodus est, fit incommodus gravioribus elementis. Itaque quando ad superiora motus coeli est necessarius, terrenis gravatur; quando ad inferiora decursus expetitur, igneus vigor ille

violenter attrahitur. Etenim contra naturae suae usum deorsum cogitur. Omne autem quod in contrarium cogitur, non naturae serviens, sed necessitati, cito solvitur, et in ea scinditur ex quibus videtur esse compositum, in suam quamque regionem singulis recurrentibus. Haec igitur alii considerantes stabilia esse non posse, aethereum corpus coeli stellarumque esse arbitrati sunt, quintam quamdam naturam corporis introducentes, quo diuturnam coeli putarent mansuram esse substantiam.

24. Sed non ista opinio propheticae potuit obviare sententiae, quam divina quoque Domini Jesu Christi majestas in Evangelio comprobavit. Dixit enim S. David: Principio terram tu fundasti, Domine, et opera manuum tuarum sunt coeli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, et omnia sicut vestimentum veterascent, et tamquam amictum mutabis ea, et mutabuntur; tu vero ipse es, et anni tui non deficient (Psal. CI, 26 et seq.). Quod adeo probavit in Evangelio Dominus, ut diceret: Coelum et terra praeteribunt, mea autem verba non praeteribunt (Matth. XXIV, 35). Nihil igitur agunt, qui propter coeli asserendam perpetuitatem, quintum corpus aethereum introducendum putarunt; cum aeque videant dissimilem caeteris adjunctam membri unius portionem, labem corpori magis afferre consuevisse. Simul illud adverte, quia propheta S. David cum terram priori loco nominavit (Ps. CXLVIII, 5), et postea coelum, credidit opus esse Domini declarandum; quando enim dixit et facta sunt, nihil interest quid prius exprimas, cum simul utrumque sit factum; simul ne haec saltem praerogativa coelo divinae videatur adjudicata substantiae, ut primogenitae creaturae privilegio potior aestimetur. Itaque illos suis relinquamus contentionibus, qui mutuis disputationibus se refellunt. Nobis autem satis est ad salutem, non disputationum controversia, sed praeceptorum veritas; nec argumentationis astutia, sed fides mentis, ut serviamus creatori potius quam creaturae, qui est Deus benedictus in saecula.

CAPUT VII.

Occurritur iis qui materiae aeternitatem e Scripturae verbis conantur adstruere. Terram eo invisibilem dici, quod aquis cooperta esset. Cur ea prius facta significetur, quam ornata.

25. Terra autem erat invisibilis et incomposita (Gen. I, 2). Bonus artifex prius fundamentum ponit: postea, fundamento posito, aedificationis membra distinguit, et adjungit ornatum. Posito igitur fundamento terrae, et confirmata coeli substantia, duo enim ista sunt velut cardines rerum, subtexuit: Terra autem erat invisibilis et incomposita. Quid est, Erat, nisi ne forte in infinitum et sine principio extendant opinionem suam, et dicant: Ecce quia materia, id est, hyle, sicut philosophi dicunt, etiam secundum Scripturam divinam non habuit initium. Verum hoc dicentibus respondebis, quia scriptum est: Erat autem Cain operarius terrae (Gen. IV, 2). Et de eo qui Jubal dictus est, habet Scriptura: Hic erat pater qui demonstravit psalterium et citharam (Ibid., 21). Et, Homo erat in Ausitide regione, cui nomen Job (Job. I, 1). Desinant ergo de verbo quaestionem movere, cum praesertim praemiserit S. Moyses, quia fecit Deus terram. Erat ergo, a quo facta est. Nam si sine principio [et Creatore ex nihilo] eam dicunt esse, jam non solum Deum, sed etiam hylen sine principio dicentes, definiant ubinam erat. Si in loco, ergo etiam locus sine principio fuisse adstruitur, in quo erat materia rerum, quae principium non habebat. Quod si absurdum videtur de loco credere, videte ne forte volatilem terram debeamus aestimare, quae non habens fundamentum, alarum remigiis suspendebatur. Unde ergo ei alas sumemus, nisi forte huc derivemus prophetici sermonis interpretationem: A pennis terrae prodigia audivimus (Isa. XXIV, 16)? Et illud: Vae terrae navium pennae (Isa. XVIII, 1)? Sed hoc si accipiamus, in quo aere volabat terra? Sine aere enim

volare non poterat, sed aer adhuc esse non poterat, quia non erat sine rerum materia elementorum facta distinctio, cum ipsa adhuc elementa facta non essent. Ubi ergo erat materia ista alarum suffulta remigiis? In aere non erat, quia aer corpus est mundi: corpus autem esse aerem docet lectio (Sap. V, 12), quia emissa sagitta in locum, quem jaculator intendit, incisus aer statim in seipsum resolutus est. Ubi ergo erat hyle, nisi forte dicatur quadam dementi intentione, quia in Deo erat? Ergo Deus, qui est invisibilis naturae atque inviolabilis, qui lucem habitat inaccessibilem, incomprehensibilis et purissimus spiritus, locus erat materiae mundialis, et erat in Deo mundi portio, cum de hoc mundo non sit nec mens servulorum ejus, sicut habemus scriptum: De hoc mundo non sunt, sicut et ego non sum de mundo (Joan. XVII, 14).

26. Quemadmodum ergo invisibilia visibilibus, et ei qui ordinem ac decorem donavit omnibus, incomposita copulabantur? nisi forte quia dixit, Terra autem erat invisibilis, et invisibilem eam per substantiam credant; et ideo quia aquis operta, visibilis corporeis oculis esse non poterat, quemadmodum pleraque in profundo aquarum sita, visum oculorum, aciemque praetereant. Non enim Deo aliquid invisibile, sed creatura mundi creaturae utique aestimatione censetur. Invisibilis etiam terra, quia nondum lux quae illuminaret mundum, nondum sol: postea enim luminaria facta sunt coeli. Quod si solis radius plerumque etiam aquis operta illuminat, et profundo mersa splendore luminis sui prodit; quis dubitet Deo ea, quae in profundo sunt, invisibilia esse non posse; nisi forte sic accipiamus invisibilem terram, quod nondum verbo Dei et protectione visitabatur, quae hominem non habebat, propter quem Dominus respiceret in terram, sicut scriptum est: Dominus respexit super filios hominum, ut videret si est intelligens, aut requirens Deum (Psal. XIII, 2)? Et alibi ait: De coelo jaculatus est judicium: terra tremuit et quievit (Psal. LXXV, 9). Et merito invisibilis, quia

incomposita, quae figuram et speciem congruentem adhuc non acceperat a proprio conditore.

27. Et fortasse dicant: Cur enim Deus, sicut dixit et facta sunt [creatio ex nihilo sui et subiecti secundum totam substantiam], non simul ornatus congruos assurgentibus donavit elementis, quasi non potuerit, coelum insignitum stellis subito ut creatum est, refulgere, et floribus ac fructibus terra vestiri? Potuit utique, sed ideo primo facta, postea composita declarantur, ne vere increata et sine principio crederentur, si species rerum velut ingeneratae ab initio, non postea additae viderentur. Incomposita terra legitur, et iisdem a philosophis aeternitatis, quibus Deus, privilegiis honoratur; quid dicerent si ab initio ejus pulchritudo vernasset? Demersa aquis describitur, velut cuidam principiorum suorum addicta naufragio, et adhuc a nonnullis facta non creditur; quid si decorem primogenitum vindicaret? Accedit illud, quod imitatores nos sui Deus esse voluit, ut primo faciamus aliqua, postea venustemus; ne dum simul utrumque adorimur, neutrum possimus implere. Fides autem nostra quodam gradu crescit. Ideo primo fecit Deus, postea venustavit, ut eumdem credamus ornasse qui fecit, et fecisse qui ornavit; ne alterum putemus ornasse, alterum creavisse: sed eumdem utrumque esse operatum; ut primo faceret, postea componeret, ut alterum altero crederetur. Habes in Evangelio hujus rei evidens testimonium (Joan. XI, 44). Nam suscitaturus Lazarum Dominus, jussit ut Judaei removerent lapidem de sepulcro, ut mortuum videntes, postea resuscitatum crederent. Deinde vocavit Lazarum, et resurrexit, et ligatis manibus et pedibus exiit foras. Nonne poterat removere lapidem, qui poterat mortuum suscitare? Et qui potuit defuncto vitam reddere, non potuit nexus solvere vinculorum? Cui vinctis pedibus gressum dedit, huic non potuit ruptis vinculis incessum reddere? Sed utique advertimus quod voluit primo demonstrare

mortuum, ut oculis suis crederent: deinde resuscitare: tertio jubere ut ipsi vincula funeris solverent; ut inter ista fides infunderetur infidelibus, et per gradus quosdam credulitas nasceretur.

CAPUT VIII.

Terram incompositam fuisse; tum quia in ea nihil distincti, tum quia tenebris esset velata. Malitiam per tenebras non intelligendam Spiritus sanctus qui ferebatur super aquas, aliaque declarant: sed vel maxime quod malitia non nisi a nobis oriatur.

28. Fecit ergo Deus primo coelum et terram [ex nihilo], ea tamen non quasi perpetua [secundum formam], sed quasi corruptibilis creaturae consummationi voluit subjacere [sed sola materia vel materia bruta est aeviterna]. Unde in Isaiae libro ait: Tollite in coelum oculos vestros, et aspicite terram deorsum; quia coelum ut fumus solidatum est, terra autem ut vestimentum veterascet (Isa. LI, 6). Haec terra est, quae ante erat incomposita. Nondum enim erant maria suo fine distincta, et ideo vago fluctu, et profundo gurgite terra inundabatur. Considera, quia etiam nunc palustri uligine terra inhorrere consuevit, nec patiens est vomeris, ubi infusus terris humor exundat. Erat ergo incomposita; utpote solertis agricolae inarata culturis, quia adhuc deerat cultor. Erat incomposita; quia nuda gignentium, nec thoris herbosa riparum, nec opaca nemoribus, nec laeta segetibus, nec umbrosa superciliis montium, nec odora floribus, nec grata vinetis. Merito incomposita, quae ornatibus indigebat, cui deerant vitium serta gemmantium. Ostendere enim voluit Deus, quia nec mundus ipse haberet gratiam, nisi eum vario cultu operator ornasset. Coelum ipsum intextum nubibus, horrorem oculis, moestitiam animis excitare consuevit. Terra imbribus madefacta, fastidio est. Maria procellis

turbata, quos non incutiunt metus? Pulcherrima est rerum species, sed quid esset sine lumine? quid sine temperie? quid sine aquarum congregatione, quibus ante demersa poli hujus habebantur exordia? Tolle solem terris, tolle coelis stellarum globos, omnia tenebris inhorescunt. Sic erant antequam lumen huic mundo Dominus infunderet. Et ideo Scriptura ait: quia tenebrae erant super abyssum (Gen. I, 2). Tenebrae erant, quia splendor deerat lucis. Tenebrae erant, quia aer ipse tenebrosus est. Aqua ipsa sub nube tenebrosa est, quia tenebrosa aqua in nubibus aeris. Erant ergo tenebrae super abyssos aquarum. Non enim malas intelligendum arbitror potestates, quod Dominus earum malitiam creaverit; cum utique non substantialis, sed accidens sit malitia, quae a naturae bonitate deflexit.

29. Itaque in constitutione mundi opinio malitiae interim sequestretur, ne divinae operationi, et pulcherrimae creaturae, ea quae decolora sunt, admiscere videamur, maxime cum sequatur: Et spiritus Dei superferebatur super aquas (Ibid.). Quem etsi aliqui pro aere accipiant, aliqui pro spiritu quem spiramus et carpimus aurae hujus vitalis spiritum; nos tamen cum sanctorum et fidelium sententia congruentes, Spiritum sanctum accipimus, ut in constitutione mundi operatio Trinitatis eluceat. Praemisso enim quia in principio fecit Deus coelum et terram, id est in Christo fecit Deus, vel Filius Dei Deus fecit, vel per Filium Deus fecit; quia omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, supererat plenitudo operationis in Spiritu, sicut scriptum est: Verbo Domini coelis firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum (Ps. XXXII, 6). Itaque quemadmodum in Psalmo docemur operationem Verbi, quod est Verbum Dei, et virtutem quam dedit Spiritus sanctus; ita hic propheticum resultavit oraculum, quia Deus dixit, et Deus fecit. Spiritus quoque Dei superferebatur super aquas. Ornando enim polo coeli, germinaturis terris pulchre

Spiritus superferebatur, quia per ipsum habebant novorum partuum semina germinare, secundum quod dixit propheta: Emitte Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terrae (Ps. CIII, 30). Denique Syrus, qui vicinus Hebraeo est, et sermone consonat in plerisque et congruit, sic habet: Et Spiritus Dei fovebat aquas, id est vivificabat, ut in novas cogeret creaturas, et fotu suo animaret ad vitam. Nam etiam Spiritum sanctum legimus creatorem, dicente Job, Spiritus divinus qui fecit me (Job. XXXIII, 4). Sive ergo Spiritus sanctus superferebatur super aquas, tenebrae contrariarum virtutum super eas esse non poterant, ubi locum sibi tanta gratia vindicabat: sive, ut quidam volunt, aerem accipiant, respondeant qua ratione Spiritum Dei dixerit, cum satis fuerit spiritum nuncupare.

30. Hi ergo volunt a Domino Deo nostro quatuor primum elementa generata, coelum, terram, mare, aerem; eo quod causae rerum, ignis et aer, terra et aqua sint, ex quibus mundi species constat et forma. Ubi igitur tenebrae nequitiarum spiritalium locum habere potuerunt, cum augustae hujus decorem figurae mundus indueret? Numquid simul malitiam Deus creavit? Sed ea ex nobis orta, non a creatore Deo condita, morum levitate generatur, non ullam creaturae habens praerogativam, nec auctoritatem substantiae naturalis, sed mutabilitatis vitium, et errorem prolapsionis. Eradicari hanc Deus vult de animis singulorum, quomodo eam ipse generaret? Clamat propheta: Desinite a malitiis vestris (Is. I, 17). Et praecipue sanctus David: Desine a malo, et fac bonum (Ps. XXXIII, 15); quomodo ergo ei initium a Domino damus? Sed haec opinio feralis eorum qui perturbandam Ecclesiam putaverunt. Hinc Marciones, hinc Valentini, hinc pestes illae Manichaeorum funesta sanctorum mentibus tentaverunt inferre contagia. Quid nobis in ipso lumine vitae tenebras mortis inquirimus? Scriptura divina salutem suggerit, vitae odorem fragrat, ut suavitatem

legens capias, non ut praecipitii discrimen incurras. Simpliciter lege, o homo, non tibi ipse foveam pravus interpres effodias; simplex sermo est, quia fecit Deus coelum et terram [creatio ex nihilo sui et subjecti secundum totam substantiam]. Fecit quod non erat, non quod erat. Et terra erat invisibilis, ex quo facta est, erat; et erat invisibilis, quia exundabat aqua, et operiebat eam, et erant super eam tenebrae superfusae, quia nondum erat lumen diei, nondum solis radius, qui solet et sub aquis latentia declarare. Quid ergo dicunt quod Deus creaverit malum, cum ex contrariis et adversis nequaquam sibi adversa generentur? Nec enim vita mortem generat, nec lux tenebras. Non enim sicut mutabilitates affectuum, ita etiam generationum progressiones sunt. Illae ex contrariis in contraria propositi deflexione vertuntur: istae non ex contrariis in adversa deflectuntur, sed ex ejusdem generis vel auctoribus, vel causis creatae, in similitudinem sui referuntur auctoris.

31. Quid igitur dicemus? Si enim neque sine principio est, quasi increata, neque a Deo facta, unde habet natura malitiam? Nam mala esse in hoc mundo nullus sapiens denegavit, cum sit tam frequens in hoc saeculo lapsus ad mortem. Sed ex iis quae jam diximus, possumus colligere quia non est viva substantia, sed mentis atque animi depravatio, a tramite virtutis devia, quae incuriosorum animis quam frequenter obrepit. Non igitur ab extraneis est nobis, quam a nobis ipsis majus periculum. Intus est adversarius, intus auctor erroris, intus, inquam, clausus in nobismetipsis. Propositum tuum speculare, habitum tuae mentis explora, excubias obtende adversum mentis tuae cogitationes, et animi cupiditates. Tu ipse tibi es causa improbitatis, tu ipse dux flagitiorum tuorum, atque incentor criminum. Quid alienam naturam arcessis ad excusationem tuorum lapsuum? Utinam te ipse non impelleres, utinam non praecipitares, utinam non

involveres aut studiis immoderatioribus, aut indignatione, aut cupiditatibus, quae nos innexos velut quibusdam retibus tenent. Et certe in nobis est moderari studia, cohibere iracundiam, coercere cupiditates: in nobis est etiam indulgere luxuriae, adolere libidines, inflammare iracundiam, vel inflammanti aurem accommodare, elevari magis superbia, effundi in saevitiam, quam reprimi humilitate, diligere mansuetudinem. Quid naturam accusas, o homo? Habet illa velut impedimenta quaedam, senectutem et infirmitatem. Sed senectus ipsa in bonis moribus dulcior, in consiliis utilior, ad constantiam subeundae mortis paratior, ad reprimendas libidines fortior. Infirmitas quoque corporis, sobrietas mentis est. Unde ait Apostolus: Cum infirmor, tunc potens sum (II Cor. XII, 10). Itaque non in virtutibus, sed infirmitatibus gloriabatur. Responsum quoque divinum refulsit oraculo salutari; quia virtus in infirmitate consummatur. Illa cavenda, quae ex nostra voluntate prodeunt, delicta juventutis, et irrationabiles passiones corporis. Quorum igitur nos sumus domini, horum principia extrinsecus non requiramus; nec derivemus in alios, sed agnoscamus ea quae proprie nostra sunt. Quod enim possumus non facere si nolumus, hujus electionem mali nobis potius debemus, quam aliis ascribere. Ideo etiam in judiciis istius mundi voluntarios reos, non ex necessitate compulsos, culpa constringit, poena condemnat. Neque enim si per negligentiam aliquis innocentem peremerit, obnoxius morti est. Quin etiam ipsius divinae legis oraculo (Exod. XXI, 13), si quis per imprudentiam intulerit necem, accipit impunitatis spem, refugii facultatem, ut possit evadere. Hoc igitur de eo quod proprie malum videtur, dictum sit. Mala enim non sunt nisi quae crimine mentem implicant et conscientiam ligant. Caeterum pauperiem, ignobilitatem, aegritudinem, mortem nemo sapiens mala dixerit, nec in malorum sorte numeraverit; quia nec contraria istis in bonis habentur maximis,

quorum alia nobis ex natura, alia ex commoditate accidere videntur.

32. Non otiose nobis excursus iste processit; ut probaremus tenebras et abyssum simpliciter accipienda. Erant enim tenebrae de obumbratione coeli; quia omne corpus umbram facit, qua obumbrat vel finitima vel inferiora, et ea maxime, quae operire atque includere videtur. Includit autem coeli polus, quia coelum sicut camera extenditur, quemadmodum supra demonstravimus. Non ergo principalis erat tenebrosa substantia: sed quasi umbra secuta est mundi corpus caligo tenebrarum. Itaque momento divinae praeceptionis mundus assurgens, intra se inclusit umbram; ut si quis in campi medio, quem sol meridianus illuminat, locum aliquem repente obsepiat, et densis ramorum frondibus tegat, nonne quo splendidior foris species loci ejus effulgeat, hoc horrenti desuper scena gurgustium ejus intus obscurius fit? Aut unde antrum, clausum undique hujus modi locum vocarunt, nisi quod atro inhorrescat situ atque offusione tenebrarum? Istae ergo tenebrae super aquarum abyssos erant. Nam abyssum multitudinem et profundum aquarum dici, lectio Evangelii docet (Luc., VIII, 31), ubi rogabant Salvatorem daemonia, ne juberet illis ut in abyssum irent. Sed qui docebat voluntates daemoniorum non esse faciendas, praecepit illis ut irent in porcos. Porci autem se in stagnum aquarum praecipitarunt, ut quod recusabant daemonia, non evaderent, sed digno praecipitio demergerentur. Erat ergo haec mundi incomposita species et forma.

CAPUT IX.

Creatur lux: eadem a tenebris discernitur atque approbatur: et qua causa lux dies, ac tenebrae nox, appellatae.

33. Et Spiritus, inquit, Dei superferebatur super aquas, et dixit Deus: Fiat lux (Gen., I, 3). Merito praemissus est Spiritus Dei, ubi divina incipere habebat operatio. Fiat, inquit, lux. Unde vox Dei in Scriptura divina debuit inchoare, nisi a lumine? unde mundi ornatus, nisi a luce exordium sumere? Frustra enim esset, si non videretur. Erat quidem Deus ipse in lumine, quia lucem habitat inaccessibilem, et erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: sed eam lucem fieri voluit, quae oculis corporalibus comprehenderetur. Qui aedificium aliquod dignum habitaculo patrisfamilias struere desiderat, antequam fundamenta ponat, unde lucem ei infundat explorat, et ea prima est gratia, quae si desit, tota domus deformi horret incultu. Lux est quae reliquos domus commendat ornatus. Fiat, inquit, lux. Plena vox luminis non dispositionis apparatum significat, sed operationis resplendet effectu. Naturae opifex lucem locutus est, et creavit. Sermo Dei voluntas est, opus Dei natura est: lucem creavit, tenebras illuminavit. Et dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux. Non ideo dixit, ut sequeretur operatio, sed dicto absolvit negotium. Unde pulchre Davidicum illud: Dixit et facta sunt (Ps. CXLVIII, 5), quia dictum implevit effectus. Auctor ergo lucis Deus: locus autem et causa tenebrarum mundus est. Sed bonus auctor ita lucem dixit, ut mundum ipsum infuso aperiret lumine, atque ejus speciem venustaret. Resplenduit igitur subito aer, et expaverunt tenebrae novi luminis claritate. Repressit eas, et quasi in abyssos demersit repente per universa mundi fulgor lucis infusus. Pulchre itaque et proprie dixit: Facta est lux. Sicut enim cito lux coelum, terras, maria illuminat, et momento temporis sine ulla comprehensione retectis surgentis diei splendore regionibus, nostro se circumfundit aspectui; ita ortus ejus cito debuit explicari. Quid miramur si Deus locutus est lucem, et caliganti mundo lumen emicuit, quando si quis inter aquas mersus, oleum ore emiserit, clariora faciat ea quae profundi tegebantur occultis? Dixit

Deus; non ut per vocis organa quidam sonus sermonis exiret, nec ut linguae motus coeleste formaret alloquium, atque aerem istum quidam verborum strepitus verberaret: sed ut voluntatis suae cognitionem proderet operationis effectu.

34. Et discrevit inter lucem et tenebras; et vidit Deus lucem quia bona est (Gen. I, 4). Dixit et sonum vocis nullus audivit: discrevit, et operationis molimina nemo deprehendit: vidit et oculorum ejus intentionem nullus aspexit. Et vidit, inquit, Deus lucem quia bona est. Nec quod ignorabat, vidit; nec id quod nesciebat ante, aut non viderat, comprobavit: sed bonorum operum proprium est, ut externo commendatore non egeant, sed gratiam suam, cum videntur, ipsa testentur. Plus est quod probatur aspectu, quam quod sermone laudatur. Suo enim utitur testimonio, non alieno suffragio. Quod si apud nos oculis judicium emittitur, quibus simul et gratia venustatis, et rerum mensura comprehenditur: quanto magis Deus omnia quae probat, videt, et quae videt, probat, secundum quod scriptum est, quia Oculi Domini super justos (Ps. XXXIII, 16)? Lucis natura hujusmodi est, ut non in numero, non in mensura, non in pondere, ut alia, sed omnis ejus in aspectu gratia sit. Propriis itaque sermonibus naturam lucis expressit, quae videndo complacet, quoniam ipsa videndi officium subministrat. Nec immerito tantum sibi praedicatorem potuit invenire, a quo jure prima laudatur; quoniam ipsa fecit, ut etiam caetera mundi membra digna sint laudibus. Vidit ergo Deus lucem, et vultu suo illuminavit, et vidit quia bona est. Non ex parte Dei, sed generale judicium est. Itaque non in splendore tantummodo, sed in omni utilitate gratia lucis probatur. Unde et discretio fit inter lucem et tenebras; ut separata lucis natura atque tenebrarum, nihil videatur intra se habere confusum.

35. Et vocavit Deus lucem diem, et tenebras noctem vocavit (Gen. I, 5); ut et nomine ipso diem noctemque distingueret. Advertimus itaque quod lucis ortus antequam sol diem, videatur aperire; principia enim diei noctis exitum claudunt, finisque temporis et status limes nocti et diei videatur esse praescriptus. Diem sol clarificat, lux facit. Frequenter coelum nubibus texitur, ut sol tegatur, nec ullus radius ejus appareat; lux tamen diem demonstrat, tenebras abscondit.

CAPUT X.

Diem nocti contra quam nonnullis videatur, hic anteponi. Cur dies unus potius dicatur quam primus; ac matutino fine concludatur.

36. Et factum est vespere, et factum est mane dies unus (Gen. I, 5). Quaerunt aliqui, cur prius vesperum, postea mane Scriptura memoraverit, ne forte noctem priusquam diem significare videatur. Nec advertunt primo quod praemiserit diem, dicendo: Et vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit noctem: deinde quod vesper finis diei sit, et mane finis noctis. Ergo ut praerogativam et primatus nativitatis diei daret, prius finem diei significavit, postquam secutura nox esset, deinde postea finem noctis adjunxit. Eo usque autem noctem diei Scriptura anteferre non potuit, ut et diei et noctis tempora, diei appellatione concluserit, tamquam principalis auctoritate nominis vindicaverit. Et hanc Scripturae esse consuetudinem, ut potiori appellationem deputet, frequentibus exemplis probamus. Siquidem et Jacob dixit: Dies vitae meae, pusilli et mali (Gen. XLVII, 9). Et iterum: Omnes dies vitae meae. Et S. David posuit: Dies annorum nostrorum (Ps. LXXXIX, 10); non dixit et noctes. Unde advertimus ea quae nunc in specie historiae traduntur, vim statuisse legis in posterum. Principium ergo diei, vox Dei est: fiat lux; et facta est lux. Finis diei vesper

est. Jam sequens dies ex noctis fine succedit. Sententia autem Dei evidens, quia diem primo vocavit lucem, et secundo vocavit tenebras noctem.

37. Praeclare etiam unum non primum diem dixit; nam secuturo secundo, et tertio die, et deinceps reliquis primum potuit dicere: et hoc ordinis videbatur, sed legem statuit, ut viginti quatuor horae diurnae atque nocturnae diei tantum nomine definiantur, ut si diceret: Viginti quatuor horarum mensura unius diei tempus est. Sicut enim virorum generatio computatur, et intelligitur etiam feminarum, quia nectuntur secunda potioribus; ita etiam dies numerantur, et noctes aestimantur adjunctae. Sicut igitur circuitus unus, ita dies unus. Nam plerique etiam hebdomadam unam unum diem dicunt; quod in se quasi in unum redeat diem, et quasi septies in se recurrat. Est autem circuitus figura haec a se incipere, et in se reverti. Unde et saeculum unum interdum Scriptura dicit. Nam etsi aliis locis saecula appellat, videtur magis diversitates statuum publicorum vel negotiorum significare, quam saeculorum successiones aliquas definire: Quia dies Domini magnus et praeclarus (Joel. II, 11). Et alibi, Ut quid vobis quaerere diem Domini (Amo. V, 16)? Et hic tenebrae et non lux. Manifestum est enim quod male consciis et indignis dies ille tenebrosus sit, quo fulgebit innocentia, et mens noxia cruciabitur. Caeterum quod sine interpolatione noctium, et successione tenebrarum dies perpetuus ille remunerationis aeternae futurus sit, Scriptura nos docet (Isa. LX, 19.)

38. Pulchre autem vicem utramque unum dicturus diem, matutino cum fine conclusit, ut et a luce inchoare diem doceret, et in lucem desinere. Non enim est integrum diei tempus, nisi et noctis fuerit expletum. Unde et nos semper quasi in die honeste ambulemus, et abjiciamus opera tenebrarum. Noctem enim ad quietem corporis datam esse cognoscimus, non ad muneris

alicujus vel operis functionem, quae somno et oblivione transcurritur. Non sit nobis commessatio, ebrietas, cubile, impudicitia. Non dicamus: Tenebrae et parietes operiunt nos, et quis scit si videbit Altissimus? Sed sit in nobis amor lucis, et cura honestatis, ut tamquam in die ambulantes, opera nostra coram Deo lucere cupiamus, cui est honor, laus, gloria, potestas, cum Domino nostro Jesu Christo, et cum Spiritu sancto a saeculis, et nunc et semper, et in omnia saecula saeculorum, Amen.

LIBER SECUNDUS.
DE OPERE SECUNDI DIEI.

CAPUT I.

Operibus primi diei strictim recensitis, rejectisque iis qui mundo materiam aeternam affingebant, transit ad secundum diem: et in rerum creatione non naturae possibilitatem, sed potentiam Dei spectandam docet.

1. Diem primum, vel potius unum, maneat enim ei prophetici praerogativa sermonis, ut potuimus, absolvimus; in quo conditum coelum, terram creatam, aquarum exundantiam, circumfusum aerem, discretionem factam lucis atque tenebrarum Dei omnipotentis, et Domini Jesu Christi, Spiritus quoque sancti operatione cognovimus. Quis ergo non miretur dissimilibus membris disparem mundum in corpus unum assurgere, et insolubili concordiae charitatisque lege in societatem et connexionem sui tam distantia convenire, ut quae discreta natura sunt, in unitatis et pacis vinculum velut individua compactione nectantur? Aut quis haec videns, possibilitatem rationis infirmo ingenio rimetur? Quae omnia vis divina, incomprehensibilis humanis mentibus, et ineffabilis sermonibus nostris, voluntatis suae auctoritate connexuit.

2. Fecit igitur Deus coelum et terram, et ea quasi auctor esse praecepit, non tamquam figurae inventor, sed tamquam operator naturae. Nam quomodo sibi conveniunt operatoria impassibilis Dei virtus et passibilis materiae natura, tamquam altera ab altera, quo indiguerint, mutuantes? Nam si increata materia, videtur ergo Deo creandae potestas materiae defuisse, et ab ea operationi subjacentia mutuata. Si vero incomposita, mirum admodum coaeternam Deo materiam decorem sibi non potuisse conferre, quae substantiam non a creatore acceperit, sed sine tempore ipsa possederit. Plus ergo invenit operator omnium, quam contulit. Invenit materiam, in qua posset operari: contulit autem figuram, quae decorem inventis rebus afferret. Unde excipiendus a caeteris tamquam dies unus, non conferendus cum caeteris tamquam dies primus est, quo fundamenta rerum omnium posita, et causae esse coeperunt, quibus mundi hujus atque universae visibilis creaturae fulta substantia est. Quare ad secundi diei admiranda opera sermo nobis prodeat, quorum eminentia non secundum tractatus nostri possibilitatem: sed secundum scriptoris veritatem, ad laudem referenda est Creatoris.

3. Vos igitur quaeso, ut naturaliter aestimare, ac simplici mente et sedulo ingenio pensare dignemini, non secundum philosophiae traditiones, et inanem seductionem suasoria verisimilia colligentes; sed secundum regulam veritatis, quae oraculis divini sermonis exprimitur, et contemplatione tantae majestatis fidelium pectoribus infunditur, quia scriptum est: Confirma me in verbis tuis. Narraverunt mihi injusti exercitationes, sed non sicut lex tua, Domine: omnia praecepta tua veritas (Psal. CXXVIII, 28, 85 et 86). Non ergo secundum elementorum naturas, sed secundum Christum, qui omnia quae voluit fecit, abundans plenitudine divinitatis suae, consideremus quae facta sunt, et naturae possibilitatem interrogemus. Neque enim cum in Evangelio leprosos

curaret, caecis visum refunderet, populus qui aderat et spectabat illa, medicinae ordinem recognovit: sed potestatem Domini miratus, dedit, ut scriptum est, Deo laudem (Luc. XVIII, 43). Neque secundum numeros Aegyptiorum et concursus siderum, mensuras elementorum extendit manum suam S. Moyses, ut divideretur mare Rubrum, sed divinae imperio potestatis obtemperans. Unde et ipse ait: Dextera manus tua, Domine, glorificata est in virtute: dextera manus tua, Domine, confregit inimicos (Exod. XV, 6). Illo igitur sancta plebs eleva mentem tuam, et totum animum tuum eo confer. Non sic Deus videt, quemadmodum homo; Deus in corde, homo in facie. Nec sic igitur homo videt, quemadmodum Deus. Audis quia Deus vidit, et laudavit. Noli igitur tuis oculis aestimare quae facta sunt, opinionibusque colligere: sed quae Deus vidit et probavit, ea tu retractanda non putes.

CAPUT II.

Firmamentum, ut aquas ab aquis disterminet, creatur. Coeli probantur plures esse, ac coelestium orbium concentus refellitur.

4. Et dixit Deus: fiat firmamentum inter mediam aquam, et sit discernens inter aquam et aquam; et factum est sic (Gen. I, 6). Audi verba Dei, Fiat dicit. Jubentis est, non aestimantis. Imperat naturae, non possibilitati obtemperat, non mensuras colligit, non pondus examinat. Voluntas ejus mensura rerum est. Sermo ejus finis est operis: Fiat, inquit, firmamentum inter mediam aquam. Firmum est omne quod statuit Deus. Et satis pulchre praemisit: Fiat firmamentum, antequam subjiceret inter mediam aquam; ut tu prius crederes firmamentum ex praecepto Dei factum, quam de aquarum proflua qualitate dubitares. Si naturam elementorum consideres, quomodo inter aquas solidatum est firmamentum? Illae

profluunt, illud constringitur: illae currunt, hoc manet. Et sit, inquit, discernens inter aquam. Sed aqua confundere, non discernere solet. Quomodo jubet quod scit secundum elementorum rationem esse contrarium? Sed cum sermo ejus ortus naturae sit, jure usurpat dare legem naturae, qui originem dedit.

5. Sed prius consideremus quid sit firmamentum, utrum ipsum sit quod in superioribus coelum appellavit, an aliud, et sint duo coeli, an plures. Nam sunt qui unum coelum esse dicant, nec alterius coeli faciendi, cum esset una hyle, ut ipsi aiunt, potuisse suppetere substantiam; quoniam cum omnis superiori coelo esset expensa, nihil reliqui fuit, quod ad aedificationem secundi coeli tertiive proficeret. Alii vero innumeros coelos et mundos esse asserunt, quos irrident sui. Non enim nobiscum illis major, quam cum suis pugna est, qui geometricis numeris et necessitatibus contendunt probare quod aliud coelum esse non possit, nec pati naturam uti secundum aut tertium sit, nec operatoris virtutem idoneam, ut multos coelos faceret. Et quis non hanc eorum artificem facundiam irrideat, qui cum ex una atque eadem causa plura ejusdem generis ab hominibus fieri posse non abnuant, de creatore omnium dubitent, utrum plures coelos facere potuerit, de quo scriptum est: Dominus autem coelos fecit (Psalm. XCV, 5). Et alibi: Omnia quaecumque voluit fecit (Ps. CXIII, 3). Quid enim difficile ei, cui velle fecisse est? Fluitat igitur illis impossibilitatis ratio, cum de Deo disputant, cui vere dicitur: Quia impossibile tibi nihil est.

6. Itaque nos non solum secundum, sed etiam tertium coelum esse negare non possumus, cum Apostolus raptum se ad tertium coelum scriptorum suorum testificatione confirmet (II Cor., II). David etiam coelos coelorum in illo laudantium Dominum constituit choro (Psal. CXLVIII). Quem imitantes philosophi quinque stellarum et solis et

lunae, globorum consonum motum introduxerunt, quorum orbibus vel potius globis connexa memorant omnia, quos sibi innexos et velut insertos versari retro et contrario caeteris motu ferri arbitrantur, eoque impulsu et motu ipsorum orbium dulcem quemdam et plenum suavitatis atque artis et gratissimi modulaminis sonum reddi, quoniam scissus aer tam artifici motu, et acuta cum gravibus temperante, ita varios aequabiliter concentus efficiat, ut omnem supergrediatur musici carminis suavitatem.

7. Hujus rei fidem si requiras atque exspectes sensu nobis et auditu probari, haesitant. Nam si vera forent, quomodo tanto motu orbium concrepante, cum ille coelestis orbis, cui affixos ferunt stellarum cursus, qui sine intermissione volvuntur, concitatiorem habeat conversionem atque acutum sonum excitet, hic autem lunaris gravissimum, non audiretur a nobis, cum leviora audire soleamus? Fidem ergo ejus disputationis si testimonio nostro et auditus munere exigamus probari, referunt obsurduisse aures nostras, et hebetiorem nobis sensum audiendi factum, propter illam a principio nostrae generationis concepti sonitus consuetudinem. Et exemplum afferunt, eo quod Nilus fluviorum maximus, eo videlicet loco ubi se ex altissimis montibus in catadupa illa praecipitat, magnitudine fragoris sui aures accolarum obstruat, ut audiendi munere carere dicantur. Sed facile his ipsa respondet veritas. Nam qui tonitrua audimus nubium collisione generata, tantorum orbium conversiones, qui majori utique sicut motu ferri aestimantur, ita vehementiores sonitus excitarent, non audiremus? Addunt praeterea, ideo sonum hunc non pervenire ad terras, ne capti homines per suavitatem ejus atque dulcedinem, quam celerrimus ille coelorum effecit motus, ab orientalibus partibus usque in occasum, propria negotia atque opera derelinquerent, et omnia hic otiosa remanerent, quodam humanae ad coelestes sonos mentis

excessu. Sed ea quae sunt aliena a studio nostro, et a divinae lectionis serie, iis qui foris sunt, relinquamus: nos inhaereamus Scripturarum coelestium magisterio.

CAPUT III.

Firmamentum non idem esse ac coelum: veras aquas super ipso residere perperam negari, idque ostendi Scriptura, exemplis, ac multiplici ratione: ubi qui calidam soli naturam inesse nolunt, revincuntur.

8. Propositum igitur nobis est, quia dixit Deus: Fiat firmamentum inter medium aquae, et sit discernens inter aquam et aquam. Et hinc tractatur, utrum hoc firmamentum appellet quod ante jam fecit, de quo scriptum est: In principio fecit Deus coelum et terram. Nec fallit quod aliqui ante nos ita acceperint, eo quod supra creatum auctore Deo et conditum coelum Scriptura expresserit, hic expositionem operis, creationisque diffuderit; ut ibi quasi summa operis breviter comprehensa sit, hic operationis qualitas per ipsas concurrentium rerum digesta sit species. Sed movet nos, quia et nomen aliud significatur, et species solidior, et causa discernitur, et persona cooperatoris adjungitur. Sic enim scriptum est: Et discrevit Deus inter medium aquae quae erat sub firmamento, et inter medium aquae quae erat super firmamentum (Gen. I, 7).

9. Et primo volunt id destruere quod frequenti Scripturarum lectione inolitum nostris et impressum est mentibus, quia aquae super coelos esse non possint, dicentes rotundum esse orbem illum coeli, cujus in medio terra sit, et in illo circuitu aquam stare non posse, quod necesse est defluat et labatur, cum de superioribus ad inferiora decursus est. Quomodo enim aqua super orbem, ut aiunt, stare potest, cum orbis ipse volvatur? Haec est illa versutia dialecticae. Da mihi unde tibi respondeam.

Quod si non detur, nullum verbum refertur. Petunt sibi concedi axem coeli torqueri motu concito, orbem autem terrae esse immobilem; ut astruant aquas super coelos esse non posse, quod omnes eas volvendo se axis effunderet: quasi vero ut concedam illis quod postulant, et secundum eorum opiniones illis respondeam, negare possint in illa altitudine et profundo et longitudinem esse et latitudinem, quam nemo potest comprehendere, nisi is qui impletur in omnem plenitudinem Dei, ut Apostolus ait (Eph., III, 18, 19). Quis enim potest facile esse divini operis aestimator? Est ergo latitudo in ipsa coeli altitudine. Sunt etiam, ut de his dicamus quae scire possumus, pleraque aedificia foris rotunda, intus quadrata, et foris quadrata, intus rotunda, quibus superiora sunt plana, in quibus aqua haerere soleat. Quae tamen ideo dicimus, ut advertant opiniones suas opinionibus verisimilioribus revinci posse, et desinant tantum opus Dei, humanae operationis et nostrae possibilitatis contemplatione metiri.

10. Nos autem Scripturarum seriem atque ordinem sequimur, et opus contemplatione aestimamus auctoris, et quid dictum sit quaerimus, et quis dixerit, et cui dixerit: Fiat, inquit, firmamentum in medio aquae, et sit discernens inter aquas. Audio firmamentum fieri per praeceptum quo divideretur aqua, et ab inferiore superior discerneretur. Quid hoc manifestius? Qui jussit discerni aquam interjecto et medio firmamento, providit quemadmodum divisa atque discreta manere possit. Sermo Dei virtus naturae est, et diuturnitatis substantia quoadusque velit eam manere qui statuit, sicut scriptum est: Statuit ea in saeculum saeculi, praeceptum posuit et non praeteribit (Ps. CXLVIII, 6). Et ut scias, quia de istis aquis hoc dixit, quas tu negas posse in superioribus coeli esse, audi superiora: Laudate eum, coeli coelorum, et aquae, quae super coelos sunt, laudent nomen Domini (Ibid. 4, 5). Nonne quasi adversanti tibi dixit: Quoniam

ipse dixit et facta sunt; ipse mandavit et creata sunt: statuit ea in saeculum saeculi, praeceptum posuit, et non praeteribit (Ibid. 5). An non videtur tibi auctor idoneus, qui legem suo operi daret? Deus est qui dicit, venerabilis natura, inaestimabilis magnitudine, immensus in remunerationibus, incomprehensibilis in operibus, cujus altitudinem sapientiae quis investigare facilis? Iste dicit Filio, id est, dicit brachio suo, dicit virtuti suae, dicit sapientiae suae, dicit justitiae suae. Et facit Filius quasi potens, facit quasi virtus Dei, facit quasi sapientia Dei, facit quasi justitia divina. Cum haec audis, quid miraris si supra firmamentum coeli potuit tantae majestatis operatione unda suspendi?

11. De aliis haec collige, de iis quae viderunt oculi hominum, quomodo ad Judaeorum transitum, si rationem quaeris, se unda diviserit. Non solet hoc esse naturae, ut aqua se discernat ab aqua, et in profundo interfusiones aquarum terrae medio separentur. Gelaverunt enim fluctus, et firmamenti specie cursum suum insolito fine frenarunt. Nonne potuit etiam aliter Hebraeum populum liberare. Sed tibi voluit ostendere, ut eo spectaculo etiam illa quae non vidisti, aestimares esse credenda. Jordanis quoque, reflexo amne, in suum fontem revertitur. Haerere aquam, cum labitur inusitatum; rursum redire in superiora sine ullo repagulo impossibile habetur. Sed quid impossibile ei qui dedit posse infirmis ut infirmus dicat: Omnia possum in eo qui me confortat (Phil., IV, 13). Dicant certe quemadmodum aer cogatur in nubem, utrum pluvia nubibus generetur, an sinu nubium colligatur. Videmus plerumque exire nubes de montibus. Quaero utrum de terris ascendat aqua, an ea quae super coelos est, largo imbre descendat. Si ascendit, utique contra naturam est, ut ascendat in superiora quae gravior est, et portetur aere, cum aer subtilior sit. Aut si conciti orbis totius motu rapitur aqua, sicut imo orbe rapitur, ita summo orbe diffunditur. Si fundi, ut volunt, non desinit,

utique non desinit rapi: quia si axis coeli semper movetur, et aqua semper hauritur. Si descendit; manet ergo jugiter supra coelos quae habet unde descendat. Deinde quid obstat si confiteantur quia aqua supra coelos suspensa sit? Nam quo verbo dicunt terram in medio esse suspensam, et immobilem manere, cum utique gravior sit quam aqua; ea ratione possunt dicere non praecipitari aquam orbis illius coelestis conversione, quae super coelos est. Sicut enim terra inani suspenditur, vel pondere librato undique immobilis perseverat; ita et aqua aut gravioribus aut aequis cum terra ponderibus examinatur. Ideoque non facile superfunditur mare terris, nisi cum jubetur exire.

12. Deinde cum ipsi dicant volvi orbem coeli stellis ardentibus refulgentem, nonne divina providentia necessario prospexit, ut intra orbem coeli, et supra orbem redundaret aqua, quae illa ferventis axis incendia temperaret? Propterea quia exundat ignis et fervet, etiam aqua exundavit in terris, ne eas surgentis solis et stellarum micantium ardor exureret, et tenera rerum exordia insolitus vapor laederet. Quanti fontes, fluvii, lacus irrigant terras; quia eas internus quidam ignis vaporat? Unde enim aut arbores germinarent, aut frumenta vel sata prorumperent, vel orta coquerentur; nisi ea interior quoque ignis animaret? Qui etiam de saxis frequenter excutitur, et de ipso saepe, dum caeditur, ligno exsilit. Ergo sicut necessaria ignis creatura, ut ordinata et disposita permaneat, coelique elementia temperet aquarum rigorem; ita etiam aquarum redundantia non superflua, ne alterum altero consumeretur, quia nisi conveniens utriusque mensura sit, sicut ignis aquam exsiccat, ita et aqua restinguit ignem. Ideoque pondere et mensura examinavit universa; numerata enim sunt ei et stillicidia pluviarum, sicut in libro Job legimus (Job. XXVIII, 25). Sciens vel rerum facilem defectum fore, vel solutionem universitatis, si

alterum exsuperaretur ab altero, ita utriusque temperavit dispendia; ut neque plus ignis excoqueret, neque exuberaret aqua: sed imminutio fieret utriusque moderata, quae et superfluum detraheret, et necessarium reservaret. Itaque cum tanta de terris erumpant maximorum fluenta amnium, Nilus effuso Aegyptum stagnans flumine, Danubius de occidentalibus partibus, Barbarorum atque Romanorum intersecans populos, donec Ponto ipse condatur, Rhenus de jugo Alpium usque in Oceani profunda cursus suos dirigens, Romani memorandus adversus feras gentes murus imperii, Padus maritimorum commeatuum Italicis subsidiis fidus invector, Rhodanus rapido concitus cursu Thyrrheni aequoris freta scindens, in quo non mediocre fertur navigantium periculum, dum inter se maris fluctus et amnis fluenta decertant, itemque de Septentrionali parte Phasis Caucaseis montibus fusus cum pluribus aliis in Euxinum se praecipitans mare, prolixum est singulorum prosequi fluviorum nomina qui vel in nostrum mare derivantur, vel exinaniuntur Oceano; cum tanta igitur ubertas aquarum sit, tamen plerumque terra meridianae plagae torretur ardoribus, atque aestu soluta fatiscit in pulverem, miserandi agricolae labore consumpto; ut frequenter ad potum, siccatis puteis, arido gurgite subsidium vitale deficiat. Et erit quidem quando dicat abysso: deserta eris, et omnes fluvios siccabo, (Esa. XLIV, 27), sicut per Esaiam futurum annuntiavit. Sed etiam antequam ille dies adveniat, divino praestitutus arbitrio, non minimum inter se ipsa elementorum natura decernit. Crebro itaque aut inundationibus mundus hic quatitur, aut nimio aestu et ariditate vexatur.

13. Noli igitur incredibilem opinari aquarum multitudinem, sed respice ad vim caloris, et incredulus non eris. Multum est quod ignis absorbet: quod vel ex illo nobis debet esse manifestum, cum medici vasa quaedam angusta ore, planiora desuper, intus concava, levi

lucernae concepto lumine affigunt corpori quemadmodum calor ille omnem in se rapiat humorem? Quis igitur dubitet quod ignitus aether, et magno fervens vapore inflammaret atque exureret omnia, nisi lege quadam sui cohiberetur auctoris, ut nec flumina, nec lacus, nec ipsa maria vim ejus possent restinguere? Et ideo desuper aqua impetu quodam descendens, in tantos plerumque imbres rumpitur, ut flumina et lacus repente repleantur, ipsa maria exundent. Unde frequenter et solem videmus madidum atque rorantem. In quo evidens dat indicium, quod alimentum sibi aquarum ad temperiem sui sumpserit.

14. Tantum autem inest illis impugnandae veritatis studium, ut solem ipsum negent calidae naturae esse; eo quod albus sit, non rubicundus, aut rutilus in speciem ignis. Et ideo aiunt quod nec ignitus natura sit, et si quid habet caloris, ferunt ex nimio motu conversionis accidere. Quod ideo dicendum putant, ut nihil videatur humoris consumere: quia calorem quo humor vel minuitur, vel plerumque exhauritur, non habet naturalem. Sed nihil agunt, cum ista componunt; quia nihil interest, utrum ex natura calorem quis habeat, an ex passione, aut aliqua ex causa; quia ignis omnis consumptor humoris est, vel hujus modi materiae, quam flamma consuevit exurere. Nam sive ex lignis haud quaquam semiustulatis, sed inter se collisis, ignis excussus excipiatur foliis, etiam flamma adolet, ac si de igne accendas facem: sive de flammae lumine lumen accendas, eadem species et natura est luminis, ac si illud non naturalis ignis adoleverit, sed accidens causa generaverit. Vel hinc saltem contemplentur solis calorem, quo diversa ei Deus constituit cursus sui loca et tempora; ne si semper in iisdem moraretur locis, quotidiano ea vapore exureret. Mare ipsum ideo ferunt ipsi salsam atque amaram aquam habere, quod ea quae fluviis in freta influat, calore absumatur, tantumque vapore diurno consumi, quantum

quotidie ex diversis fluviorum cursibus invehatur. Quod ex solis quadam dijudicatione fieri perhibetur, qui quod purum ac leve est, sibi rapit, quod grave atque terrenum, relinquit: ex quo remanet salsum illud atque aridum, quod sine usu ac suavitate potandi sit.

CAPUT IV.

Coelum, nomen commune; speciale vero, firmamentum: et unde vox utraque desumpta. Hinc coeli acceptiones nonnullae; et ad extremum cum coelorum ac firmamenti, tum aquarum moralis interpretatio.

15. Sed revertamur ad propositum. Fiat firmamentum inter medium aquae. Non moveat, sicuti jam dixi, quia supra coelum ait, hic dicit firmamentum; quoniam et S. David dicit: Coeli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum (Ps. XVIII, 1), hoc est, mundi opus cum videtur, suum laudat auctorem. Invisibilis enim majestas ejus per ea quae videntur, agnoscitur. Et videtur mihi nomen coelorum commune esse, quia plurimos coelos Scriptura testificatur, nomen autem esse speciale, firmamentum. Siquidem et hic ita habetur: Et vocavit Deus firmamentum coelum (Gen. I, 8), ut videatur supra generaliter dixisse, in principio coelum factum, ut omnem coelestis creaturae fabricam comprehenderet: hic autem specialem firmamenti hujus exterioris soliditatem, quod dicitur coeli firmamentum, sicut legimus in hymno prophetico: Benedictus es in firmamento coeli (Dan. III, 36). Nam coelum, quod οὐρανὸς Graece dicitur, Latine, quia impressa stellarum lumina velut signa habeat, tamquam caelatum appellatur: sicut argentum quod signis eminentibus refulget, caelatum dicimus, οὐρανὸς autem dicitur, quod videatur . . . . . . Igitur terrae, quae obscurior est, οὐρανὸς nuncupatur, quia lucidus est, tamquam visibilis. Unde puto et illud dictum: Volatilia coeli semper vident faciem Patris mei, qui in coelis est

(Gen. I, 20). Et: volatilia circa firmamentum coeli; eo quod potestates, quae sunt in illo visibili loco, spectent haec omnia, et subjecta suis habeant conspectibus.

16. Denique clausum coelum dictum est temporibus Eliae quando in Achab et Jezabel perfidia regnabat, cum populus regali sacrilegio deserviret, eo quod nemo ad coelum oculos erigebat, nemo ejus auctorem venerabatur, sed ligna et lapides adorabant. Unde hoc colligimus? Quia et in maledictionibus populi Israel dixit Deus: Erit tibi coelum super caput tuum aeneum, et terra tua ferrea (Levit. XXVI, 19), quando pretium perfidiae luens populus Judaeorum, intemperie coeli, et terrae infecunditate mulctatur; de coelo enim causa fertilitatis. Denique et S. Moyses benedictiones tribui Joseph a finibus coeli et rore abyssi fontium deorsum, et secundum horam a solis cursu, et a convenientibus mensibus, et a vertice montium et collium aeternorum dedit, eo quod moderatione coelesti terrarum fecunditas nutriatur. Ferreum ergo coelum, quod nullum exsudat humorem, quando nullis nubibus imber rumpitur. Est etiam ferreum coelum subobscurus aer, pressus atque nebulosus colore ferrugineo, quando rigore frigoris stringitur terra, tunc veluti super caput nostrum humor suspensus videtur, et per momenta imminere. Plerumque etiam glacialibus ventorum flatibus rigentes aquae consolidantur in nivem, et rupto aere nix funditur. Neque enim firmamentum hoc potest sine aliquo rumpi fragore. Ideo et firmamentum dicitur, quod non sit invalidum, nec remissum. Unde et de tonitrubus, quae concepto intra sinum nubium spiritu cum se vehementer erupturus eliserit, magno concrepant sonitu, ait Scriptura: Firmans tonitrua (Amos. IV, 13). A firmitate ergo firmamentum est nuncupatum, vel quod divina virtute firmatum sit, sicut Scriptura nos docet, dicens: Laudate eum in firmamento virtutis ejus (Ps. CL, 1).

17. Nec praeterit retulisse aliquos coelos coelorum ad intelligibiles virtutes, firmamentum ad operatorias. Et ideo laudare coelos, vel enarrare gloriam Dei, annuntiare firmamentum: sed non quasi spiritalia, sed quasi opera mundi enarrant, quemadmodum supra diximus. Alii quoque purificatorias virtutes interpretati sunt aquas, quae super coelos sunt. Accipimus haec quasi ad tractatus decorem: nobis tamen non alienum videtur atque absurdum, si aquas veras propter illam causam, quam diximus, intelligamus. Nam et ros et gelu et frigus et aestus, secundum hymnum propheticum benedicunt Dominum, benedicit et terra (Dan. III, 64 et seq.): et illa non ad intelligibiles naturas referimus, sed ad veritatem. Laudant etiam dracones Dominum (Ps. CXLVIII, 7); quia natura eorum et species cum videtur, non minimum vel decoris offundit, vel inesse rationis ostendit.

CAPUT V.

Quam perfecta Patris ac Filii in operibus suis conjunctio. Videre in Deo idem atque approbare. Opus laudare partibus nondum absolutis Deo proprium.

18. Et vidit Deus quia bonum (Gen. I, 3). Facit Filius, quod vult Pater: laudat Pater, quod facit Filius. Nihil in illo naturae degeneris invenitur, cujus opus a paterna non degenerat voluntate. Vidit utique, non oculis corporalibus intendit: sed definivit plenitudini gratiae convenire, ut mihi ejus judicium cognosceretur; nos enim solemus etiam de iis, quae divina sunt, disputare. Et quid mirum si de opere retractare possint, qui de ipsius operatoris generatione faciunt quaestiones? Ipsum in judicium vocant, ipsum inaequalem atque degenerem asserere conantur. Ideo legis: Et dixit Deus, et fecit Deus. Eodem Pater et Filius majestatis honorantur nomine. Et vidit Deus quia bonum. Dixit tamquam omnia quae Pater vellet

scienti, et vidit tamquam omnia quae Filius faceret scientia tenens, et efficiens operatione consorti.

19. Vidit quia bonum. Non utique cognovit quod nesciebat, sed probavit quod placebat. Non quasi incognitum placuit opus; quia nec quasi incognitus Pater qui complacuit in Filio, sicut scriptum est: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui (Matth. III, 17). Scit autem semper Filius voluntatem Patris, et Pater Filii, et audit Patrem Filius semper, et Pater Filium per unitatem naturae, voluntatis atque substantiae. Denique testatur hoc in Evangelio suo Filius, dicens ad Patrem: Sciebam quia semper me audis (Joan., XI, 42). Imago est enim invisibilis Dei Filius. Omnia Patris quasi imago exprimit, omnia ejus quasi splendor gloriae illuminat, atque nobis manifestat. Videt et Filius Patris opus, sicut et Pater Filii; sicut et ipse Dominus declaravit: Non potest Filius facere a se quidquam, nisi quod viderit facientem Patrem (Joan. V, 19). Videt ergo facientem Patrem, et videt per secretum invisibilis naturae, et audit similiter. Denique ait: Sicut audio, judico, et judicium meum verum est; quia non sum solus, sed ego, et qui misit me Pater (Joan. VIII, 16).

20. Hoc mysticum est, illud morale. Vidit mihi, probavit mihi. Quod Deus probavit, tu reprehensibile ne dixeris; quoniam quod Deus mundavit, tu commune ne dixeris (Act. X, 15), scriptum tibi esse meministi; ergo bonum Dei nemo blasphemet. Si firmamentum bonum, quanto magis bonus ejus creator; etiamsi Ariani nolint, Eunomiani reclament, radicis degeneris fructus deterior.

21. Vidit, inquit, Deus quia bonum. Solent artifices singula prius facere, et postea habili commissione connectere: ut qui vultus hominum vel corpora excudunt de marmore, vel aere fingunt, vel ceris exprimunt, non tamen sciunt quemadmodum sibi possint membra singula

convenire, et quid gratiae afferat futura connexio; et ideo aut laudare non audent, aut pro parte laudant. Deus vero tamquam aestimator universitatis, praevidens quae futura sunt, quasi perfecta jam laudat, quae adhuc in primi operis exordio sunt, finem operis cognitione praeveniens. Nec mirum si apud quem rerum perfectio, non in consummatione operis, sed in suae praedestinatione est voluntatis, laudat singula, quasi convenientia futuris: laudat plenitudinem singulorum venustate compositam. Illa est enim vera pulchritudo, et in singulis membris esse quod deceat, et in toto; ut in singulis gratia, in omnibus formae convenientis plenitudo laudetur.

22. Sed jam etiam secundus nobis claudatur dies, ne dum opus astruimus firmamenti, infirmiores eos, qui audiunt, dicendi prolixitate faciamus; dum in noctem sermo producitur, quae adhuc carens lunae, stellarumque lumine, nondum enim luminaria creata sunt coeli, obscuritatem possit afferre remeantibus: simul ut cibo, potuque curentur corpora, ne animis epulantibus, fragilitas carnis de nocturno quoque jejunio conqueratur.

LIBER TERTIUS.
DE OPERE TERTII DIEI.

CAPUT I.

Cum aquae divino obediant imperio, homines eidem non parere flagitiosum. In aquarum congregatione Ecclesiae figuram exprimi. Quam praeclarum spectaculum exhibeat eadem Ecclesia; et quomodo super flumina fandata sit.

1. Dies tertius nobis hodie in sermone nascatur, qui ortus est in lectione. Praeclarus dies, qui terram a naufragio liberavit, dicente Deo: Congregetur aqua quae

est sub coelo in congregatione una (Gen. I, 9). De quo praefationem adoriri placet. Congregetur aqua dictum est, et congregata est; et frequenter dicitur, Congregetur populus, et non congregatur. Non mediocris pudor est imperio Dei insensibilia elementa parere, et homines non obedire, quibus sensus ab ipso tributus est auctore. Et fortasse hic pudor fecerit, ut hodie plures conveniretis; ne quo die congregata est aqua in congregationem unam, eo die populus nequaquam congregatus in Ecclesiam Domini videretur.

2. Nec hoc solum obedientis aquae exemplum habemus; nam et alibi scriptum est: Viderunt te aquae, Deus, viderunt te aquae, et timuerunt (Ps. LXXVI, 17). Neque enim verisimile non videtur de aquis dictum, quando alibi quoque idem propheta ait: Mare vidit et fugit, Jordanis conversus est retrorsum (Ps. CXIII, 3). Hoc enim vere factum quis ignorat, quod ad Hebraeorum transitum mare fugerit, quando se unda divisit; transivit populus pulverulento vestigio, perisse mare credens, fugisse fluctus? Denique credidit hoc Aegyptius, et ingressus est: sed illi rediit unda, quae fugerat. Novit ergo aqua et congregari, et timere, et fugere, quando Deus praecipit. Hanc imitemur aquam et unam congregationem Domini, unam Ecclesiam noverimus.

3. Congregata est hic quondam aqua ex omni valle, ex omni palude, ex omni lacu. Vallis est haeresis, vallis est gentilitas; quia Deus montium est, non vallium. Denique in Ecclesia exsultatio est, in haeraesi et gentilitate fletus et moeror. Unde ait: Disposuit in convalle fletus (Ps. LXXXIII, 6 et 7). Ex omni igitur valle congregatus est populus catholicus. Jam non multae congregationes sunt, sed una est congregatio, una Ecclesia. Dictum est et hic: congregetur aqua ex omni valle, et facta est congregatio spiritalis, et factus est unus populus; ex haereticis et gentibus repleta Ecclesia est.

Vallis est scena, vallis est circus, ubi currit mendax equus ad salutem, ubi vilis et abjecta contentio, ubi litium foeda deformitas. Ex his igitur qui circo inhaerere consueverant, fides crevit Ecclesiae, quotidianus coetus augetur.

4. Palus est luxuria, palus est intemperantia, palus est incontinentia: in qua volutabra libidinum sunt, bestiarum murmura, latibula passionum: ubi mersantur quicumque inciderint, et non emergunt: ubi labuntur pedum vestigia, fluitant singulorum incessus: ubi fulicae se dum lavant, polluunt: ubi flebiles desuper gemitus columbarum: ubi pigra testudo coenoso haeret in gurgite; denique aper in palude, cervus ad fontes. Ex omni igitur palude, ubi quasi ranae veterem querelam canebant, congregata est fides, congregata est puritas animi, mentisque simplicitas.

5. Congregata est aqua ex omni lacu, et ex omni fovea, ut nemo fodiat foveam fratri suo, in quam ipse incidat: sed omnes se invicem diligant, omnes se invicem foveant, et quasi unum corpus diversa se membra sustentent: quos non mortiferi cantus, et acroamata scenicorum quae mentem emolliant ad amores, sed concentus Ecclesiae, et consona circa Dei laudes populi vox et pia vita delectet: quibus non purpurea peripetasmata, non aulaea pretiosa spectare voluptati sit, sed hanc pulcherrimam mundi fabricam, hanc distantium inter se elementorum copulam, coelum sicut cameram extensum, ut inhabitantes in hoc mundo tegat, terram ad operandum datam, diffusum aerem, clausa maria, populum hunc divinae operationis organum, in quo divini modulamen resultet oraculi, et Dei spiritus intus operetur, templum istud sacrarium Trinitatis, sanctitatis domicilium, Ecclesiam sanctam, in qua refulgent aulaea coelestia, de quibus dictum est: Dilata locum tabernaculorum tuorum, et aulaeorum tuorum: fige, ne parcas: longiores fac funiculos tuos, et palos tuos

confirma: adhuc in dexteram et sinistram extende, et semen tuum gentes haereditate possidebit, et civitates desertas inhabitabis (Esa. LIV, 2 et 3). Habet ergo aulaea, quibus attollit vitam bonam, peccata tegit, culpam obumbrat.

6. Haec est Ecclesia quae super maria fundata est, et super flumina praeparata. Supra vos enim confirmata est et praeparata, qui sicut flumina puro in eam mundi fonte decurritis, de quibus dictum est: Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina vocem suam a voce aquarum multarum (Ps. XCII, 3). Et addidit: Mirabiles elationes maris, mirabilis in excelsis Dominus (Ib. 4) Bona flumina; hausistis enim ex illo perenni et pleno fonte, quo fluistis qui ait vobis: Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquae vivae (Joan. VII, 38). Hoc autem dicebat de spiritu, quem incipiebant accipere, qui credituri erant in eum. Sed jam quasi boni Jordanis fluenta revertimini mecum in originem.

CAPUT II.

Terram superfusis aquis prius invisibilem, iisdem unum in locum confluentibus apparuisse. Stabilitatem ac postea fluiditatem aquis inditam divina potestate, quae variis exemplis astruitur. Quam mirum aquas omnes uno loco contineri, illisque suos limites a Deo praefigi potuisse.

7. Congregetur, inquit, aqua quae sub coelo est in congregationem unam, et appareat arida. Et factum est sic. Fortasse parum crediderit aliquis superioribus sermonibus nostris, quibus tractavimus invisibilem ideo fuisse terram, quod aquis operta tegeretur, ut corporeis oculis videri non posset. Ad se enim propheta retulit, hoc est, ad nostram conditionem, non ad divinae majestatem naturae, quae utique omnia videt. Sed ut advertatis quia

non quasi nostri ingenii probandi gratia, sed vestrae causa instructionis suscepimus hunc tractandi laborem adstipulantem nobis lectionis seriem testificamur, quae aperte probat post congregationem aquae quae erat super terram, et post derivationem ejus in maria, apparuisse aridam. Desinant ergo nobis dialecticis disputationibus movere negotia dicentes: Quomodo terra invisibilis, cum omni corpori naturaliter et species et color insit, omnis autem color sit subjectus aspectui? Clamat Dei vox: Congregetur aqua et appareat arida. Et iterum Scriptura dicit: Congregata est aqua in congregationem unam, et apparuit arida. Quid opus fuit iterare, nisi occurrendum quaestionibus judicasset propheta? Nonne videtur dicere: Non dixi invisibilem secundum naturam, sed secundum superfusionem aquarum? Denique addidit sublato velamine apparuisse aridam, quae ante non videbatur.

8. Iterum quoque quaestiones alias serunt dicentes: Si in congregationibus diversis aqua erat, quomodo si illae congregationes in superioribus erant, non defluebat aqua in eum locum, ad quem post Domini imperium derivata est? Natura enim aquarum sponte in inferiora prolabitur. Sin vero in inferioribus erant illae congregationes, quomodo contra naturam suam aqua ad superiora conscendit? Itaque aut naturalis cursus imperio non eguit: aut contra naturam imperio proficere non potuit. Cui quaestioni facile respondebo, si mihi ipsi ante respondeant ante praeceptum Domini hanc aquarum fuisse naturam ut laberetur, ut flueret. Non enim ex usu hoc habet caeterorum elementorum, sed speciale et proprium: non ex quodam ordine, sed magis ex voluntate et operatione Dei summi. Quid jusserit Deus audiunt. Vox autem Dei, efficiens naturae est. Eam vocem effectus operationis implevit. Coepit labi aqua, et in unam confluere congregationem, quae ante erat diffusa per terras, et plurimis receptaculis inhaerebat. Cursum ejus

ante non legi, motum ejus ante non didici, nec oculus meus vidit, nec auris audivit. Stabat aqua diversis locis, ad vocem Dei mota est. Nonne videtur quia naturam ei hujusmodi vox Dei fecit? Secuta est creatura praeceptum, et usum fecit ex lege. Primae enim constitutionis lex formam in posterum dereliquit. Denique semel diem fecit et noctem: ex illo manet utriusque diuturna successio, et diuturna reparatio. Jussa est etiam aqua currere in congregationem: ex illo currit, fontes labuntur in fluvios, in freta currunt flumina, lacus derivantur in maria, ipsa se aqua praecedit, urget, et sequitur. Unus est ductus, unum corpus. Et cum sit altitudo diversa; indiscreta tamen dorsi ejus aequalitas. Unde et aequor appellatum arbitror, quod superficies ejus aequalis sit.

9. Respondi secundum illorum propositum; illi nunc respondeant mihi, si numquam viderint fontes ex inferioribus scaturire, de pavimento aquam surgere. Quis eam cogit? Unde prorumpit? Quemadmodum non deficit? Quomodo fit ut ima soli ora undam vomant? Haec secundum occultae secreta naturae. Caeterum quis ignorat quod rapido plerumque impetu in ima descendens, in superiora se subrigat, atque in supercilium montis attollat: plerumque etiam canalibus manu artificis derivata, quantum descenderit, tantum rursus ascendat? Itaque si vel impetu suo fertur, vel artificis ingenio contra naturam suam ducitur et elevatur, miramini si divini operatione praecepti aliquid ad usum naturae ejus accessit, quod in usu ante non fuerit? Dicant nunc mihi quomodo tamquam in utrem congregaverit aquas maris (Ps. XXXII, 7), ut scriptum est, quomodo eduxerit de petra aquam? Qui potuit de petra educere aquam quae non erat, non potuit aquam educere quae erat? Percussit petram, et fluxerunt aquae (Ps. LXXVII, 20), clamat David, et torrentes inundaverunt. Et alibi: Super montes stabunt aquae (Ps. CIII, 6). Habes in Evangelio (Matth., VIII, 24 et seq.), quod cum gravis esset

procella, et magnus in mari motus, ita ut trepidarent apostoli naufragii periculum, excitaverunt dormientem in puppi Dominum Jesum, et surgens imperavit vento et mari, sedata est tempestas, refusa tranquillitas. Qui potuit imperio mare totum sedare, non potuit aquas imperio movere? Atqui in diluvio sic accepimus, quod eruperint abyssi fontes (Gen. VII, 11), et quod induxerit postea spiritum, et siccaverit aquam (Gen. VIII, 1): si nolunt obedisse naturam, usumque elementi imperio Dei esse conversum; vel hoc concedant potuisse immisso vento aquas currere, quod quotidie videmus in mari, ut inde aquae currant, unde flaverit ventus. Si tempore S. Moysi excitato Austro valido siccatum est mare, eodem modo siccari non potuit congregatio aquarum, et in mare profluere aqua, quae postea divisa est a profundo (IV Reg., VI, 6)? Sed discant naturam posse converti, quando petra aquas fluxit, et ferrum aquae supernatavit, quod utique Elisaeus orando facere meruit, non imperando. Si igitur Elisaeus ferrum levavit contra naturam, Christus aquas movere non potuit? Sed movit, qui potuit dicere: Lazare, veni foras (Joan. XI, 23), et mortuum sucitavit; Deus enim quod jubet, facit. Itaque pari exemplo dictum accipe: Congregetur aqua, et congregata est. Dicendo autem congregetur, non solum movit eam de loco: sed etiam statuit in loco, ut non praeterflueret, sed maneret.

10. Hoc itaque majoris miraculi est, quomodo omnes congregationes in unam congregationem defluxerint, et una congregatio non adimpleta sit. Nam et Scriptura hoc inter mirabilia constituit, dicendo: Omnes torrentes eunt in mare, et mare non adimpletur (Eccl. I, 7). Utrumque igitur ex praecepto Dei, ut fluat aqua, et non superfluat. Circumscripta igitur imposito fine maria clauduntur, ne superfusa terris inundent omnia, et destituto arvorum cultu, munus terrenae fecunditatis impediant; cognoscant igitur divini esse praecepti, operationisque coelestis. Ait enim Dominus per nubem ad Job inter alia etiam de maris

claustro: Posui ei fines, apponens claustra et portas. Dixi autem ei: Usque huc venies, nec transgredieris, sed in te ipso conterentur fluctus tui (Job. XXXVIII, 10). Nonne ipsi videmus mare frequenter undosum, ita ut in altum fluctus ejus tamquam mons aquae praeruptus insurgat, ubi impetum suum ad littus illiserit, in spumas resolvi, repagulis quibusdam arenae humilis repercussum, secundum quod scriptum est: Aut non timebitis me, dicit Dominus, qui posui arenam fines mari (Hier. V, 22)? Infirmissimo itaque omnium vilis sabulonis pulvere vis maris intempesta cohibetur, et velut habenis quibusdam coelestis imperii praescripto sibi fine revocatur, violentique aequoris motus in sese frangitur, atque in reductos sinus suos scinditur.

11. Caeterum nisi vis statuti coelestis inhiberet, quid obstaret quin per plana Aegypti, quae maxime humilioribus jacens vallibus campestris asseritur, mare Rubrum Aegyptio pelago misceretur? Denique docent hoc qui voluerunt haec duo sibi maria connectere, atque in se transfundere. Sesostris Aegyptius, qui antiquior fuit, et Darius Medus, qui majoris contuitu potentiae in effectum voluit adducere, quod ab indigena fuerat ante tentatum. Quae res indicio est, quod superius est mare Indicum, in quo mare Rubrum, quam aequor Aegyptium quod inferius alluit. Et fortasse ne latius se mare effunderet, de superioribus ad inferiora praecipitans, ideo molimina sua rex uterque revocavit.

CAPUT III.

Collectionem aquarum unam et continuam esse, nomina vero pro diversitate regionum diversa. Quomodo locum aquis, toto orbe diffusis, Deus paraverit. Item de lacubus et stagnis sub una congregatione comprehensis.

12. Quaero nunc, cum dixerit: Colligatur aqua in collectionem unam; quomodo diffusas per lacus, paludes, stagna, aquas, et superfusas vallibus et campis omnibusque planioribus locis, currentes fontibus atque fluminibus, una potuerit recipere collectio: aut quomodo una collectio, cum hodieque diversa sint maria? Nam et Oceanum mare dicimus, et Tyrrhenum, et Adriaticum, et Indicum, et Aegyptium, et Ponticum, et Propontidem, et Hellespontum, et Euxinum, Aegaeum Ionium, Atlanticum. Plerique etiam Creticum, et Septentrionale Caspium appellant mare. Unde consideremus Scripturae verba, quae librato sunt trutinata examine.

13. Colligatur, inquit, aqua in collectionem unam. Una aquarum, jugisque et continua congregatio est, sed diversi sinus maris, ut quidam de Scriptoribus forensibus ait (Plat. in Timaeo). Namque pontus maris nostri sinus amplissimus, meritoque in diversis locis diversa sunt nomina, quia vocabula aquis, ex regionum vocabulis adhaeserunt. Una autem congregatio aquarum, eo quod jugis unda atque continua ab Indico mari usque ad Gaditani oram littoris, et inde in mare Rubrum extremo circumfusa orbem terrarum includit Oceano: interius quoque Tyrrheno Adrias, Adriae caetera maria miscentur, nominibus distincta non fluctibus. Unde pulchre habes, quia Deus congregationes aquarum vocavit maria (Gen. I, 10). Ita et una est generalis collectio, quae dicitur mare, et multae collectiones quae maria pro regionibus nuncupantur. Sicut enim multae terrae, ut Africa, Hispania, Thracia, Macedonia, Syria, Aegyptus, Gallia, atque Italia pro regionum appellantur vocabulis, et una est terra: ita multa dicuntur pro locorum appellationibus maria, et unum est mare, sicut ait propheta, dicens: Tui sunt coeli, et tua est terra, orbem terrarum et plenitudinem ejus tu fundasti, Aquilonem et mare tu creasti (Ps. LXXXVIII, 12). Et ad Job ipse Dominus ait: Conclusi autem mare portis (Job. XXXVIII, 8).

14. Nunc quia de una collectione diximus, illud occurrit; utrum cum per omnem fere terram et super terram fuerint diffusae aquae per vallestria agrorum, concava montium, planitiemque camporum, modo aequoris fusa congregatio una potuerit omnes illas aquas recipere atque exinanire terras, quae ante fuso per universum flumine stagnabantur. Nam si ita operta erant omnia; non enim diceret, visa est terra, nisi retectam vellet locis omnibus demonstrare. Si diluvium Noe tempore abscondit et montes, quando aquarum jam et super coelos et infra firmamentum fuerat facta discretio; quanto magis dubitari non potest etiam montium vertices illa superfusione latuisse? Quo igitur illa omnis aquarum redundantia derivata est? Quae receptacula eam tam continua atque connexa absorbere potuerunt? De quo multus nobis potest sermo suppetere.

15. Primum quia potuit creator omnium et ipsarum terrarum spatia diffundere; quod aliqui ante nos confirmantes, propria posuerunt sententia. Ego quid facere potuerit, non praetermitto: quid fecerit quod aperte Scripturarum auctoritate non didici, quasi secretum praetereo, ne forte etiam hinc alias sibi quaestiones requirant. Assero tamen secundum Scripturas, quia potuit locorum humilia, et camporum aperta diffundere, sicut ipse ait: Ego ante te ambulabo, et montes planos faciam (Esa. XLV, 2). Potuit etiam ipsa aquarum vis profundiora ea facere, quae insederat: tanto fluctuum motu, tantoque aestu concitatioris elementi, qui quotidie ima pelagi torquere, et arenas, vertere soleat de profundo. Quis deinde sciat, in quantum se illud magnum et inausum navigantibus atque intentatum nautis fundat mare, quod Britannias frementi includit aequore, atque in ulteriora et ipsis fabulis inaccessa secreta se porrigit? Quis deinde non colligat quantum Lucrino et Averno in Italia, Tiberiadi quoque in Palaestina, et ei lacui qui inter Palaestinam et Aegyptum Arabiae deserta protendit,

portubusque diversis Augusti atque Trajani, caeterisque per universum orbem infusum addiderit mare?

16. Sed sunt etiam non confusi lacus, et stagna quae non miscentur fluctibus, ut Larius et Benacus, Albanus quoque aliique plures, quomodo una congregatio aquarum? Sed quemadmodum dicitur, quia fecit Deus duo luminaria, id est, solem et lunam, cum sint utique et stellarum lumina: ita et una congregatio dicitur, cum sint plurimae. Neque enim annumerantur, quae non conferuntur.

CAPUT IV.

Terrae praecipuam qualitatem, cum arida vocatur, significari. Quae sint elementorum, quibus invicem connectuntur, proprietates; idque speciatim de terra disquiritur.

17. Sed, ut videtur, quoniam de mari loquebamur, aliquantulum exundavimus; ad propositum revertamur, et consideremus quid sit, quod ait Dominus: Congregetur aqua in unam congregationem, et appareat arida, et non dixerit, terra. Quod praeclare positum quis non advertat? Terra enim potest et luto esse permixta, aquis madida, cujus species superfusis aquis non appareat. Arida autem non solum ad genus, sed etiam ad speciem terrarum refertur, ut sit utilis, sicca, habilis et apta culturis. Simul prospectum est, ne videatur sole magis quam Dei praecepto esse siccata, quia arida facta est antequam sol crearetur. Unde et David discernens mare et terram, ait de Domino Deo: Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud, et aridam manus ejus fundaverunt (Ps. XCIV, 5). Arida enim expressio naturae est, terra appellatio quaedam simplex negotii, quae in se habeat proprietatem. Sicut enim animal generis significatio est, cui inest proprium aliquid et excellens; rationabile autem

proprium est hominis: ita et terra potest communiter dici vel scatens aquis, vel deserta et invia, et sine aqua. Ergo et illi quae scatet aquis, inest ut habeat ariditatem. Remota enim aqua, incipit esse arida, sicut habes scriptum: Posuit flumina in desertum, et exitus aquarum in sitim (Ps. CVI, 33), hoc est, de terra aquosa aridam fecit.

18. Habet ergo terra propriam qualitatem suam, sicut et singula elementa habent, nam et aer humidam qualitatem, et aqua frigidam, et ignis calidam. Et hoc est principale proprium elementis singulis, quod ratione colligimus. Comprehendere autem sensibiliter et corporaliter si velimus, velut connexa et composita reperimus; ut si terra arida et frigida, aqua frigida et humida, aer calidus et humidus, ignis calidus et siccus; et sic sibi per has jugales qualitates singula miscentur elementa. Nam terra cum sit aridae et frigidae qualitatis, connectitur aquae per cognationem qualitatis frigidae, et per aquam aeri, quia humidus est aer. Ergo aqua tamquam brachiis quibusdam duobus frigoris et humoris, altero terram, altero aerem videtur amplecti, frigido terram, aerem humido. Aer quoque medius inter duo compugnantia per naturam, hoc est, inter aquam et ignem, utrumque illud elementum conciliat sibi; quia et aquis humore, et igni calore conjungitur. Ignis quoque cum sit calidus et siccus natura, calore aeri annectitur, siccitate autem in communionem terrae ac societatem refunditur; atque ita sibi per hunc circuitum et chorum quemdam concordiae societatisque conveniunt. Unde et graece dicuntur, quae latine elementa dicimus, quod sibi conveniant et concinant.

19. Huc autem progressi sumus, quia Scriptura ait, quod Deus vocaverit aridam terram, hoc est, quia quod principale est ejus, nuncupavit proprietate naturae. Naturalis enim proprietas siccitas est terrae: haec ei praerogativa servata est. Principalis ergo siccitas. Subest

etiam ut sit frigida: sed non praeferuntur secunda primis. Ut autem humida sit, aquarum id affinitate sortitur. Ergo illud suum, istud alienum: suum, quod arida; alienum, quod humida. Auctor itaque naturae quod primo donavit, hoc tenuit; quia istud ex natura, illud ex causa. Ex principalibus igitur, non ex accidentibus terrae debuit proprietas definiri; ut secundum praerogativam qualitatis ejus informaretur nostra cognitio.

CAPUT V.

Quaedam hoc Scripturae loco addita esse nonnullos arbitrari. Maris commendatio a pulchritudine ac multiplici utilitate, sed praecipue quod insulanos anachoretas undis amplectatur, et coetus ecclesiastici figuram referat: quae claudit pia auctoris precatiuncula.

20. Et vidit Deus quia bonum (Gen., I, 10). Non praeterimus quia aliqui nec in Hebraeo putant esse, nec in caeteris interpretationibus: quia congregata est aqua in collectiones suas, et apparuit arida, et vocavit Deus aridam terram, et collectiones aquarum vocavit maria. Cum enim dixerit Deus quia factum est sic, satis esse putant vocem operatoris ad celebratae operationis indicium. Sed quia in aliis quoque creaturis habet et definitionem praeceptionis, et repetitum operationis vel indicium, vel effectum, ideo nos non putamus absurdum id quod perhibetur additum, etiamsi caeteris Interpretibus vel veritas doceatur suppetere, vel auctoritas. Multa enim non otiose a Septuaginta viris Hebraicae lectioni addita et adjuncta comperimus.

21. Vidit ergo Deus quia bonum mare. Etsi pulchra sit species hujus elementi, vel cum surgentibus albescit cumulis ac verticibus undarum, et cautes nivea rorant aspergine, vel cum aequore crispanti, clementioribus auris, et blando serenae tranquillitatis purpurascentem

praefert colorem, qui eminus spectantibus frequenter offunditur, quando non violentis fluctibus vicina tundit littora, sed velut pacificis ambit et salutat amplexibus, quam dulcis sonus, quam jucundus fragor, quam grata et consona resultatio, ego tamen non oculis aestimatum creaturae decorem arbitror; sed secundum rationem operationis judicio operatoris convenire, et congruere definitum.

22. Bonum igitur mare, primum quia terras necessario suffulcit humore, quibus per venas quasdam occulte succum quemdam haud inutilem subministrat. Bonum mare, tamquam hospitium fluviorum, fons imbrium, derivatio alluvionum, invectio commeatuum, quo sibi distantes populi copulantur, quo praeliorum removentur pericula, quo barbaricus furor clauditur, subsidium in necessitatibus, refugium in periculis, gratia in voluptatibus, salubritas valetudinis, separatorum conjunctio, itineris compendium, transfugium laborantium, subsidium vectigalium, sterilitatis alimentum. Ex hoc pluvia in terras transfunditur; siquidem de mari aqua radiis solis hauritur, et quod subtile ejus est, rapitur: deinde quanto altius elevatur, tanto magis etiam nubium obumbratione frigescit, et imber fit qui non solum terrenam temperat siccitatem, sed etiam jejuna arva fecundat.

23. Quid enumerem insulas, quas velut monilia plerumque praetexit, in quibus ii qui se abdicant intemperantiae saecularis illecebris, fido continentiae proposito eligunt mundo latere, et vitae hujus declinare dubios anfractus? Mare est ergo secretum temperantiae, exercitium continentiae, gravitatis secessus, portus securitatis, tranquillitas saeculi, mundi hujus sobrietas, tum fidelibus viris atque devotis incentivum devotionis, ut cum undarum leniter alluentium sono certent cantus psallentium, plaudant insulae tranquillo fluctuum

sanctorum choro, hymnis sanctorum personent. Unde mihi ut omnem pelagi pulchritudinem comprehendam quam vidit operator? Et quid plura? Quid aliud ille concentus undarum, nisi quidam concentus est plebis? Unde bene mari plerumque comparatur Ecclesia, quae primo ingredientis populi agmine totis vestibulis undas vomit: deinde in oratione totius plebis tamquam undis refluentibus stridet, cum responsoriis psalmorum, cantus virorum, mulierum, virginum, parvulorum, consonus undarum fragor resultat. Nam illud quid dicam, quod unda peccatum abluit, et sancti Spiritus aura salutaris aspirat?

24. Det nobis Dominus illa successuum flumina prospero ligno currere, tuto portu consistere, nequitiae spiritalis graviora quam ferre possumus, tentamenta nescire, fidei ignorare naufragia, habere pacem profundam: et si quando aliquid sit, quod graves nobis saeculi hujus excitet fluctus, evigilantem pro nobis habere gubernatorem Dominum Jesum, qui verbo imperet, tempestatem mitiget, tranquillitatem maris refundat, cui est honor et gloria, laus, perpetuitas a saeculis et nunc et semper, in omnia saecula saeculorum. Amen.

CAPUT VI.

Terrae suam speciem, quae in germinatione ac viriditate posita est, percommode additam esse; vocem Dei fecunditatis causam praebere: quod quidam solis calori perperam acceptum ferunt.

25. Discedente aqua, conveniebat ut species terrae daretur et gratia, ut invisibilis et incomposita desineret esse. Nam plerique etiam hoc dicunt esse invisibile, quod speciem non habet; et ideo accipiunt terram invisibilem fuisse, non quia videri non posset a summo Deo vel angelis ejus, nam adhuc homines creati non erant, vel

etiam pecudes, sed quia sine sua specie erat. Species autem terrae est germinatio et viriditas agri. Unde ut et visibilem eam et compositam faceret Deus, ait: Germinet terra herbam feni, seminans semen secundum genus, et lignum fructiferum faciens fructum secundum genus, cujus semen suum in ipso (Gen. I, 11).

26. Audiamus verba veritatis, quorum series salus est audientium. Prima enim illa vox Dei singulis creaturis impertita gignendis, lex naturae est, quae terris in omne aevum remansit, futurae successionis datura praescriptum, quemadmodum vel generandi vel fructificandi in reliquum usus adolesceret. Prima itaque germinatio est, quando nascentia videntur erumpere: deinde cum eruperit et profecerit germen, fit herba: herba quoque ubi paululum processerit, fit fenum. Quam utilis, quam vehemens vox. Germinet terra herbam feni, hoc est, ipsa per se germinet terra, nullum alterius quaerat auxilium, non cujusquam indigeat ministerio.

27. Solent enim plerique dicere: Nisi clementior solis calor tepefecerit terras, et quodam modo radiis suis foverit, non poterit germinare terra: et propterea gentes divinum honorem deputant soli; quod virtute caloris sui terrarum penetret sinus, sparsaque foveat semina, vel rigentes gelu venas arborum relaxet. Audi ergo Deum velut hanc vocem emittentem: Conticescat ineptus sermo hominum qui futurus est, facessat vana opinio. Antequam solis fiat luminare, herba nascatur: antiquior ejus sit praerogativa, quam solis. Ne error hominum convalescat, germinet prius terra, quam fotus solis accipiat. Sciant omnes solem auctorem non esse nascentium. Dei clementia terram relaxat, Dei indulgentia prorumpere facit fructus. Quomodo sol vivendi usum ministrat oriundis, quando illa prius divinae operationis vivificatione sunt edita, quam sol in hos vivendi usus veniret? Junior est herbis, junior feno.

CAPUT VII.

Cur pabulum pecori prius creatum, quam cibus homini. Herbam virentem humanae imaginem esse conditionis, cujus fragilitas eleganti descriptione exponitur. Ejusdem herbae imitatores in fructu ferendo nos esse oportere; ubi Manichaei Eunomianique perstringuntur.

28. Et forte miretur aliquis quod prius pecori pabulum, quam cibus homini sit creatus. In quo primum profundum Dei debemus advertere, quod etiam minima quaeque non negligat, sicut in Evangelio Sapientia Dei dicit: Respicite volatilia coeli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, et Pater vester coelestis pascit illa: nonne vos pluris estis illis (Matth. VI, 26)? Cum enim illa pascuntur Dei gratia, nemo sibi debet de sua industria et virtute blandiri. Deinde quia simplicem victum et naturalem cibum reliquis cibis debuit anteferre. Hic enim sobrietatis est cibus, reliqui deliciarum atque luxuriae: hic communis omnibus animantibus cibus, ille paucorum. Exemplum itaque frugalitatis, magisterium parcimoniae est, herbae simplicis victu olerisque vilis aut pomi contentos esse omnes oportere quem natura obtulit, quem liberalitas Dei prima donavit. Ille salubris, ille utilis cibus, qui morbos repellat, qui resecet cruditates, nullo hominum partus labore, sed divino effusus munere, sine satione fruges, fructus sine semine, tam dulcis, tam gratus, ut etiam repletis voluptati atque usui sit. Denique ad primas datus mensas, ad secundas remansit.

29. Quid autem creaturae hujus attexam miraculum, et sapientiae operatricis argumentum exprimam? In hac enim germinum specie, et illo virentis herbae munere imago est vitae humanae, et naturae conditionisque nostrae insigne quoddam spectatur, et speculum elucet.

Illa herba et flos feni figura est carnis humanae, sicut bonus divinitatis Interpres organo suae vocis expressit, dicens: Clama. Quid clamabo? Omnis caro fenum, et omnis gloria hominis ut flos feni. Aruit fenum, et flos decidit: verbum autem Domini manet in aeternum (Esa. XL, 6 et seq.). Dei sententia vox humana est. Dicit Deus, Clama: sed in ipso Isaia loquitur. Ille respondit: Quid clamabo? Et tamquam quid loqueretur audisset, adjunxit: Omnis caro fenum. Et vere; viret enim gloria hominis in carne quasi fenum: et quae putatur esse sublimis, exigua quasi herba est, praematura ut flos, caduca quasi fenum germinat vitae viriditatem in specie, non in fructu soliditatem, hilarioris vitae quasi flos praetendens juncunditatem, breviori spatio occasura, sicut herba feni, quod priusquam evellatur, arescit. Quae enim firmitudo in carne, quae salubritas potest esse diuturna.

30. Hodie videas adolescentem validum, pubescentem, aetatis viriditate florentem, grata specie, suavi colore; crastina die tibi facie et ore mutatus occurrit: et qui pridie tibi lautissimus decorae formae visus est gratia, alio die miserandus apparet aegritudinis alicujus infirmitate resolutus. Plerosque aut labor frangit, aut inopia macerat, aut cruditas vexat, aut vina corrumpunt, aut senectus debilitat, aut eviratos deliciae reddunt, luxuria decolorat. Nonne verum est, quia aruit fenum, et flos decidit? Alius avis atavisque nobilis, et majorum honestatus infulis, prosapiae veteris clarus insignibus, amicis abundans, stipatus clientibus et utrumque latus tectus, producens maximam ac reducens familiam, repente aliqua accidentis periculi mole turbatus, destituitur ab omnibus, a sodalibus derelinquitur, impugnatur a proximis. Ecce verum est, quia sicut fenum vita hominis, priusquam evellatur, arescit. Est etiam qui dudum ubertate affluens copiarum, liberalitatis fama per ora volitans singulorum, clarus honoribus, praeeminens potestatibus, tribunalibus celsus,

solio sublimis, beatus, populis aestimatus, dum praeconum clamore deducitur, subita rerum conversione in eum carcerem rapitur, quo alios ipse detruserat, et inter reos suos imminentis poenae deflet aerumnam. Quantos pridie caterva plaudentium, et invidiosa frequentis populi domum pompa deduxit, et nox una gloriosae illum splendorem deductionis abolevit, ac repentinus lateris dolor, effusis gaudiis, luctuosam gravis successionem moeroris admiscuit! Hujusmodi igitur est gloria hominis sicut flos feni: quae etiam cum defertur nihil operibus adjungit, in qua nullus fructus acquiritur; et cum amittitur, evanescit, omnem scenam hominis, et quam desuper obumbrabat repente destituens, et quam intus animabat.

31. Atque utinam imitaremur hanc herbam, de qua ait Dominus: Germinet terra herbam feni, seminans semen secundum genus, et secundum similitudinem. Seminemus igitur semen secundum genus. Quod sit genus, audi dicentem oportere nos quaerere illud divinum, si quomodo illud tractare possimus aut invenire: Quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum. In ipso enim vivimus, et sumus, et movemur; sicut quidam vestrum, inquit, dixerunt, cujus et genus sumus (Act. XVII, 28). Secundum hoc genus seminemus semen non in carne, sed in spiritu. Non enim carnalia, sed spiritualia seminare debemus, qui ad vitam pervenire volumus aeternam. Quae sit autem similitudo, non ignoras, qui ad imaginem et similitudinem Dei factus es. Herba generi respondet suo, tu non respondes tuo generi. Tritici granum sparsum terrae generis sui gratiam reddit, et tu degeneras. Fruges non adulterant sui sinceritatem seminis, tu adulteras puritatem animae, vigorem mentis, corporis castitatem.

32. Non agnoscis opus esse te Christi. Manibus suis, ut legimus, te ille formavit, et tu, Manichaee, alterum tibi adsciscis auctorem. Pater Deus dicit ad Filium: Faciamus

hominem ad imaginem et similitudinem nostram (Gen., I, 26); et tu, Photiniane, dicis quia in constitutione mundi adhuc non erat Christus; et tu, Eunomiane, dicis quia dissimilis est Patri Filius. Nam si imago, non dissimilis utique: sed totum ex toto exprimens Patrem, quem Pater substantiae suae unitate signavit. Pater dicit: Faciamus; et tu cooperatorem negas? Quod dixit Pater, Filius fecit; et tu aequalem negas, in quo complacuit Pater.

CAPUT VIII.

De virtute seminaria; deque germinandi ac fructificandi modo plane mirabili: item de terrae feracitate, agri pleni pulchritudine, herbarum salubritate ac remediis.

33. Germinet, inquit, terra herbam feni secundum genus. In omnibus quae dicuntur nascentia terrae, primum germen est; ubi se paululum sustulerit, fit herba, postea fenum, inde fit fructus. Sunt nascentia quae de radice germinant, ut arbores quae non sunt satae, ex aliarum arborum radice nascuntur. In arundine videmus quomodo in extremo ejus velut quidam fit nodus e latere, et inde alia arundo germinat. Est ergo in radice vis quaedam seminarii. Insitiva quoque in superioribus germinant. Aliis ergo a radice, aliis diverso munere series successionis acquiritur. Inest enim nascentibus singulis aut semen, aut virtus aliqua seminaria, et ea secundum genus; ut quod nascitur ex ea, simile eorum quae sata sunt, vel quorum de radice sit, germinet. De tritico triticum, de milio milium, de pyro pyrus albo flore prorumpit: castanea quoque surgit de radice castaneae.

54. Germinet, inquit, terra herbam feni secundum genus. Et continuo parturiens terra novos se fudit in partus, et induit se amictum viriditatis, gratiam fecunditatis assumpsit, diversisque compta germinibus,

proprios suscepit ornatus. Miramur quod tam cito germinaverit; quanto majora miracula sunt, si spectes singula, quemadmodum vel jacta in terram semina resolvantur, ac nisi mortua fuerint, nullum fructum afferant: si vero fuerint quadam sui morte resoluta, in uberiores fructus resurgant. Suscipit igitur granum tritici putris gleba, et sparsum cohibet occatio, ac velut materno terra gremio fovet et comprimit. Inde cum se granum illud resolverit, herbam germinat, grata ipsa jam species herbescentis viriditatis, quae statim genus sativi similitudine sui prodit; ut in ipso suae stirpis exordio cujus generis herba sit recognoscas, atque in herbis fructus appareat; paulatimque adolescit ut fenum, culmoque pubescens erigitur et assurgit. Ast ubi se geniculata jam spica sustulerit, vaginae quaedam futurae frugi parantur, in quibus granum formatur interius; ne tenera ejus primordia aut frigus laedat, aut solis aestus exurat, aut ventorum inclementia, vel imbrium vis saeva decutiat. Succedunt quidam ordines spicae, mirabili arte formati, vel ad speciem grati, vel ad tutamen nexu quodam inter se naturalis colligationis adstricti, quos providentia divina formavit. Et ne frugis numerosioris pondere velut quaedam cedat fultura culmorum, vaginis quibusdam ipse culmus includitur, ut geminatis viribus frugem possit multiplicem sustinere, ne impar oneri curvetur in terram. Tum supra ipsam spicam vallum struitur aristarum, ut quasi quadam in arce praetendat, ne avium minorum morsibus spica laedatur, aut suis exuatur fructibus, aut vestigiis proteratur.

35. Quid dicam quemadmodum clementia Dei humanae prospexerit utilitati? Feneratum terra restituit quod accepit, et usurarum cumulo multiplicatum. Homines saepe decipiunt, et ipsa feneratorem suum sorte defraudant: terra fidelis manet. Et si quando non solverit, si forte adversata fuerit frigoris inclementia, aut nimia siccitas, aut immensa vis imbrium, alio anno superioris

anni damna compensat; ita et quando proventus spem destituit agricolae, nihil terra delinquit: et quando arridet, ubertas fecundae matris se in partus effundit, ut numquam ullum dispendium suo inferat creditori.

36. Quae vero species pleni agri! Qui odor! Quae suavitas! Quae voluptas agricolarum! Quid digne explicare possumus, si nostro utamur alloquio? Sed habemus Scripturae testimonia, quibus agri suavitatem benedictioni et gratiae sanctorum advertimus comparatam, dicente sancto Isaac: Odor filii mei sicut odor agri pleni (Gen., XXVII, 27). Quid igitur describam purpurascentes violas, candida lilia, rutilantes rosas, depicta rura nunc aureis, nunc variis, nunc luteis floribus, in quibus nescias, utrum species amplius florum, an vis odora delectet? Pascuntur oculi grato spectaculo, longe lateque odor spargitur, cujus suavitate complemur. Unde divine Dominus ait: Et species agri mecum est (Psal. XLIX, 11); cum ipso est enim quam ipse formavit. Quis enim alius artifex possit tantam rerum singularum exprimere venustatem? Considerate lilia agri (Matth., VI, 28), quantus sit candor in foliis, quemadmodum stipata ipsa folia ab imo ad summum videantur assurgere, ut scyphi exprimant formam, ut auri quaedam species intus effulgeat, quae tamen vallo in circuitu floris obsepta nulli pateat injuriae. Si quis hunc florem decerpat, et sua solvat in folia, quae tanti est artificis manus quae possit lilii speciem reformare? Quis tantus imitator naturae, ut florem hunc redintegrare praesumat, cui Dominus tantum testimonium tulit, ut diceret: Nec Salomon in omni gloria sua sic vestiebatur, sicut unum ex istis (Ibid., 29)? Rex epulentissimus et sapientissimus inferior judicatur, quam hujus floris pulchritudo.

37. Quid enumerem succos herbarum salubres? quid virgultorum ac foliorum remedia? Cervus aeger ramusculos oleae mandit, et sanus fit. Locustas quoque

folia oleae arrosa liberant ab aegritudine. Rubi folia superjacta serpenti, interimunt eum. Culices non tangent te, si absinthii herbam cum oleo coquas, et eo te perunxeris.

CAPUT IX.

Noxia cum utilibus non sine ratione generari; cum quod uni noxium, alteri sit utile; atque ad noxia evitanda instinctum brutis, hominibus rationem Deus indiderit. Quam decens ordo in terrae fructificatione servatus.

38. Sed forte dicant aliqui: Quid quod cum utilibus etiam lethalia et perniciosa generantur? Cum tritico conium quod inter alimenta vitae noxium reperitur, et nisi praevisum fuerit, consuevit saluti nocere. Inter alia quoque nutrimenta vitae helleborum deprehenditur. Aconita quoque fallunt frequenter, et decipiunt colligentem. Sed hoc ita est, ac si reprehendas terram, quia non omnes homines boni. Sed quod plus est accipe, quia non omnes boni Angeli in coelo. Sol ipse prae nimio calore spicas torret, adurit autem gignentium prima exordia. Luna quoque viantibus iter demonstrat, latronum prodit insidias. Num igitur dignum est ut in his quae utilia sunt, posthabentes conditoris gratiam confiteri, propter aliqua alimentorum noxia creatoris prospicientiae derogemus, quasi vero omnia gulae causa debuerint procreari, aut exigua sint quae ventri nostro divina indulgentia ministraverit? Definitae nobis escae sunt, et notae omnibus, quae et voluptatem generent, corporis salubritatem.

39. Singula autem eorum quae generantur e terris, specialem quamdam rationem habent, quae pro virili portione complent universae plenitudinem creaturae. Alia ergo esui, alia alii nascuntur usui. Nihil vacat, nihil inane germinat terra. Quod tibi putas inutile, aliis utile est;

immo ipsi tibi frequenter alio est usu utile. Quod escam non adjuvat, medicinam suggerit: et saepe eadem quae tibi noxia sunt, avibus aut feris innoxium ministrant pabulum. Denique sturni vescuntur conium, nec fraudi est eis, quoniam per qualitatem sui corporis venenum succi lethalis evadunt. Frigida enim vis ejus est succi, quam subtilibus poris in cordis sui sedem ducentibus, praecoci digestione praeveniunt, priusquam vitalia ipsa pertentet. Helleborum autem periti loquuntur escam esse et alimoniam coturnicum, eo quod naturali quodam temperamento sui corporis vim pabuli nocentis evitent. Etenim si ratione medicinae plerumque ad salubritatem humani quoque corporis temperatur, cui videtur esse contrarium: quanto magis proprietate naturae ad cibum proficit, quod medica manu convertitur ad salutem! Per mandragoram quoque somnus frequenter accersitur, ubi vigiliarum aegri afflictantur incommodo. Nam quid de opio loquar, quod etiam nobis quotidiano prope usu innotuit, quoniam dolores eo gravissimi internorum saepe viscerum sopiuntur? Nec illud praeterit, quod conio plerumque furores libidinum marcuerunt, et helleborum vetustae passiones aegri corporis sunt solutae.

40. Non solum igitur nulla in his reprehensio creatoris, sed etiam incrementum est gratiarum. Siquidem quod ad periculum putabas esse generatum, ad remedia tibi salutis operatur. Nam et id quod periculi est, per providentiam declinatur: et id quod salutis, per industriam non amittitur. An non oves et caprae ea quae sibi noxia sunt declinare didicerunt, et solo odore per quoddam naturae mysterium, cum sint rationis expertes, rationem tamen evadendi periculi, vel tuendae salutis agnoscunt, noxiaque pariter ac profutura distinguunt; ita ut plerumque cum armata venenis tela senserint, notas petere herbas atque his remedium vulneri dicantur adhibere? Cibus illis ergo medicina est, ut resilire sagittas videas e vulnere, et fugere venena, non serpere.

Denique cervis cibus venenum est. Coluber cervum fugit, leonem interficit: draco elephantem ligat, cujus ruina mors victoris est. Et ideo summa vi utrimque certatur; ille ut pedem alliget, in quo casus vincti sibi nocere non possit; iste ne posteriore extremus pede, aut calle capiatur angusto, ubi vel ipse se non queat retorquere, et draconem gravi proterere vestigio, vel sequentis elephanti auxilium non habere.

41. Ergo si irrationabilia animalia norunt quibus sibi aut medicentur herbis, aut subsidiis opem afferant; homo nescit cui rationabilis sensus innascitur, aut tam alienus a vero est, ut quae cuique apta sint usui minime deprehendat: aut ita naturae ingratus bonis, ut quoniam taurini haustus sanguinis lethalis est homini, propterea putet laboriosum animal aut nasci non debuisse, aut sine sanguine debuisse generari, cujus virtus ad cultum agrorum utilis, ad usum plaustrorum habilis, ad alimoniam suavis, diverso munere fulcit agricolas, quibus Deus, si bona sua norint, universa donavit, dicens: Germinet terra herbam feni, spirans semen secundum genus. Non solum enim spontaneam alimoniam comprehendit quae est in herbis et radicibus, atque in arborum, reliquisque fructibus: sed etiam eam quae industria comparatur, et cultu rusticani laboris acquiritur.

42. Quam decorum autem quod non statim fundere terras semen jussit et fructus: sed primum germinare, deinde herbescere campos statuit, postea secundum proprietatem sui generis semen adolescere, ut numquam arvorum vacaret gratia, quae grato primum decore vernarent, postea fructuum suggererent utilitatem!

CAPUT X.

Semina numquam proprie degenerare, cum eorum non mutetur genus, sed perfectio: lolium enim ac zizania

e frumenti semine nequaquam nasci. Verbum Dei miram terrae fecunditatem contulisse antequam homo peccaret; attamen terram etiam nunc ea non prorsus esse destitutam.

43. Sed forte quis dicat: Quomodo secundum genus terra profert semina, cum plerumque semina jacta degenerent, et cum bonum triticum fuerit seminatum, decolor ejus species, et inferior forma reddatur? Sed hoc si quando accidit, non ad translationem generis, sed ad aegritudinem quamdam et inaequalitatem seminis videtur esse referendum. Non enim desinit esse triticum, si aut frigore aduratur, aut imbre madidetur: sed specie magis quam genere colore quoque et corruptione mutatum. Denique frequenter madidata frumenta in sui generis speciem revertuntur, si aut sole, aut ignibus torreantur, aut diligentibus commissa cultoribus, aeris temperie, terrarumque feracium ubertate foveantur. Itaque reparatur in sobole, quod degeneraverat in parente. Unde non periclitamur, ne praeceptum illud Dei cujus usus naturae inolevit, in reliquum successionis vitio destitutum sit, cum hodieque in seminibus generis sui sinceritas reservetur.

44. Nam lolium et reliqua adulterina semina quae frugibus saepe miscentur, zizania nuncupari Evangelii lectione cognovimus (Matth., XIII, 24): sed ea proprium quoddam genus habent, non ex tritici semine in aliud genus seminis decolori mutatione translata, degenerem traxere naturam. Denique hoc docet Dominus dicens: Simile est regnum coelorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo: cum autem dormirent homines, venit inimicus ejus, et superseminavit zizania inter triticum (Ibid.). Advertimus utique quod zizania et triticum ut nominibus, ita et genere videantur esse discreta. Denique et servi dixerunt ad patremfamilias: Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Unde ergo habet

zizania? Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit (Ibid., 27). Aliud enim est semen diaboli, aliud semen est Christi quod seritur ad justitiam. Denique aliud Filius hominis, aliud diabolus seminavit. Adeo diversa natura utriusque seminis, ut contrarius seminator sit. Quod seminat Christus, regnum est Dei: quod seminat diabolus, peccatum est. Quomodo igitur potest unius generis esse regnum atque peccatum? Sic est, inquit, regnum Dei, quemadmodum si homo jactet semen super terram.

45. Est et homo qui seminat verbum, de quo scriptum est: Qui seminat, verbum seminat (Marc. IV, 14). Hic homo verbum seminavit super terram, quando dixit: Germinet terra herbam, et subito terrarum germina pullularunt, et diversae rerum species refulserunt. Hinc pratorum virens gratia abundantiam pabuli ministravit: inde camporum spica flavescens, imaginem pelagi fluctuantis commotione segetis uberioris expressit. Sponte omnes fructus terra suggessit: etsi arata sine cultore esse non poterat, nondum enim erat formatus agricola; inarata tamen opimis messibus redundabat, et haud dubito an majore proventu. Siquidem nec cultoris desidia terrarum destituere poterat ubertatem. Nunc enim fecunditas unicuique pro merito laboris acquiritur, ubi cultus spectatur agrorum; et negligentia vel offensa, aut diluviis pluviarum, aut terrarum ariditatibus, aut grandinis jactu, aut quacumque ex causa, soli uberis sterilitate mulctatur. Tunc autem proventu spontaneo terra fructus locis omnibus invehebat; quoniam is praeceperat, qui universorum est plenitudo. Verbum enim Dei fructificabat in terris, nec ullo adhuc erat terra damnata maledicto. Antiquiora enim mundi nascentis exordia, quam nostra peccata sunt; et recentior culpa propter quam condemnati sumus in sudore vultus nostri panem manducare, sine sudore alimenta nescire.

46. Denique hodieque fecunditas terrae veterem affluentiam spontaneae usu fertilitatis operatur. Quam multa sunt enim quae adhuc sponte generantur. Sed etiam in his ipsis quae manu quaeruntur, magna ex parte manent nobis divina beneficia, ut frumenta ipsa quiescentibus inferantur. Quod propositae docet lectionis exemplum, dicente Domino: Quia sic est regnum Dei quemadmodum si homo jaciat semen super terram, et obdormiat, inquit, et exsurgat nocte et die, et semen germinet, et increscat, dum nescit ille (Marc., IV, 26). Ultro enim terra fructificat, primo herbam, deinde spicam, deinde plenum triticum in spica. Et cum produxerit fructum, statim mittit falcem, quoniam adest messis. Dormienti igitur tibi, o homo, et nescienti fructus suos ultro terra producit. Dormis et surgis, et frumenti per noctem incrementa miraris.

CAPUT XI.

De ortu arborum: atque inibi de rosa quae primo sine spinis nata, illis postmodum inhorruit, et vitae nostrae speculum facta est.

47. Diximus de herba feni, nunc dicamus de ligno fructuoso faciente fructum secundum genus, cujus semen ejus in ipso sit. Dixit et facta sunt, et subito, ut supra floribus, herbarumque viriditatibus, ita hic nemoribus terra vestita est. Concurrerunt arbores, consurrexere silvae, vertices repente montium fronduerunt. Hinc pinus, hinc cupressus in alta se extulerunt cacumina, cedri et piceae convenerunt. Abies quoque non contenta terrenis radicibus atque aerio vertice, etiam casus marinos tuto subitura remigio, nec solum ventis, sed etiam fluctibus certatura processit. Nec non et laurus assurgens odorem suum dedit numquam suo exuenda velamine. Umbrosae quoque ilices verticem protulerunt, inhorrentem comam hibernis quoque temporibus servaturae. Hoc enim in

singulis privilegium natura denuit in reliquum, quod sub ictu mundi surgentis accepit: et inde manet sua ilicibus praerogativa, manet cupressibus, ut nulli venti eas crinis sui honore despolient.

48. Surrexerat ante floribus immixta terrenis sine spinis rosa, et pulcherrimus flos sine ulla fraude vernabat: postea spina sepsit gratiam floris, tamquam humanae speculum praeferens vitae, quae suavitatem perfunctionis suae finitimis curarum stimulis saepe compungat. Vallata est enim elegantia vitae nostrae, et quibusdam sollicitudinibus obsepta, ut tristitia adjuncta sit gratiae. Unde cum unusquisque aut suavitate rationis, aut prosperioris cursus successibus gratulatur, meminisse culpae eum convenit, per quam nobis in paradisi amoenitate florentibus spinae mentis, animaeque sentes jure condemnationis ascripti sunt. Irrutiles igitur licet, o homo, aut splendore nobilitatis, aut fastigio potestatis, aut fulgore virtutis, semper tibi spina proxima est, semper est sentis, semper inferiora tua respice, super spinas germinas, nec prolixa gratia manet: brevi unusquisque decurso aetatis flore marcessit.

CAPUT XII.

Laudatur vitis, et cum Ecclesia comparatur: nec non exemplum ejus nobis ad imitationem proponitur.

49. Sane ut caduca tibi noveris communia esse cum floribus, ita etiam laeta cum vitibus, quibus generatur vinum, quo cor hominis laetificatur. Atque utinam, o homo, hujus generis imiteris exemplum, ut ipse tibi laetitiam jucunditatemque fructifices! In te ipso suavitas tuae gratiae est, ex te pullulat, in te manet, intus tibi inest, id est, in te ipso quaerenda jucunditas tuae est conscientiae. Ideo ait: Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus (Prov., V, 15). Primum omnium

nihil gratius florentis odore vitis. Siquidem de flore earum succus expressus poculi genus conficit, quod et voluptati et saluti sit. Deinde quis non miretur ex acini vinacio vitem usque in arboris summum cacumen prorumpere, quam velut quodam amplexu fovet, et quibusdam brachiis ligat, et circumdat lacertis, pampinis vestit, sertis uvarum coronat? Quae ad imitationem vitae nostrae primum vivam defigit radicem, deinde quia natura flexibilis et caduca est, quasi brachiis quibusdam, ita et claviculis quidquid apprehenderit, stringit, hisque se erigit et attollit.

50. Hujus est similis plebs Ecclesiae, quae velut quadam fidei radice plantatur, et reprimitur humilitatis propagine, de qua pulchre ait Propheta: Vineam ex Aegypto transtulisti, et plantasti radices ejus, et replesti terram: operuit montes umbra ejus, et arbusta ejus cedros Dei: extendisti palmites ejus usque ad mare, et usque ad flumen propagines ejus (Ps. LXXIX, 9). Et per Isaiam ipse Dominus locutus est dicens: Vinea facta est dilecto in cornu, in loco uberi: et maceriam circumdedi, et circumfodi vineam Sorech, et aedificavi turrim in medio ejus (Isa., V 1 et seq.). Circumdedit enim eam velut vallo quodam coelestium praeceptorum, et angelorum custodia. Immittet enim angelus Domini in circuitu timentium eum. Posuit in Ecclesia velut turrim apostolorum et prophetarum atque doctorum, qui solent pro Ecclesiae pace praetendere. Circumfodit eam, quando exoneravit terrenarum mole curarum. Nihil enim magis mentem onerat, quam istius mundi sollicitudo et cupiditas vel pecuniae vel potentiae. Quod tibi demonstratur in Evangelio (Luc., XIII, 11), cum legis, quia illa mulier quae habebat spiritum infirmitatis, inclinata erat ut sursum respicere non posset. Curvata enim erat anima ejus, quae inclinabatur ad terrena compendia, et coelestem gratiam non videbat. Respexit eam Jesus, et vocavit, et statim mulier onera terrena deposuit. Illis

cupiditatibus etiam illos oneratos fuisse demonstrat, quibus ait: Venite ad me, omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego vos reficiam (Matt. XI, 28). Ergo illa anima mulieris quasi circumfossa respiravit, et erecta est.

51. Sed eadem vitis ubi circumfossa fuerit, religatur et erigitur, ne reflectatur in terram. Reciduntur alia sarmenta, alia propagantur: reciduntur quae inani effusione luxuriant, propagantur ea quae bonus agricola judicaverit fructuosa. Quid ego adminiculorum ordines, jugationisque describam gratiam, quae vere atque manifeste aequalitatem docent in Ecclesia esse servandam, ut nemo se dives aut honoratus extollat, nemo pauper dejiciat, ignobilisque desperet? Omnibus sit in Ecclesia par atque una libertas, omnibus impertiatur justitia communis et gratia. Ideo turris in medio est, quae exemplum de illis rusticanis, de illis circumferat piscatoribus, qui virtutum arcem tenere meruerunt: quorum exemplis noster erigatur affectus, neque humi vilis et despicabilis jaceat; sed uniuscujusque mens ad superiora se subrigat, ut audeat dicere: Nostra autem conversio in coelis est. Unde ne aliquibus procellis saeculi possit reflecti, et tempestate deduci, claviculis illis et circulis quasi amplexibus charitatis proximos quosque complectitur, et in eorum conjunctione requiescit. Charitas est igitur quae nos superioribus nectit, coeloque inserit. Qui enim manet in charitate, Deus in eo manet. Unde et Dominus ait: Manete in me, et ego in vobis. Sicut palmes non potest fructum afferre a se, nisi manserit in vite; sic et vos, si in me non manseritis. Ego sum vitis, vos palmites estis (Joan., XV, 4).

52. Evidenter igitur exemplum vitis ad nostrae vitae institutionem arcessendum esse signavit, quae primum veris tepefacta temperie gemmare perhibetur: deinde ex ipsis sarmentorum articulis fructum emittere, de quibus oriens uva formatur, paulatimque augescens immaturi

partus retinet acerbitatem, nec potest nisi matura jam et cocta dulcescere. Vestitur interea viridantibus pampinis vinea, quibus et adversum frigus, omnemque injuriam non exiguo munitur subsidio, et a solis ardore defenditur. Quid autem eo vel spectaculo gratius, vel fructu est dulcius, videre serta pendentia velut quaedam speciosi ruris monilia, carpere uvas vel aureo colore vel purpureo renitentes? Hyacinthos caeterasque gemmas fulgere existimes, coruscare indicos, albarum emicare gratiam. Nec advertis ex his admoneri te, homo, ne immaturos fructus tuos dies supremus inveniat, aut plenae tempus aetatis opera imparata dedeceant. Acerbus enim fructus amarior esse consuevit; nec potest dulce esse, nisi quod ad maturitatem perfectionis adoleverit. Huic viro perfecto nec frigus horridae mortis, nec sol iniquitatis nocere consuevit; quia obumbrat eum gratia spiritalis, et omnia mundanae cupiditatis et corporeae libidinis restinguit incendia, defendit ardores. Laudent te quicumque conspiciunt, et agmina Ecclesiae velut quaedam palmitum serta mirentur: spectent singuli fidelium pulchra animarum monilia: delectentur maturitate prudentiae, splendore fidei, confessionis decore, justitiae pulchritudine, ubertate misericordiae, ut dicatur tibi: Uxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuae (Ps. CXXVII, 3); eo quod redundantiam vitis fructiferae, copiosae munere liberalitatis imiteris.

CAPUT XIII.

De arborum utilitate, ac diversitate; de ratione illas jugandi ac medicandi; postremo de arboreorum succorum proprietatibus: cum morali ad singula expositione.

53. Sed quid ego in sola vite immoror, cum omnia genera arborum utilia sint, alia ad fructum nata, alia ad usum data? Nam et quibus non est fructus uberior, tamen usus pretiosior est. Cedrus suspendendis tectorum apta

culminibus, eo quod hujusmodi materies et procera sit spatiis, nec onerosa parietibus. Lacunaribus quoque comendisque fastigiis habilis est cupressus. Unde et Ecclesia dicit in Canticis: Trabes domorum nostrarum cedrinae, lacunaria nostra cupressina (Cant., I, 16); in his esse declarans decora sui ornamenta fastigii, qui quasi trabes verticem Ecclesiae sua virtute sustineant, et fastigium ejus exornent. Laurus et palma ad insigne victoriae. Lauro victorum capita coronantur, palma manus victricis ornatus est. Unde et Ecclesia ait: Dixi, ascendam in palmam, tenebo altitudines ejus (Cant., VII, 8). Quae eminentiam videns Verbi et sperans quod ad ejus altitudinem possit ascendere et scientiae summitatem, dicit: Ascendam in palmam; ut omnia inferiora relinquat, et ad superiora contendat, ad bravium Christi, ut suaves ejus fructus carpat et gustet. Suavis enim virtutis est fructus. Populus quoque coronis arbor umbrosa victricibus, et salix lenta vitibus habilis vinciendis, quid aliud mystice declarant, nisi bona esse Christi vincula, quae nocere non soleant, vincula gratiae, vincula charitatis, ut unusquisque suis vinculis glorietur, sicut gloriabatur et Paulus, dicens: Paulus vinctus Jesu Christi (Philem. I, 1)? His ligatus vinculis dicebat: Quis nos separabit a charitate Christi (Rom. VIII, 35)? Vinculis abstinentiae, vinculis charitatis. His ligatus vinculis etiam David ait: In salicibus, in medio ejus suspendimus organa nostra (Ps. CXXXVI, 2). Buxus quoque elementorum apicibus utilis exprimendis, levi materia usum manus puerilis informat. Unde ait Scriptura: Scribe in buxo (Isa., XXX, 8). Simul ut admoneat te ipsa materia quae semper viret, nec umquam foliis exuitur suis, ne umquam spei tuae dissimulatione nuderis, sed semper tibi per fidem germinet spes salutis.

54. Quid ego enumerem quanta varietas arborum, quam diversus in singulis et pulcher ornatus, quam patulae fagi, quam procerae abietes, quam comantes

pinus, quam umbrosae ilices, quam populi bicolores, quam nemorosa et rediviva castanea, quae simul ut excisa fuerit, tamquam silvam ex se pullulare consuevit; quemadmodum in arboribus ipsis aetas aut senilis, aut novella deprehenditur; junioribus enim exiliores rami, antiquioribus validiora et nodosa sunt brachia: illis folia levigata atque diffusa, istis contractiora et aspera. Sunt etiam arbores quae senili atque emortua radice successionem sui, si forte caedantur, reparare non noverint: aliae quibus aut juventus viret, aut natura fecundior est, quibus excisio lucro potius quam detrimento sit, ut per plures sui rediviva successione renoventur haeredes.

55. Est etiam, quod mireris, ipsis sexus in pomis, est discretio sexus in arboribus. Nam videas palmam quae dactylos generat, plerumque inclinantem ramos suos et subjicientem, et concupiscentiae atque amplexus speciem praetendentem ei arbori, quam marem palmam appellant pueri rusticorum. Illa ergo palma feminea est, et sexum suum subjectionis specie confitetur. Unde locorum cultores praejaciunt ramis ejus dactylorum vel palmitum semina masculorum, quibus illi femineae arbori velut quidam sensus perfunctionis infunditur, et expetiti concubitus gratia repraesentatur. Quo munere donata rursus erigitur, et elevat ramos suos, et in veterem statum comam suam rursus attollit. De ficu quoque eadem opinio est. Ideoque plerique secundum domesticam et fructiferam ficum agrestem ficulneam feruntur inserere, eo quod cito fructus fecundae illius et domesticae ficus vel aura tentati aliqua, vel aestu defluere ferantur in terram. Unde gnari hujus remedii grossis arboris agrestis alligatis ad illam feracem arborem, medentur ejus infirmitati; ut possit fructus proprios reservare, jamjamque si deforent remedia, lapsuros. Quo admonemur velut quodam aenigmate naturae non refugere eos, qui a nostra fide et consortio separati sunt;

eo quod et gentilis qui fuerit acquisitus, quo gravior fuerit assertor erroris, eo vehementior possit fidei defensor exsistere; et si quis de haereticis convertatur, velut confirmet eam partem in quam se commutata opinione contulerit, maxime si habeat aliquid naturae directum, ut vivida possit esse ejus sententia, si adminiculetur ei attentio sobrietatis, observantia castitatis. Profunde ergo circa eum studium tuum, ut similitudine fructiferae illius ficus de praesentia et conjunctione agrestis illius arboris tuam possis corroborare virtutem. Ita enim tua nec dissolvetur intentio, et diligentiae fructus et gratiae reservabitur.

56. Quam multa sunt autem quae doceant naturalem duritiam posse diligentiae studio temperari, quibus affert cultus ruralis exemplum! Nam plerumque cito florent mala granata, et fructum afferre non possunt, nisi congruis peritorum remediis excolantur: plerumque succus vanescit interior, et fortis species ejus pulchra praetenditur. Quae non immerito comparatur Ecclesiae, ut habes in Canticis ad Ecclesiam dictum: Ut cortex mali punici genae tuae (Cant., IV, 3). Et infra: Si floruit vitis, floruerunt mala granata (Cant., VII, 12). Ecclesia enim bonum fidei fulgorem confessionisque praetendit, tot martyrum sanguine speciosa, et quod est amplius Christi cruore dotata; simul plurimos intra se fructus usu istius pomi sub una munitione conservans, et virtutum negotia multa complectens. Sapiens enim spiritu celat negotia. Amygdalis quoque hoc genere medicari feruntur agricolae, ut ex amaris dulces fiant fructus, ut et terebrent ejus radicem arboris, et in medium inserant surculum ejus arboris quam Graeci πύκην, nos piceam dicimus; quo facto succi amaritudo deponitur. Ergo si agricultura convertit stirpium qualitates, nonne studia doctrinae, et disciplinae attentio mitigare possunt quaslibet aegritudines passionum? Nemo ergo positus vel in adolescentiae vel intemperantiae lubrico, de sui

conversione desperet. Ligna plerumque in meliores vertuntur usus, et non possunt hominum corda mutari?

57. Docuimus non solum inter diversi generis arbores esse fructuum diversitates, sed plerumque in eadem specie arborum compugnare sibi fructus. Alia enim species masculorum, alia femineorum fructuum, sicut de dactylis supra diximus. Quis autem possit comprehendere varietatem, speciem gratiamque pomorum, singulorum quoque utilitatem fructuum, succorumque proprietatem, quae cuique rei apta videantur, quemadmodum aegris visceribus hominum amariora poma medicentur, et inflationem asperitatemque interiorem temperent, quemadmodum rursus humorum aspera pomorum dulcibus temperentur? Denique ea medicina antiquior, quae herbis curare consuevit et succis; nec ulla firmior sanitas, quam quae salubribus reformatur alimentis. Unde secundum naturam docemur, quia sola nobis esca medicina est. Herbis certe ulcera aperta clauduntur, herbis curantur interna. Ideoque medicorum est opus herbarum potestates noscere. Hinc enim medendi usus inolevit.

CAPUT XIV.

De simplicium pomorum differentia, foliorumque diversitate: ubi praecipue de pampino, et folio ficus; deque variis aliorum foliorum figuris.

58. Sed ut ad simplicia poma revocemus stylum, alia sunt quae coquuntur sole, alia quae testis aut corticibus clausa complentur. Mala et pyra, uvarum quoque genera omnia nuda objecta sunt soli: nucis autem et nucleae, nuclei quoque fructus et testa opertus et cortice, alitur tamen et ipse calore solis atque nutritur; et quantum pineae densitate nucleus absconditur, tantum solis calore nutritur.

59. Quanta deinde Domini providentia, ut ubi mollior fructus, ibi folii crassitudo validius tegumentum tuendo deferat pomo, quod videmus in fructu ficulneae. Delicatiora itaque validioribus munienda sunt, ut et ipse quoque Dominus per Hieremiam docet, dicens: Sicut ficus istas bonas recognoscam translatos Juda, quos emisi de loco isto in terram Chaldaeorum in bona, et confirmabo oculos meos super illos in bona (Hier. XXIV, 5). Tamquam delicatos enim velut quodam misericordiae suae validiori sepsit tegmine, ne teneri fructus maturius interirent. Denique de ipsis etiam in posterioribus dicit: Delicati mei ambulaverunt vias asperas (Baruc., IV, 26). Quibus infra ait: Constantes estote filii, et clamate ad Deum (Ibid., 27). Hoc enim solum adversus omnes procellas atque injurias inviolabile tegmen, impenetrabile munimentum est. Ubi ergo teneri fructus, ibi crassiora tegmina et munimenta foliorum. Contra autem ubi fructus validiores, ibi teneriora folia, ut malus arbor docet. Pomum enim validius non multo indiget protectionis auxilio; nam ipsa protectionis crassioris umbra pomo nocere plus posset.

60. Denique doceat nos pampinus naturae gratiam, et divinae sapientiae interna mysteria. Videmus enim ita scissum atque divisum, ut trium foliorum speciem videatur ostendere: ita pars media distincta est, ut nisi inferioribus haereret, separata spectantibus videretur. Ea autem ratio videtur servata naturae, ut et solem facilius admittat, et umbram obtexat. Denique procerius media pars ejus extenditur, et in ipsa summitate tenuatur, ut plus pulchritudinis quam tegumenti praeferat. Etenim bravii speciem videtur effingere, significans quod uva inter pendentes caeteros fructus habeat principatum, cui tacito quodam judicio naturae, sed evidenti indicio innascitur species et praerogativa victoriae. Secum igitur habet bravium suum, quo et munimen sibi praebetur adversum injurias aeris, pariterque imbrium violentiam, et impedimentum non affertur ad recipiendum solis calorem,

quo tepefacta alitur, coloratur, augetur. Ficulneae quoque folium, aeque prope ut pampinus, quadrifida interscinditur divisione: quod eo clarius videtur, quo majus est folium, sane non ita ut pampinus vel ora omni, vel summitate crispanti. Sicut enim in ficulneae folio crassitudo validior, ita in pampino species elegantior. Crassitudo igitur folii proficit ad tempestatis injuriam repellendam, intercisio ad fructus gratiam vaporandi. Denique hoc genus pomi grandinem non cito, maturitatem cito sentit; quia et latere videtur adversum injurias, et patere ad gratiam.

61. Quid ego foliorum describam diversitates quemadmodum alia rotunda, alia longiora, alia flexibilia, alia rigidiora sint, alia nullis facile ventis labentia, alia quae levi motu decutiantur aurarum?

CAPUT XV.

Stupenda aquae diversitas! Inde et fructuum qui ea nutriuntur, differentia nascitur; et stillantium ex arboribus lacrymarum discrepantia: quibus accuratioris perscrutationis excusatio subjungitur.

62. Inexplicabile est singularum rerum exquirere velle proprietates, et vel diversitates earum manifesta testificatione distinguere, vel latentes occultasque causas indeficientibus aperire documentis. Una nempe atque eadem est aqua, et in diversas plerumque sese mutat species: aut inter arenas flava, aut inter cautes spumea, aut inter nemora viridantior, aut inter florulenta discolor, aut inter lilia fulgentior, aut inter rosas rutilantior, aut in gramine liquidior, aut in palude turbidior, aut in fonte perspicacior, aut in mari obscurior, assumpto locorum quibus influit colore, decurrit. Rigorem quoque pari ratione commutat, ut inter vaporantia ferveat, inter umbrosa frigescat, sole repercussa exaestuet, nivibus

irrigata glaciali humore canescat. Quemadmodum autem sapor ejus ipse convertitur, ut nunc asperior, nunc amarior, nunc vehementior, nunc austerior, nunc dulcior pro specierum quibus infusa fuerit qualitate varietur? Asperatur immaturioribus succis, tunso cortice nucis, foliisque contritis, amarior fit absinthio, vino vehementior, austerior alliis: gravescit veneno, melle dulcescit. Si vero ei lentiscum, terebinthi quoque fructus, vel nucis interior pars misceatur, in olei mollem naturam facile transfunditur. Cum sit autem altrix omnium virgultorum, diversos singulis usus ministrat. Si radices alluat vel nubibus fusa descendat, discretas dat omnibus vires, radicem impinguat, caudicem provehit, ramos diffundit, folia virescere facit, fructuum alit semina, pomum augere consuevit. Ergo cum eadem sit omnium nutrix, alia arborum genera tristiores ferunt succos, alia dulciores, alia tardos, alia praematuros. Ipsae quoque inter se discrepant suavitate. Alia suavitas est in vinea, alia in olea, alia in cerasis, alia in fleu, discreta in malo, dispar in dactylo.

63. Tactus ipse aquae alibi lenis, alibi asperior, plerumque pinguior est. Pondere quoque distat frequenter ut specie. Nam plerisque locis gravior, plerisque levior aestimatur. Non mirum igitur si cum ipsa in se discrepet, discrepent etiam inter se lacrymae arborum, quae ejusdem aquae alluvione generantur. Et cum una sit omnium causa, diversus singularum usus, diversa natura est. Aliam vim habet cerasi arboris lacryma, aliam lentisci. Disparem quoque balsami guttam odorata Orientis ligna sudare produntur: diversum quoque lacrymarum genus virgulta ferularum in Aegypto ac Libya quadam vi naturae secretioris illacrymant. Quid autem tibi referam, clementem licet esse sermonem, quod electrum lacryma virgulti sit, et in tantae materiae soliditatem lacryma durescat? Nec levibus id astruitur testimoniis, quando folia aut surculorum minutissimae

portiones, aut exigua quaedam animantium genera in electro saepe reperiantur, quae videtur, cum adhuc gutta esset mollior, recepisse et solidata tenuisse.

64. Sed quid ego vili sermone decerno cum alta atque pretiosa ratione naturae, cum iste sermo humano alatur ingenio, naturam autem omnium providentia divina formaverit? Unde velut habenis quibusdam verborum cohibenda diffusio est; ne quod Salomoni specialiter sapientiae munere divinitus videtur esse collatum, usurpatorie videamur exponere differentias arborum et virtutes radicum, et quaecumque sunt abscondita et improvisa, sicut scriptum est (III Reg., IV, 33), quae nec ab ipso tamen manifestata produntur; ut mihi videatur potuisse eum disputare de virgultorum generibus, non potuisse tamen plenius omnes creaturae explicare rationes.

CAPUT XVI.

Quomodo ad vocem Domini subito omne virgultorum genus efflorescens victum, delicias ac medicinam ministraverit. Quo etiam modo plantae omnes aut semen, aut aliquid quod seminis vicem suppleat, in se habeant. De magna Dei virtute in singulis; ubi speciatim de pinea ac myricis.

65. Quod si irriguis aquarum plerumque et segetes laetiores sunt, et virides fabae, et hortorum multiplex suscitatur et resuscitatur gratia, si viridantibus thoris fluviorum exundantium ripa decoratur; quemadmodum ad verbum Domini, quod omni aquarum cursu est redundantius, subito creatura virgultorum omnis effloruit? Festinarunt campi non commissam sibi frugem edere, ignorata horti olerum genera, florum miracula germinare, ripae fluminum se vestire myrtetis: properaverunt arbores cito surgere, cito se in florem induere, victum hominibus,

pecori pabulum ministrare. Fructus communis est omnibus, usus quoque est datus omnibus. Simul utrumque arbores germinarunt, aliud quo vesceremur, aliud quo refrigerante umbra defenderemur a sole. Cibus in fructu, usus amoenitatis in folio; tamen quia praescia erat providentia Creatoris, quod fructum sibi maxime humana aviditas vindicaret, reliquis providit animantibus, ut specialem his donaret alimoniam. Itaque esca his non mediocris in foliis est, corticibusque silvestribus: ea quoque quae ad usum medendi proficerent, id est, succi, lacrymae, surculi pariter ministrata sunt. Itaque illa quae post experimento, usu et exemplo utilia cognovimus, ea a principio Creator cui usui apta donaret, praescientiae suae majestate de sinu terrarum jussit exire.

66. Et quia jussit Dominus, ut germinaret terra herbam feni, et lignum fructiferum, faciens fructum secundum genus, cujus semen ejus in eo (ne forte quis dicat in multis arboribus, neque fructum, neque semen videri, et putet divinum in aliquo vacillare praeceptum, ut a veritate sit devium) illud advertat, quia nequaquam fieri potest, ut non aut seminibus utantur universa gignentia, aut habeant aliqua quae videantur cum virtute seminum convenire: idque si quis diligenter intendat, manifesta testificatione poterit comprehendere. Nihil videntur seminis habere salices; habent tamen in foliis granum quoddam quod habeat virtutem seminis, ut eo commisso terris, tamquam posito surgat arbor de surculo; et tamquam de semine se exsuscitet. Grano itaque illo radix primum coalescit: de radice pullulat non solum salicis, sed etiam reliquarum ad similitudinem hujusmodi generis arborum silva. Habet autem et radicis generatio virtutem seminis; unde plerique ea satione incrementum sui memoris propagarunt.

67. Magna Dei virtus in singulis. Nec miretur aliquis si in virgultis magnam Dei dixi esse virtutem. Siquidem

magnam suam virtutem in locustis esse dixit et brucho, eo quod divinae majestatis offensa magno moderamine sterilitatis Judaicae atque inopiae solveretur. Magna enim virtus patientia, magna virtus providentia. Indigni etenim erant, qui uterentur fecunditate terrena, qui terrarum laeserant creatorem. Et vere magnus, qui miserabili fame nefas tantae impietatis ulciscitur. Itaque si magna virtute Dei sterilem bruchum terra generavit, quanto magis virtute magna, quae fecunda sunt, procreat!

68. Quis pineam videns non stupeat tantam divino praecepto artem inolitam, impressamque naturae: quemadmodum ab ipso centro distantibus licet mensuris pari assurgat glutino, quo proprios fovet fructus? Itaque per circuitum eadem species et ordo servatur, et quidam in singulis plagis nucleorum partus exuberat, atque in orbem redit fructus et gratia. Itaque in pinea ista imaginem sui natura videtur exprimere, quae a primo illo divino coelestique mandato privilegia accepta custodit, et partus suos quadam annorum vice et ordine refert, donec consummatio temporis impleatur.

69. Sed ut in hoc fructu gratam speciem sui signat; ita etiam in myricis, id est, humilibus virgultis figuram improbae calliditatis expressit. Sicut enim duplici corde viri ubique praesto sunt, et gratiam simplicitatemque apud bonos praetendunt, et vitiosissimis glutinantur: ita etiam et in aquosis et in desertis contrario quodam usu haec virgulta nascuntur. Unde et Hieremias dubia morum atque insincera myricis comparavit (Hier. XVII, 6).

CAPUT XVII.

Surditate humani cordis increpata, mirabilis Dei providentia in minimis declaratur; ubi praecipue de

arboribus semper virentibus et illarum differentiis, tum de primo vitis cultore, ac vini usu disseritur.

70. Germinet, inquit, terra herbam virentem, et statim omni surgente germine terra completa est. Et homini dicitur: Dilige Dominum Deum tuum (Deut., VI, 5), et non est charitas Dei omnium infusa visceribus. Surdiora corda hominum sunt, quam dura saxorum. Terra indebitos fructus nobis ministrat, dum obsecundat auctori: nos debitum munus negamus, dum non veneramur auctorem.

71. Vide in parvis quae providentia sit Dei, et quia comprehendere non potes, mirare quomodo alia semper florentia reservaverit, alia mutationes habere voluerit exspoliationis, et amictus. Inter cana nivium, pruinas frigorum, viriditatem suam arva conservant: et cum ipsa tecta sint gelu, partus sui tamen haud exiguam speciem viriditatis obtexunt. In ipsis quoque generibus arborum, quae diuturnis frondibus vestiuntur, non mediocris distantia est. Servat indumentum suum semper olea, vel pinus, sed tamen folia sua saepe commutant; nec ea quasi diuturna, sed quasi succedanea praetendunt suae arboris pulchritudini, perpetui integritate vestitus vice muneris obumbrantes. Palma autem virens semper manet conservatione et diuturnitate, non immutatione foliorum. Nam quae primo germinaverit folia, ea sine ulla substitutionis successione conservat. Imitare ergo eam, o homo, ut dicatur et tibi: Statura tua similis facta est palmae (Cant., VII, 7). Serva viriditatem pueritiae tuae, et illius innocentiae naturalis, quam a primordio recepisti, ut plantatus secus decursus aquarum fructum tuum in tempore tuo habeas praeparatum, et folium tuum non defluat. Hanc viriditatem gratiae semper florentis in Christo secuta Ecclesia dicit: In umbra ejus concupivi, et sedi (Cant., II, 3). Hanc praerogativam doni virentis acceperunt et Apostoli, quorum nec folium umquam potuit elabi, ut eorum etiam umbra curaret aegrotos.

Obumbrant enim infirmitates corporis fides mentis, et florentia merita virtutum. Mane ergo plantatus in domo Domini, ut in atriis ejus sicut palma floreas, et ascendat in te gratia Ecclesiae, et sit odor narium tuarum sicut mala, et fauces tuae sicut vinum optimum (Cant. VII, 9), ut inebrieris in Christo.

72. Bene admonuit iste versiculus repetere pene intermissum, quia diximus praecepto Domini vitem etiam pullulasse, quam postea post diluvium a Noe plantatam esse cognovimus (Gen., IX, 20). Sic enim habes, quia Noe agricola erat terrae, et plantavit vitem, et bibit de vino ejus, et obdormivit. Non ergo Noe auctor est vitis, sed plantationis. Neque enim nisi eam reperisset ante generatam, plantare potuisset. Cultor ergo, non auctor est vitium. Deus autem qui sciret quod vinum sobrie potatum sanitatem daret, augeret prudentiam, immodice sumptum ad vitia causas daret, creaturam dedit, abundantiam humano arbitrio reservavit; ut parcimonia naturae esset magisterium sobrietatis, abundantiae noxiam lapsumque temulentiae sibi ascriberet humana conditio. Denique et ipse inebriatus est Noe, et obdormivit consopitus a vino. Itaque per vinum patuit deformitati qui per diluvium excrevit ad gloriam: sed Dominus et in eo creaturae suae gratiam reservavit, ut ejus fructum nobis converteret ad salutem, ac per eum nobis remissio peccatorum proveniret. Unde pie Isaac dixit: Odor Jacob, odor agri pleni, id est, naturalis odor (Gen., XXVII, 27). Quid enim pleno rure suavius? Quid vitis odore jucundius? Quid fabae flore gratius? Unde quamvis ingeniose quis ante nos dixerit: Non vitem aut ficum Patriarcha olebat aut frugem, sed virtutum spirabat gratiam; ego tamen et odorem ipsum terrae simplicem atque sincerum pro gratia benedictionis accipiam, quem fraus nulla composuit, sed veritas indulgentiae coelestis infudit. Denique inter benedictiones sacratissimas computatur, ut tribuat nobis Dominus a rore coeli vim vini,

olei, atque frumenti: cui est honor, laus, et gloria, perpetuitas a saeculis, et nunc et semper, et in omnia saecula saeculorum. Amen.

LIBER QUARTUS.
DE OPERE QUARTI DIEI.

CAPUT I

Lectorem parat ad creationem solis recte intelligendam, declinandamque in eo idolomaniam; qua de re ejusdem cum auctore suo comparationem instituit, et ordinem quo inter alia creatus est, expendit, subjecta eleganti terrae prosopopaeia.

1. Qui vindemiam colligit, vasa prius quibus vinum infunditur, mundare consuevit, ne sors aliqua vini gratiam decoloret. Quid enim prodest ponere vitem ordine, fodere quotannis, aut aratris sulcos ducere, putare, subrigere, adjungere ulmis, et quodam connubio copulare, si tanto labore vina quaesita in vase coacescant? Matutinos quoque solis ortus si quis spectare desiderat, emundat oculos suos; ne quid pulveris, ne quid purgamentorum oculis ejus insidat, quo tuentis hebetetur obtutus; neve aliqua caligo nebulosa corporeos visus spectantis obducat. Nobis in lectione exoriendus est sol, qui ante non fuerit. Primum jam diem sine sole transivimus: secundum sine sole transegimus: tertium sine sole confecimus: quarto die jubet Deus fieri luminaria solem, et lunam, et stellas. Sol incipit, emunda oculos mentis, o homo, animique interiores obtutus, ne qua festuca peccati aciem tui praestringat ingenii, et puri cordis turbet aspectum. Emunda aurem, ut vase sincero Scripturae divinae nitida fluenta suscipias, ne qua ingrediatur contagio. Procedit sol magno jubare diem, magno mundum complens lumine, vaporans calore. Cave, o homo, solam ejus perpendere magnitudinem; ne nimius

fulgor ejus visus tuae mentis obcaecet; ut qui e regione in radium ejus intendit, repercusso lumine omnem subito amittit aspectum; ac nisi in caeteras partes vultum suum oculosque convertat, aestimat se nihil videre, et tuendi munere esse fraudatum: si vero deflectat obtutum, integrum sibi officium perseverat. Cave igitur ne et tuum radius ejus exoriens confundat aspectum. Et ideo prius firmamentum coeli aspice, quod ante solem factum est: terram aspice, quae ante quam sol procederet, coepit esse visibilis atque composita: germina ejus aspice anteriora solis lumine. Anterior bruchus quam sol, antiquior herba quam luna. Noli ergo Deum credere, cui vides Dei munera esse praelata. Tres dies transacti sunt, et solem nemo quaesivit, et luminis claritas abundavit. Habet enim et dies suam lucem, quae praecessor est solis. Non igitur te tanto splendori solis temere committas. Oculus est enim mundi, jucunditas diei, coeli pulchritudo, naturae gratia, praestantia creaturae.

2. Sed quando hunc vides, auctorem ejus considera: quando hunc miraris, lauda prius ipsius creatorem. Si tam gratus est sol consors et particeps creaturae, quam bonus est sol ille justitiae! Si tam velox iste, ut rapidis cursibus in die ac nocte lustret omnia; quantus ille qui ubique semper est, et majestate sua complet omnia? Si admirabilis qui jubetur exire, quam supra admirationem qui dicit soli, et non exoritur, ut legimus (Job IX, 7)? Si magnus est qui per horarum vices locis aut accedit, aut decedit quotidie, qualis ille qui etiam cum se exinaniret, ut nos eum possemus videre, erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum? Si praestantissimus, qui objectu terrae patitur saepe defectus; quantae majestatis qui ait: Adhuc semel ego movebo terram (Agg. I, 7)? Illum terra abscondit; istius motum non potest sustinere, nisi voluntatis ejus substantia fulciatur. Si caeco damnum est hujus solis gratiam non videre; quanto magis peccatori damnum, veri luminis

munere defraudatum, perpetuae noctis tenebras sustinere?

3. Ergo cum vides solem, attende terram, quae ante fundata est: attende herbam feni, quae praestat ordinis privilegio: attende ligna, quae plaudunt quod priora luminibus coeli esse coeperunt. Numquid merita feni majora quam solis? Aut numquid potior ligni praerogativa? Absit ut in sensibilia tanti muneris praeferamus ministro. Quid igitur praevidit altitudo sapientiae et scientiae Dei, ut prius inciperent ligna esse, quam illa duo mundi luminaria, et quidam coelestis oculi firmamenti; nisi ut cognoscerent omnes divinae testimonio lectionis terram sine sole posse esse fecundam? Nam quae potuit sine sole prima rerum semina germinare, potest utique semina accepta nutrire, et proprio fotu sine calore solis partus edere.

4. Hac igitur voce quadam suorum munerum clamat natura: Bonus quidem sol, sed ministerio, non imperio: bonus meae fecunditatis adjutor, sed non creator: bonus meorum altor fructuum, sed non auctor. Interdum partus meos et ipse adurit: frequenter mihi et ipse damno est, plerisque me locis indotatam relinquit. Non sum ingrata conservo, mihi est in usum datus, mecum labori est mancipatus, mecum subjectus est vanitati, mecum corruptionis subditus servituti. Mecum congemiscit, mecum parturit, ut veniat adoptio filiorum, et humani generis redemptio, quo possimus et nos a servitio liberari. Mecum assistens laudat auctorem, mecum hymnum dicit Domino Deo nostro. Ubi major ejus est gratia, ibi mecum est ei commune consortium. Ubi sol benedicit, ibi terra benedicit. Benedicunt (Ps. CXLVIII, 3 et seq.) ligna fructifera, benedicunt pecora, benedicunt volucres mecum. In mari positus illum nauta accusat, me desiderat: in montibus illum pastor declinat, ad mea

germina, ad meas festinat arbores, quibus exaestuans obumbretur, ad meos fontes sitiens et lassus accurrit.

CAPUT II.

Solem Dei Filio servire, a quo ad ornamentum coelicum aliis luminibus creatus fuit. Fecunditatem a Deo terris inditam, non a sole: cum factus sit in potestatem diei, sicut et luna in potestatem noctis: quod etiam Christo et Ecclesiae accommodatur.

5. Sed ne oculorum tibi exiguum videatur esse testimonium, emunda aurem, admove eam coelestibus oraculis. Duobus enim et tribus testibus stat omne verbum. Audi dicentem: Fiant luminaria in firmamento coeli ad illuminationem terrae (Gen., I, 14). Quis hoc dicit? Deus dicit. Et cui dicit nisi filio? Deus ergo Pater dicit: Fiat sol; et Filius fecit solem. Dignum enim erat, ut solem mundi faceret Sol justitiae. Ipse ergo eum in lumen adduxit, ipse eum illuminavit, ipse ei donavit fundendi luminis potestatem. Factus est ergo sol; ideo et ipse servit, quoniam dictum est: Fundasti terram, et permanet: dispositione tua permanet dies, quoniam universa serviunt tibi (Ps. CXVIII, 90 et 91). Etenim cum dies serviat, quomodo non servit sol, qui factus est in potestatem diei? Quomodo non servit luna et stellae, quae factae sunt in potestatem noctis? Etenim quanto majorem his gratiam creator donavit, ut aer solito amplius solis claritate resplendeat, dies serenius luceat, noctis illuminentur tenebrae per lunae stellarumque fulgorem, coelum velut quibusdam floribus coronatum, ita ignitis luminaribus micet, ut paradiso putes vernante depictum spirantium rosarum vivis monilibus renitere: quanto igitur amplius his decoris videtur esse collatum, tanto amplius debent. Cui enim plus committitur, plus debet. Et ideo bene a plerisque ornamentum coeli est nuncupatum, eo quod sit stellarum monile pretiosum.

6. Atque ut sciamus quia fertilitas terrarum non calori solis ascribitur, sed divinae indulgentiae deputatur, ait Propheta: Omnia a te exspectant, ut des illis cibum in tempore: dante te illis, colligent sibi, aperiente te manum, universa implebuntur bonitate (Ps. CIII). Et infra: Emitte Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terrae (Ibid., 30). Et in Evangelio: Considerate volatilia coeli, quia neque serunt, nec metunt, et Pater vester coelestis pascit illa (Matt. VI, 16). Non ergo sol aut luna fecunditatis auctores sunt; sed Deus Pater per Dominum Jesum omnibus liberalitatem fertilitatis impertit.

7. Pulchre autem exposuit nobis Propheta quid sit quod ipse ait: Quia fecit Deus solem in potestatem diei et lunam in potestatem noctis (Ps. CXXXV, 8 et 9). Nam et in isto psalmo centesimo tertio de quo supra diximus, scripsit: Fecit lunam in tempora, sol cognovit occasum suum (Ps. CIII, 19). Cum enim dies horas suas complere coeperit, sol debitum sibi cognoscit occasum. Est ergo in diei potestate sol, et luna in potestate noctis, quae temporum vicibus obedire compellitur, et nunc impletur lumine, atque vacuatur: licet plerique hunc locum mystice de Christo et Ecclesia videantur accipere; quod agnoverit Christus proprii corporis passionem, qui ait: Pater, venit hora, clarifica Filium tuum (Joan., XVII, 1), ut illo occasu suo omnibus donaret vitam aeternam, qui perpetuae mortis urgebantur occasu: et Ecclesia tempora sua habeat, persecutionis videlicet et pacis. Nam videtur sicut luna deficere, sed non deficit. Obumbrari potest, deficere non potest; quia aliquorum quidem in persecutionibus discessione minuitur, ut martyrum confessionibus impleatur, et effusi pro Christo sanguinis clarificata victoriis majus devotionis suae et fidei toto orbe lumen effundat. Namque luna luminis imminutionem habet, non corporis, quando per vices menstruas deponere videtur lumen suum, ut mutuetur a sole; quod facile puro aere atque perspicuo, quando nulla eam obducta nebula

caligantem facit, colligi potest. Orbis enim lunae integer manet, etsi non similiter totus, ut pars ejus effulgeat. Et qualis videri solet cum plenus est luminis, talis est magnitudine: sed per umbram quamdam lumine suo viduatus apparet. Et inde cornua ejus refulgent; quia corpus ejus in orbem diffunditur, et velut deficiente portionis luce insinuatur.

CAPUT III.

Aliud esse lumen diei, aliud siderum. Discrimen diurnum ac nocturnum signis duobus notari, ac duplicem esse ignis operationem, illuminare et urere, quae in retributione meritorum separabuntur. Deum dici ignem exurentem et qua causa. Postremo omni corpori suam umbram adhaerere.

8. Movere autem potest quod ait: Fiant luminaria ad illuminationem super terram, quae discernant inter diem et noctem (Gen. I, 13). Quia et supra jam ubi lumen fecit dixerat: Separavit Deus inter lucem ac tenebras, et factum est vespere, et factum est mane dies unus. Sed consideremus quia aliud est lumen diei, aliud lumen solis et lunae, et lumen stellarum, eo quod sol ipse radiis suis fulgorem diurno lumini videatur adjungere, quod vel ortus diei potest prodere, vel occasus. Nam ante solem lucet quidem, sed non refulget dies; quia amplius quoque meridiano sole resplendet. Quod ostendit Propheta, dicens: Et educet quasi lucem justitiam tuam, et judicium tuum sicut meridiem (Ps. XXXVI, 6). Non solum enim lumini, sed etiam meridiano lumini sancti justitiam comparavit.

9. Deinde non solum unum signum, sed etiam duo voluit esse diurnae discretionis atque nocturnae; ut et lux discretionem faciat, et solis exortus; et iterum lucis defectus, et stellarum ortus inter occasum diei distinguat,

et noctis exordium. Nam ubi occiderit sol, manet tamen adhuc aliquid reliquiarum diei, donec tenebrae terram operiant: et tunc luna oritur, et stellae. Et de nocte quidem aperte liquet, quia lunae et stellarum illuminatio noctis spatia testantur. Siquidem per diem fulgorem illum lunarem, stellarumque omnium sol exortus abscondit. De die autem vel ipsa solis flagrantia docere nos potest diversam diurni luminis et solis esse naturam, et ipsam esse speciem discolorem. Simplex est enim lucis species, ut lumen praebeat. At vero sol non solum virtutem illuminandi habet, sed etiam vaporandi; igneus est enim. Ignis autem et illuminat et exurit. Unde Dominus volens Moysi ostendere suae operationis miraculum, quo S. Moysen ad obediendi studium provocaret, atque ad fidem inflammaret ejus affectum, in igne visus est in rubo, et rubus non exurebatur, sed tantum splendere ignis specie videbatur. Alterum igitur munus ignis vacabat, alterum operabatur. Vacabat exustionis vis, operabatur illuminationis. Ideo stupebat Moyses, quia contra naturam suam ignis non exurebat rubum, qui etiam vehementiorem materiem consuevit exurere. Sed Domini ignis illuminare solet, exurere non solet.

10. At forte dicas: Quomodo scriptum est: Ego sum ignis consumens (Deut., IV, 24)? Bene admonuisti. Non solet consumere, nisi sola peccata. In retributionis quoque meritorum colligimus dividi ignis naturam; ut alios illuminet, alios exurat, illuminet justos, exurat impios. Non eosdem quos illuminat, exurit; et quos exurit, illuminat: sed illuminatio ejus inextinguibilis est ad perfunctionem bonorum, exustio vehemens ad supplicium peccatorum.

11. Sed revertamur ad discretionem diei ac noctis. Oriente diei lumine nox fugatur, decedente die nox infunditur. Non est enim luci societas ulla cum tenebris; siquidem naturali lege hoc Dominus in prima operatione sua constituit. Etenim quando lumen fecit, et discretionem

fecit inter lucem ac tenebras. Denique in ipso die, jam sole terris infuso, videmus umbram vel hominis, vel virgulti alicujus a lumine separari, ut mane ad Occasum dirigatur, vesperi retorqueatur in Orientem, meridianis horis ad Septentrionem inclinet: lumini tamen non confunditur atque miscetur, sed cedit et refugit. Similiter et nox cedere videtur diei, et se ab ejus lumine declinare; est enim, ut peritiores probarunt qui nobis vel aetate vel munere praecurrerunt, umbra terrae. Naturaliter enim umbra corpori adhaeret atque adjungitur, adeo ut etiam pictores umbras corporum quae pinxerint, nitantur exprimere, idque artis esse asserant non intermittere vim naturae: et quasi naturalis juris praevaricator habeatur, cujus pictura non etiam umbram suam exprimat. Ergo sicut in die cum e regione solis aliquod corpus occurrit, ex ea parte qua lumen repercutitur, umbra subsistit: sic cum decedente die e regione luminis ejus aut solis terrae objectus occurrit, obumbratur aer. Unde liquet quod noctem faciat umbra terrarum.

CAPUT IV.

Luminaria facta sunt in signa, sed non nativitatum. Mathematicorum scientia inutilis est, ac impossibilis. Quam inepte proprietates animalium terrestrium ad coelestia, et horum ad homines transferat. Quam ridicule stabilem vitae statum e signis erraticis pendere asserat. Quam impie illis qualitates, quae noceant innocentibus, attribuat. Quam stulte tandem proponat manifeste falsa, et malitiae ac inertiae excusationem suppeditet.

12. Fecit ergo solem, et lunam, et stellas, et praestituit illis mensuras temporum, soli diurnas, lunae stellisque nocturnas; ut iste augeat diei gratiam, illae umbram tenebrasque illuminent. Et sint in signa, et in tempora, et in dies, et in annos (Gen., I, 14). Divisa tempora habent paresque mensuras pro mensium vicibus

sol et luna cum stellis, et sunt in signa. Non possumus negare quod ex sole et luna signa aliqua colligantur; nam et Dominus dixit: Et erunt signa in sole, et luna, et stellis (Luc. XXI, 25). Et quaerentibus Apostolis signum adventus ejus, respondit: Sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellae cadent de coelo (Matth., XXIV, 29). Haec dixit fore signa futurae consummationis: sed conveniens debet curae nostrae mensura servari.

13. Denique nonnulli nativitatum tentaverunt exprimere qualitates, qualis futurus sit unusquisque qui natus sit; cum hoc non solum vanum, sed etiam inutile sit quaerentibus, impossibile pollicentibus. Quid enim tam inutile, quam ut unusquisque persuadeat sibi hoc esse quod natus est? Nemo ergo debet vitam suam, statum moresque mutare et eniti quo melior fiat, sed in ea persuasione manere. Neque probum potes laudare, nec condemnare improbum, qui necessitati nativitatis suae respondere videatur. Et quomodo Dominus aut bonis praemia proposuit, aut improbis poenas, si facit necessitas disciplinam, et conversationem stellarum cursus informat? Et quid est aliud quam hominem de homine exuere, si nihil moribus, nihil institutioni, nihil studiis derelinquitur? Quam multos videmus ereptos criminibus atque peccatis in meliorem statum esse conversos! Redempti sunt Apostoli, et congregati ex peccatoribus: non utique nativitatis suae hora, sed Christi eos sanctificavit adventus, et hora Dominicae passionis redemit a morte. Latro damnatus, ille qui est cum Domino crucifixus, non beneficio nativitatis suae, sed fidei confessione ad paradisi aeterna transivit. Jonam in mari non vis nativitatis, sed dissimulatae divinae praeceptionis praecipitavit offensa, eumdemque cetus excipiens, ad indicium futuri mysterii post triduum revomuit, et propheticae merito gratiae reservavit. Petrum de carcere imminenti morte perimendum angelus Christi, non stellarum series liberavit. Paulum caecitas convertit ad

gratiam, et percussum a vipera, turbatumque naufragio, non remedia nativitatis, sed devotionis merita servaverunt. Quid de illis dicemus, qui eorum precibus, cum fuissent mortui, resurrexerunt? Utrum illos sua nativitas, an apostolica gratia resuscitavit? Quid opus fuit, ut se jejuniis periculisque committerent, si quo volebant nativitatis beneficio poterant pervenire? Quod si credidissent, dum exspectant fatorum necessitatem, numquam ad tantam pervenissent gratiam. Inutilis igitur ista persuasio.

14. Quid quod etiam impossibilis? Nam ut de eorum aliquid disputatione sumamus, redarguendi gratia non probandi, magnam vim dicunt esse nativitatis, eamque minutis quibusdam et certis colligi oportere momentis: ac nisi verius colligatur, summam esse distantiam; brevi enim atomo, exiguoque momento distare nativitatem inopis et potentis, egentis et divitis, innocentis et noxii; et plerumque eadem hora generari longaevitati debitum, et prima pueritiae aetate moriturum, si reliqua disparia sint, et aliquo puncto discreta. Hoc quemadmodum possint colligere, respondeant. Constitue partum feminae; obstetrix utique eum primo cognoscit, explorat vagitum, quo nati vita colligitur, attendit utrum masculus sit, an femina. Quot vis inter has moras praeterire momenta? Pone mathematicum praeparatum. Numquid potest vir interesse puerperio? Dum mandat obstretrix, audit Chaldaeus, ponit horoscopium; in alterius sortem jam nati fata migrarunt, de altero quaeritur, et alterius genitura proponitur. Pone veram esse eorum opinionem de nativitatum necessitatibus, non potest vera esse collectio. Puncta transeunt, fugit tempus irreparabile. Non est dubium quod tempus in atomo et in momento oculi sit. Adducor ut credam, quando omnes in atomo, in momento, in ictu oculi resuscitamur, ut Apostolus protestatur dicens: Ecce mysterium vobis dico: Omnes quidem resurgemus; non omnes autem immutabimur, in atomo, in momento

oculi, in novissima tuba: canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur (I Cor., XV, 52). Inter effusionem, et susceptionem, depositionemque pignoris, inter fletum ejus et nuntium quot atomi transierunt! Et hoc ut simpliciter ista texuerim. Nam et ipsi vitalem illum signorum duodecim circuitum in duodecim partes dividunt: et quia triginta diebus sol duodecimam partem spherae ejus quae inenarrabilis habetur, regreditur, quo gyrus solis anni circuitu compleatur, in triginta portiunculas, quas Graeci vocant, unamquamque duodecim illarum distribuunt portionem; ipsam quoque portiunculam in sexaginta vices conferunt. Rursus unumquodque de illis sexaginta sexagies secant. Quam incomprehensibile est, quod sexagesimo sexagesimae portiunculae nativitatis momenta constituant, et quis singulorum signorum sit aut motus, aut species in nativitate nascentis! Unde cum impossibile sit tam subtiles minutias temporis comprehendere, exigua autem immutatio invehat universitatis errorem, totum negotium plenum est vanitatis. Disputatores eorum quae sua sunt, nesciunt, quomodo aliena noverunt? Quid sibi immineat ignorant, quomodo possunt aliis quae sibi futura sunt, denuntiare? Ridiculum est credere, quia si possent, sibi potius providerent.

15. Jam illud quam ineptum, ut si quis signo arietis ortum esse se dicat, ex usu pecudis aestimetur praestantissimus consilio, quod in grege hujusmodi emineat pecus: aut locupletior, eo quod vestitum habeat aries naturalem, et quotannis lucrum capiat indumenti, eoque viro illi familiaria videantur quaestuum esse compendia! Similiter et de tauri, et de piscium signis argumentatur; ut ex natura vilium animantium coeli motus, et signorum interpretandas existiment potestates. Cibus ergo noster vivendi nobis decreta constituit, et alimenta nostra nobis, id est, aries, taurus, et piscis, morum imprimunt disciplinam. Quomodo igitur de coelo

nobis causas rerum, et substantiam vitae hujus arcessunt, cum ipsis coelestibus signis causas motus sui ex qualitatibus escae vilis impertiant? Liberalem aiunt signo natum arietis, eo quod lanam suam aries non invitus deponat: et hujusmodi virtutem vilis animantis malunt naturae deputare, quam coelo, unde et serenitas nobis fulget, et pluvia saepe descendit. Laboriosos et patientes servitii, quos nascentes taurus aspexerit, quia animal laboriosum et assuetum jugo spontaneae servituti colla submittit. Percussorem quoque, cujus nativitatem scorpius in sua parte complexus sit, et malitiae venena revomentem, eo quod animal venenatum sit. Quid igitur auctoritatem vivendi daturum te signorum coelestium dignitate praetendis, et de nugis quibusdam argumentum assertionis assumis? Nam si de animalibus assumptae hujusmodi morum proprietates coeli motibus imprimuntur, et ipsum videtur bestialis naturae potestati esse subjectum, ex qua causas vitalis substantiae, quas hominibus impertiret, accepit. Quod si hoc abhorret a vero, multo magis illud ridiculum, veri eos subsidio destitutos, hinc fidem suae disputationis arcessere.

16. Deinde illud consideremus, quod planetas illa signa appellant, quorum motibus formari asserunt vitae nostrae necessitates. Sive igitur, ut nomen sonat, semper vagentur: sive, ut ipsi dicunt, quod concito motu ferantur, et decies millies in die, aut si hoc incredibile videtur, multiplicem speciem innumera sui conversione commutent; fide caret quod tam vago sui errore, et tam celeri motu fixam nobis atque immobilem vivendi substantiam, sortemque decernant. Ferunt tamen non esse aequales omnium motus, sed aliorum celeriores, aliorum tardiores esse circuitus; ut in eadem hora et videant se frequenter, et frequenter abscondant, dum aliud ab alio praeteritur.

17. Aiunt autem plurimum referre, utrum ortum generati benefica signa videant an malefica et noxia; et in eo nativitatis esse distantiam, quod benefici signi aspectus plurimum conferat, malefici et noxii plurimum noceat. Sic enim eadem signa quae venerantur, appellare consueverunt. Necesse enim habeo eorum uti nominibus, quorum utor assertionibus, ne ignorata magis quam vacuefacta atque destructa sua argumenta commemorent. Itaque cum illum vagum, celeremque motum non queant comprehendere, saepe fit ut per illam puncti et momenti incomprehensibilis subtilitatem ponant benefici signi aspectum, ubi gravis atque nocituri incurrat offensio. Et quid mirum si ibi luduntur homines, ubi signa innoxia blasphemantur? Quae si natura noxia esse creduntur, Deus ergo summus arguitur, si fecit quod malum est, et fuit improbitatis operator. Si vero ex sua voluntate putantur assumpsisse quod noceat insontibus et nullius adhuc facinoris pessimi sibi consciis, quibus poena ascribitur antequam culpa; quid tam irrationabile, quod etiam irrationabilium bestiarum excedat immanitatem, ut usus fraudis aut gratiae non meritis hominum deputetur, sed signorum motibus deferatur? Nihil, inquit, ille deliquit, sed noxia eum stella conspexit. Saturni ei sidus occurrit: avertit se paululum, et aerumnam ab se abstulit, et crimen absolvit.

18. Sed haec eorum sapientia telae araneae comparatur, in quam si culex aut musca inciderit, exuere se non potest: si vero validiorum animantium ullum genus incurrisse visum est, pertransivit, et casses rupit infirmos, atque inanes laqueos dissipavit. Talia sunt retia Chaldaeorum, ut in his infirmi haereant, validiores sensu offensionem habere non possint. Itaque vos qui validiores estis, cum videritis mathematicos, dicite: Telam araneae texuerunt, quae nec usum aliquem potest habere, nec vincula, si tu non quasi culex aut musca lapsu tuae infirmitatis incurras: sed quasi passer aut columba casses

invalidos praepetis volatus celeritate dissolvas. Etenim quis prudentium credat quod signorum motus, qui ad diem saepe mutantur, et multipliciter in se recurrunt, insignia deferant potestatum? Nam si ita esset, quantae ad diem regalium nativitatum exprimerentur figurae? Quotidie ergo reges nascerentur, nec regalis in filios transmitteretur successio: sed semper ex diverso statu, qui jus imperialis acquirerent potestatis, orirentur. Quis igitur regum genituram filii sui colligit, si ei debeatur imperium, et non proprio successionem regni in suos transcribit arbitrio? Legimus certe quod Abia genuit Asa, et Asa genuit Josaphat, et Josaphat genuit Joram, et Joram genuit Oziam (Matth., I, 7 et 8); et reliqua omnis usque ad captivitatem per reges generis pariter et honoris ducta successio est. Numquid quia reges fuerunt, signis coelestibus formandos motus suos imperare potuerunt? Quis enim hominum potest habere in his dominatum?

19. Deinde si ad necessitatem genitalem, non ad instituta morum actus nostri, factaque referantur, cur leges propositae sunt, jura etiam promulgata, quibus aut poena improbis decernitur, aut securitas defertur innoxiis? Cur non venia datur reis, cum utique, ut ipsi aiunt, non sua voluntate, sed ex necessitate deliquerint? Cur laborat agricola, et non magis exspectat ut inelaboratos fructus privilegio suae nativitatis invehat receptaculis horreorum? Si ita natus est, ut ei divitiae absque opera affluant, utique opperiatur, ut sibi spontaneos reditus sine ullo semine terra parturiat; non vomerem arvis imprimat, non curvae manum falci admoveat, non legendae vindemiae subeat expensam, sed ultro ei in omnes serias vina fundantur fluentia, sponte ei oleum nullis inserta caudicibus silvestris oleae bacca desudet; nec diffusi aequoris transfretaturus periculum, propriae salutis sollicitus mercator horrescat, cui otioso potest quadam, ut aiunt, sorte genitali

divitiarum thesaurus illabi. Sed non haec est universorum sententia. Denique impiger depresso aratro terram scindit agricola, nudus arat, nudus serit, nudus sole fervente tostas aestu in area terit fruges: et negotiator impatiens flantibus euris intuto plerumque navigio sulcat mare. Unde importunitatem eorum, temeritatemque condemnans propheta ait: Erubesce, Sidon; dixit mare (Esa. XXIII, 4), hoc est, si pericula vos non movent, vel pudor comprimat, verecundia confundat. Erubesce, Sidon, in qua nullus virtuti locus, nulla salutis cura, nulla juventus pro excubiis patriae bello dedita, armisque exercita, sed omnis sollicitudo de quaestu, omne studium mercaturae. Semen, inquit, mercatorum sicut messis (Ibid., 3). Quae autem merces homini Christiano, si non ex voluntate, sed ex necessitate curas suas et opera componit? Ubi enim decreta necessitas, ibi inhonorata industria.

CAPUT V.

Luminarium vicinitate vel remotione annuas tempestates definiri: quod Christo, Synagogae, atque Ecclesiae accommodatur. Cur umbrae majores in hyeme, in aestate minores; et quaedam alia id genus. Denique quomodo eadem luminaria sint in dies.

20. Multa diximus, plura nolumus; ne quis ea quae a nobis de illorum assertionibus usurpantur ad refellendum, ad recognoscendum assumpta arbitretur. Nam quae pueri risimus, ea senes commemorare qui possumus? Nunc ad ea quae secundum lectionem supersunt, dirigamus stylum.

21. Sint, inquit, luminaria in signa, et in tempora, et in dies, et in annos. De signis diximus. Tempora autem quae sunt, nisi mutationum vices, hyems, ver, aestas atque autumnus? In istis igitur temporibus aut velocior est transitus solis, aut tardior. Alia enim praestringit radiis

suis, alia inflammat caloribus. Itaque cum sol meridianis partibus immoratur, hyems nobis est. Nam cum sol longius abest, terra rigescit gelu, stringitur frigore, et plurima noctis umbra terras operit, ut multo prolixiora sint noctis spatia quam diei. Hinc oritur causa, ut hybernis flatibus nimia vis nivium, pluviarumque fundatur. Cum vero ex meridianis decedens partibus supra terram redit, noctis ac diei exaequat tempora: et quo magis moras suis adjungit cursibus, eo paulatim temperiem aeris hujus reducit, et revocat aurarum clementiam, quae fovens omnia, repetendos cogit in partus, ut terra germinet, ac resoluta sulcis semina reviviscant, virescant arbores, ad perpetuitatem quoque conservandi generis eorum quae vel in terris sunt, vel aquis gaudent, annuis fetibus successio propagetur. Ast ubi ad aestivas conversiones in Septentrionem se subrigit, spatia diurna producit, noctes vero arctat et astringit. Itaque quo magis usu assiduo aeri huic copulatur atque miscetur, eo amplius et ipsum aerem vaporat, et terrarum exsiccat humorem, adolescere facit semina, et tamquam in succos viriles maturescere poma silvarum. Tunc quia flagrantior est, minores umbras facit in meridiano, quoniam ex alto hunc illuminat locum.

22. Unde et Synagoga dicit in Canticis canticorum: Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi manes in meridiano, ne forte fiam circumamicta super greges sodalium tuorum (Cant. I, 6), hoc est: Annuntia mihi, Christe, quem dilexit anima mea. Cur non potius quem diligit? Sed Synagoga dilexit, Ecclesia diligit, nec umquam circa Christum suum mutat affectum. Ubi, inquit, pascis, ubi manes in meridiano. Sequi te cupio quasi alumna, quae quasi copulata ante retinebam, et greges tuos quaerere, quia amisi meos. In meridiano pascis, hoc est in Ecclesiae loco, ubi justitia resplendet, ubi fulget judicium sicut meridies, ubi umbra non cernitur, ubi majores sunt dies, quod eis sol justitiae tamquam aestivis mensibus diutius immoretur. Denique dies Domini non est

brevis, sed magnus; quia scriptum est: Donec veniat dies Domini magnus (Joel. II, 31). Unde et Jacob ait: Omnes dies vitae meae quos ago, breves et maligni (Gen. XLVII, 9). Est enim maligna lux dubia. Ergo dies breves dubiae lucis sunt, et umbrosi: dies magni sine umbra sunt, ut plurimi in aliquibus locis ferventioribus usu, exemploque cognoverunt. Synagoga itaque in diebus brevibus et malignis, cujus typum plerumque Jacob in persona sua exprimit, vel populi ejus umbram habebat plurimam, quae solem justitiae non videbat, et videbat illum non ex alto super caput suum, sed ex meridiano illuminantem, quando illi hyems erat. Ecclesiae autem dicitur: Hyems abiit, discessit sibi, flores visi sunt in terra, tempus messis advenit (Cant., II, 11). Ante adventum Christi hyems erat, post adventum Christi flores sunt veris, et messis aestatis. Ex meridiano ergo et ex gentium conversione illum illuminantem videns obumbratur. Populus autem gentium qui erat confusionis, gentiles qui sedebant in tenebris, lucem viderunt magnam, qui sedebant in regione umbrae mortis, lux orta est illis. Magna lux divinitatis, quam nulla umbra mortis interpolat. Ideoque ex alto illuminat, quia et hoc scriptum est, dicente Zacharia: In quibus visitavit nos oriens ex alto: illuminare iis qui in tenebris et in umbra mortis sedent (Luc. I, 78 et 79). Est sane et aliqua salutis umbra non mortis, ut est illa: Sub umbra alarum tuarum protege me (Ps. XVI, 8). Umbra quidem, quia corporis est: umbra, quia crucis, sed umbra salutis; quia in ea erat peccatorum remissio, et resuscitatio mortuorum.

23. Exemplum ergo possumus accipere; quia hyemales dies breves, sed umbras majores habent: aestivi dies majores, sed umbras minores habent. Medio quoque die minor umbra, quam vel in principio est dici vel fine: et hoc apud nos in parte Occidentis. Caeterum sunt qui per duos totius anni dies sine umbra fuerint in partibus meridianis, eo quod habentes super verticem suum solem, undique per circuitum illuminentur, unde

ἄσκιοι dicuntur Graece. Plerique etiam ferunt sic e regione ex alto fieri solem, ut per angusta puteorum aquam quae in profundo est, viderint refulgere. Esse autem dicuntur in meridiano qui ἀμπίσκιοι vocantur, eo quod umbram ex utroque latere transmittant. Umbra enim e regione solis ambulantibus post tergum est; ut puta si contra Orientem pergas, matutinis horis; si contra meridianam plagam contendas, medio die; si contra Occidentem, in occasu diei. Ex tribus igitur partibus fit tibi sol obvius: ex Oriente, ex Meridiano, ex Occidente. Mane et sero post tergum est, meridie quoque a latere: at vero a Septentrione numquam est sol, et ideo umbra si contra Septentrionem dirigas, sive mane, sive sero, sive meridie, non potest esse post tergum. Soli sunt enim in hoc quem nos incolimus orbe terrarum circa Meridiem positi, qui in Australem plagam videantur umbram transmittere. Hoc autem fieri dicitur summo aestu, cum ad Aquilonem sol dirigit. Postea nos autumnus excipiens, infringit quidem aestuum magnitudinem: sed paulisper relaxato ac deposito calore, per temperiem medii moderaminis sine fraude nos atque ulla noxa flatibus tradit hyemalibus.

24. Sint, inquit, etiam in dies. Non ut faciant dies, sed ut in eis habeant principatum, ut ortum diei uberiore sol illuminet gratia, ut per totum diem designandi ejus habeat potestatem cursus sui munere. Sic accipiunt nonnulli quod ait propheta: Solem in potestatem diei, lunam et stellas in potestatem noctis (Ps. CXXXV, 8). Circumferunt enim lumen. In annos quoque ordinati sunt sol et luna: luna per trecentos dies duodenis vicibus suum cursum conficiens, consummat annum, secundum Hebraeos, aliquibus diebus adjectis; secundum Romanos, bis sexto semel intra quinquennium unius diei adjectione celebrato. Solstitialis quoque annus est, cum sol expleto per omnia signa circuitu, in id unde principium cursus sui sumpsit, recurrit. Annua enim fertur ei totius spatii esse perfunctio.

CAPUT VI.

Solis ac lunae magnitudo hinc probatur, quod omnibus eadem appareat. Solvitur objectio et de remotorum aspectu pulchre disputatur: tum asserta solis magnitudine, nonnihil de temperamento ejusdem adjicitur.

25. Fecit ergo Deus haec duo luminaria magna. Possumus accipere non tam aliorum comparatione magna, quam suo munere, ut est coelum magnum, et mare magnum. Nam et magnus sol, qui complet orbem terrarum suo calore, vel luna suo lumine, nec solum terras, sed etiam aerem hunc et mare, coelique faciem. Quae in quacumque parte fuerint coeli, illuminant omnia, et aeque spectantur a cunctis; ut ea tamquam suis tantum regionibus immorari, et sibi tantum adesse atque lucere singuli populi credant; cum similiter luceant universis, ut nemo his propiorem alium, quam ipse est, arbitretur. Exemplum magnitudinis eorum evidens, quod omnibus hominibus orbis lunae idem videtur. Nam etsi interdum augeatur lumen ejus atque minuatur, tamen eadem nocte qualis mihi apparet, talis et omnibus; nam si longe positis minor videretur, propius constitutis major refulgeret, et proderet angustiarum et exiguitatis indicium. Etenim reliqua alia longe positi minora arbitramur, propius contuentes majora credimus; quo magis finitimus fueris, eo tibi ejus rei quam cernis, magnitudo cumulatur. Solis radius nulli propior, nulli longinquior est; similiter et lunae globus aequalis est omnibus. Similis sol et Indis et Britannis eodem momento videtur, cum oritur. Nec cum vergit in occasum, minor apparet Orientalibus quam Occidentalibus: nec Occidentalibus cum oritur, inferior quam Orientalibus aestimatur. Quantum distat, inquit, Oriens ab Occidente (Ps. CII, 12)? Haec invicem sibi distant: sed sol a nullo distat, nulli praesentior, nulli remotior est.

26. Neque te moveat quod tamquam cubitalis tibi orbis videatur solis, cum oritur: sed considera quantum intersit spatii inter solem et terras, quod aspectus nostri infirmitas sine magno sui non potest transire dispendio. Caligat aspectus noster, numquid sol caligat, aut luna? Angustus noster obtutus, numquid ideo angustiora efficit quae videntur? Species minuitur, non magnitudo detrahitur. Neque enim infirmitatis nostrae passiones passioni luminarium debemus ascribere. Mentitur noster aspectus: noli ergo fidele aestimare ejus judicium. Fit coelestium minor spectaculi figura, non sui forma. De summo vertice montium si subjectum oculis tuis campum spectare desideras, atque illic armenta pascentia, nonne formicarum similia corpora judicabis? Si mare spectes e specula aliqua littorati, nonne tibi navium maximae inter caeruleos fluctus, et vela candentia refulgentes velut columbarum volitantium speciem eminus posito videntur obtexere? Quid ipsae insulae quae mare dividunt, terrarum arva diffindunt, quam angusto aestimantur fine concludi? Quemadmodum rotunda apparent de asperis, spissa de raris? Has ergo infirmitates visus tui perpende; et eorum, quae astruimus fidem, ex te ipso arbiter justus accersi.

27. Si vis magnitudinem solis non solum oculo mentis, sed etiam corporis aestimare, considera quanti stellarum globi axem coeli videantur intexere, et innumeris insignire luminibus; non queunt tamen tenebras noctis, et coeli nubila detergere. Simul ut sol ortus sui signa praemiserit, omnes stellarum ignes sub unius luminaris fulgore vanescunt, aperitur aer, coelique facies purpurascenti rubore perfunditur. Adhuc spirans exordium, et jam momentaria celeritate pleni luminis micat splendor, et surgentis solis praevia aura dulcis aspirat. Dic mihi, quaeso, nisi magnus orbis esset, quomodo magnum posset orbem illuminare terrarum?

28. Quid autem de tanto loquar temperamento et moderamine conditoris, qui eam mensuram muneri solis attribuit; ut neque vapor ejus igneus, ut videtur, terrarum venas, succos, rerumque species infusus exureret, neque iterum per tanta mundi spatia refrigeratus, nullum terris semen caloris inoleret, sed jejunam atque inopem fructuum derelinquens, ad nullam fertilitatis gratiam vaporaret?

CAPUT VII.

Plurima quae de sole dicuntur, lunae etiam convenire; eam tamen proprios quoque habere effectus, quorum aliqui hic recensentur.

29. Similia de lunae ratione conveniunt, quae de consorte ejus ac fratre memoravimus. Siquidem in id se induit ministerium, in quod et frater; ut illuminet tenebras, foveat semina, augeat fructus. Habet etiam pleraque a fratre distincta; ut quem toto die calor humorem terrae siccaverit, eumdem exiguo noctis tempore ros reponat; nam et ipsa luna larga roris asseritur. Denique cum serenior nox est, et luna pernox, tunc largior ros fertur arva perfundere. Et plerique sub aere quiescentes, quo magis sub lumine fuissent lunae, eo plus humoris se capite collegisse senserunt. Unde et in Canticis Canticorum Christus dicit ad Ecclesiam: Quoniam caput meum repletum est rore, et crines mei guttis noctis (Cantic. V, 2). Tum deinde minuitur et augetur, ut minor sit, cum resurgit nova; et cum sit imminuta, cumuletur. In quo grande mysterium. Nam et defectui ejus compatiuntur elementa: et processu ejus quae fuerint exinanita, cumulantur, ut animantium cerebrum, et maritimorum humida. Siquidem pleniores ostreae reperiri feruntur, multaque alia, cum globus lunaris adolescit. De arborum quoque internis idem allegant, qui hoc usu proprio compererunt. Videmus ergo ortum ejus et

defectum rationis esse, non infirmitatis. Numquam enim tantam rebus mutationem daret, nisi praestantem virtutem haberet et gratiam a conditore collatam.

30. Aerem quoque nonnulli etiam docti et christiani viri allegaverunt lunae exortu solere mutari: sed si id mutationis lunaris quadam fieret violentia, ad omnes ortus ejus intexeretur nubibus coelum, pluviae funderentur. Denique cum ante dies esset sermo de pluvia, quae fore utilis diceretur, ait quidam: Ecce neomenia dabit eam. Et quamvis cupidi essemus imbrium; tamen ejusmodi assertiones veras esse, nolebam. Denique delectatus sum, quod nullus imber effusus est; donec precibus Ecclesiae datus, manifestaret non de initiis lunae eum sperandum esse, sed de providentia et misericordia Creatoris. Sane Euripi cum exundent undique secundum reliquas species lunae, et acceptos fluctus refundant, vel etiam ipsi magno ferantur impetu; in ortu tamen ejus stant placidi, quoadusque luna sine lumine est. At vero ubi eam dierum accessus retexerit, tunc in suos cursus refluos revertuntur. Ampotis quoque, quae in Oceano esse perhibetur, cum reliquis diebus ordinem suum servare dicatur, lunari exortu evidens mutationis suae fertur indicium dare; ut mare ipsum occidentale, in quo spectatur ampotis, solito amplius accedat ac recedat, et majore aestu feratur, tamquam lunae quibusdam aspirationibus retrorsum trahatur, et iterum iisdem impulsum ac retractum in mensuram propriam refundatur.

CAPUT VIII.

Lunae mutatio rerum instabilitatem docet: at ipsa turpiter in moribus nostris exprimitur. Christi mysterium atque Ecclesiam eadem repraesentat: quam qui magicis cantibus de coelo detrahi credunt, irridendi.

31. Unde si miraris quomodo defectum luna patiatur, cum tantam vim mutationis habeat suae; considera et in eo magnum esse mysterium, quod ejus exemplo cognoscis, o homo, nihil rerum humanarum et mundanae totius creaturae esse posse, quod non aliquando resolvatur. Nam si etiam luna, cui tantum Dominus commisit ministerium, ut illuminet orbem terrarum, et crescit, et deficit, deficiunt enim omnia quae ex nihilo orta usque ad perfectionem venerunt, iterum perfecta minuuntur, coelum enim et terra praeteribunt; cur non id moderationis assumimus, ut neque in adversis abjiciamus animum, qui enim omnia fecit ex nihilo, facile te quoque potens est ad summa et perfecta provehere; et rursum non extollamur in prosperis, neque in potestate aliqua nos, divitiisque jactemus, neque in viribus corporis, aut pulchritudine gloriemur, in quo est facilis corruptio, crebra mutatio, sed manentem in futurum animi gratiam persequamur. Nam si te lunae contristat occasus, quae se semper reparat ac reformat; multo magis contristare te debet, si anima profectu virtutis impleta cum fuerit, postea per inconstantiam mentis, atque incuriam a suo deflexa proposito studia sua saepe commutet, quod est insipientiae et inscientiae. Unde et Scriptura ait: Stultus ut luna mutatur (Eccli. XXVII, 12). Et ideo sapiens non cum luna mutatur; sed permanebit cum sole. Unde non luna est particeps stultitiae; quia non luna mutatur ut stultus, sed stultus ut luna. Denique semen justi sicut luna perfecta in aeternum manet, et testis in coelo fidelis. Aliud enim est fungi ministerio, aliud circumferri ingenio, et sensus infirmitate fixam non habere sententiam. Luna pro te laborat, et propter voluntatem Dei subdita est. Vanitati enim creatura subjecta est non sponte, sed propter eum, qui subjecit in spe. Illa ergo non sponte mutatur: tu sponte mutaris. Illa congemiscit et comparturit in sua mutatione: tu non intelligis, et gratularis frequenter. Illa tuam redemptionem frequenter exspectat, ut a communi totius creaturae servitio

liberetur: tu et tuae redemptioni, et illius libertati affers impedimentum. Tuae ergo, non suae stultitiae est, quod dum tu exspectaris, et nec sero converteris, adhuc et illa mutatur.

32. Noli ergo lunam oculo tui corporis aestimare, sed mentis vivacitate. Minuitur luna, ut elementa repleat. Hoc est vere grande mysterium. Donavit hoc ei qui omnibus donavit gratiam. Exinanivit eam, ut repleat qui etiam se exinanivit, ut omnes repleret. Exinanivit enim se ut descenderet nobis: descendit nobis ut ascenderet omnibus. Ascendit enim, inquit, super omnes coelos ut impleret omnia (Ephes. IV, 10). Itaque qui exinanitus advenerat, de plenitudine sua apostolos adimplevit. Unde unus ex his dicit: Nam de plenitudine ejus omnes nos accepimus (Joan. I, 16). Ergo annuntiavit luna mysterium Christi. Non mediocris in qua signum posuit suum: non mediocris quae typum dilectae habet Ecclesiae, quod significat Propheta dicens: orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec tollatur luna (Ps. LXXI, 7). Et in Canticis Dominus de sua sponsa ait: Quaenam est haec prospiciens tamquam diluculum, speciosa sicut luna, electa ut sol (Cant. VI, 9)? Et merito speciosa sicut luna Ecclesia, quae toto mundo refulsit, et tenebras saeculi hujus illuminans dicit: Nox praecessit, dies autem appropinquavit (Rom. XIII, 12). Pulchre ait, Prospiciens, quasi suos de superiore prospectans, sicut habes: Dominus de coelo prospexit super filios hominum (Ps. XIII, 2). Prospiciens ergo Ecclesia, sicut luna defectus habet et ortus frequentes: sed defectibus suis crevit, et his meruit ampliari, dum persecutionibus minuitur et confessorum martyriis coronatur. Haec est vera luna, quae de fratris sui luce perpetua lumen sibi immortalitatis et gratiae mutuatur. Fulget enim Ecclesia non suo, sed Christi lumine; et splendorem sibi arcessit de sole justitiae, ut dicat: Vivo autem jam non ego, vivit autem in me Christus (Galat. II, 20). Beata plane quae tantum insigne meruisti!

Unde te non tuis neomeniis, sed typo Ecclesiae beatam dixerim. In illis enim servis, in hoc diligeris.

33. Quam ridiculum autem quod te plerumque credunt homines magicis carminibus posse deduci! Aniles istae fabulae, ac vulgi opiniones. Quis enim opus Dei tanto ministerio deputatum arbitraretur Chaldaicis superstitionibus posse tentari? Lapsus sit ille, qui se transfigurat in angelum lucis, et deductus voluntate propria, non carminum potestate. Sane et in hoc quasi Ecclesia putaris posse de loco tuo et statione deduci. Multi tentant Ecclesiam: sed sagae artis ei carmina nocere non possunt. Nihil incantatores valent, ubi Christi canticum quotidie decantatur. Habet incantatorem suum dominum Jesum, per quem magorum incantantium carmina, et serpentum venena evacuavit: et ipsa sicut serpens exaltatus devorat colubros Aegyptiorum; ferale licet carmen immurmuret, hebetatur in Christi nomine. Sic et [a 1Kb] Elymam magum Paulus non solum sagae artis infirmitate, sed etiam oculorum amissione caecavit. Sic Petrus Simonem alta coeli magico volatu petentem, dissoluta carminum potestate, dejecit et stravit.

CAPUT IX.

Conclusio quarti diei. Quam vanum sit eum cavere; et unde in eumdem daemonum ac gentilium offensio derivata.

34. Pulchre, ut arbitror, cessit dies quartus. Quomodo ergo quartum plerique consueverunt cavere, et inutile putant hoc numero aliquid ordiri, quo totus nova luce mundus emicuit? An sinistris sol coepit auspiciis? Et quomodo aliis potest bona signare, qui sibi eligere diem sui nescivit exortus? Aut quomodo signa ejus probant, cujus ortum non probant? Quid etiam de luna dicimus, quae et quarto die coepit, et quarta decima diem signat

salutis? An displicet numerus, quo celebratur mysterium redemptionis? Ideo daemones declinandum fore persuadent numerum eum, quo eorum destructa nequitia est. Ideo gentiles nihil adoriendum asserunt; quia sciunt tunc primum artes suas vacare coepisse, et populos gentiles ad Ecclesiam demigrasse. Lunam certe quartam, si pura fuerit, neque obtusis cornibus, dare reliquis diebus usque ad exactum mensem indicium serenitatis existimant. Nolunt ergo eisdem exordiis inchoare, quibus serenitas inchoatur. Sed jam cavendum ne nobis in sermone dies quartus occidat; cadunt enim umbrae majores de montibus, lumen minuitur, umbra cumulatur.

LIBER QUINTUS.
DE OPERE QUINTI DIEI.

CAPUT I

Ornatis superioribus duobus elementis, mari propria praerogativa conceditur. Describitur aquarum obedientia, ac mira fecunditas, qua homo gustatis interdictis abutitur. Demum ostenditur reptilia non modo serpentes vocitari, sed etiam pisces.

1. Vestita diversis terra germinibus virebat omnis, coelum quoque sole et luna, geminis vultus sui luminibus, stellarumque insignitum decore fulgebat. Supererat elementum tertium, mare scilicet; ut et ipsi gratia vivificationis divino proveniret munere. Aethereo enim spiritu omnes terrarum fetus aluntur. Terra quoque semina resolvens, universa vivificat: et maxime tunc primum verbo Dei jussa viridescere, vivificationis suae munere pullulabat. Vacabat aqua, et a divinae operationis feriata beneficio videbatur. Habet adhuc Creator quod illi conferat quo munia terrarum possit aequare: reservabat ei, ut et ipsa proprium sibi et speciale aliquid praerogativae collati sibi muneris

vindicaret. Vivificavit prius terra, sed ea quae spirantem animam non habebant. Aqua jubetur ea producere quae viventis animae vigorem dignitatemque praeferrent, et sensum tuendae salutis, et fugiendae mortis acciperent.

2. Dixit itaque Deus, Producant aquae reptilia animarum viventium secundum genus, et volatilia volantia super terram secundum firmamentum coeli (Gen. I, 20). Venit mandatum et subito aqua jussos fundebatur in partus: generare fluvii, vivificare lacus, mare ipsum coepit diversa reptilium genera parturire, et secundum genus effundere quodcumque formaverat. Non exigui gurgites, non coenosae paludes vacabant, quin omnia datam sibi creandi assumerent potestatem. Pisces exsiliebant de flumine, delphines praeludebant in fluctibus, conchae saxis, ostreae adhaerebant profundis, adolescebant echini. Vae mihi! ante hominem coepit illecebra, abundantia copiarum, nostrae mater luxuriae. Ante hominem deliciae. Prior ergo hominum tentatio, quam natura: sed nihil natura deliquit; alimenta dedit, non vitia praescripsit. Haec communia dedit, ne tibi aliqua velut propria vindicares. Tibi suos fructus terra producit; tibi scaros et accipenseres, et omnes fetus suos generant aquae: et his non contentus interdicta tibi alimenta gustasti. Ad invidiam tuam omnia congeruntur, ut praevaricatio tuae aviditatis oneretur.

3. Sed neque quam multae species et nomina sint, possumus enarrare, quae omnia momento divinae praeceptionis animata sunt. Simul coibat forma corporis et operabatur anima, vitalis etiam vigor reliquae virtutis. Repleta erat terra germinibus, mare impletum animantibus. Ibi insensibilia pullulabant, hic sensibilia versantur. In terris quoque aqua suas sibi vindicat portiones. Lambunt terram pisces aquarum, et ex ea sibi praedam requirunt. Culices quoque et ranunculi circa genitales strepunt paludes, et ipsae audierunt Domini

mandatum dicentis: Producant aquae reptilia animarum viventium.

4. Scimus reptilia dici genera serpentum, eo quod super terram repant: sed multo magis omne quod natat, reptandi habet vel speciem, vel naturam. Nam etsi in profundum qui se demerserint, aquam videantur findere; tamen cum supra innatant, repunt toto corpore, quod trahunt super quaedam dorsa aquarum. Unde et S. David ait: Hoc mare magnum et spatiosum, illic reptilia quorum non est numerus (Ps. CIII, 25). Quinetiam cum pleraque pedes habeant, et ambulandi usum, eo quod sint amphibia, quae vel in aquis vel in terris vivant, ut sunt phocae, crocodili, equi fluviales, quos hippopotamos vocant, eo quod hi generentur Nilo in flumine; tamen cum in alto aquarum sunt, non ambulant, sed natant, nec vestigio utuntur pedis ad incedendum, sed tanquam remo ad reptandum. Siquidem et navis acta remis labitur, et aquas sulcat carina.

CAPUT II.

Virtute hujus vocis, producant aquae reptilia, multo plura in mari quam in terra esse producta; eamque gratiam aquis additam, ut quae in terris noxia, in mari innoxia generentur.

5. Producant aquae reptilia, dixit Dominus. Brevis sermo, sed vehemens, et late palens, communem minimis et maximis naturam infudit. Eodem momento producitur balena quo rana ejusdem vi operationis nascitur. Non laborat in maximis Deus, non fastidit in minimis. Nec doluit natura parturiens delphinas; sicut non doluit, cum exiguos murices cochleasque produceret. Adverte, o homo, quanto plura in mari quam in terris sint. Numera si potes, omnia piscium genera vel minutorum, vel etiam maximorum, sepias, polypos, lithostracos, carabos,

cancros, et in his innumerabilia sui generis. Quid dicam genera serpentium, dracones, muraenas, anguillas? Nec praetermittam scorpios, ranas, testudines, mustelas quoque et canes maritimos, vitulos marinos, cete immania, delphinas, phocas, leones. Quid attexam etiam merulos, turdos, pavos quoque, quorum etiam colores in avibus videmus expressos, ut nigri merulae, pavi diverso colore dorsa et colla depicti sint, turdi alvo varii, et caetera quorum sibi terrae species et nomina vindicarunt? Nam prius in mari ista coeperunt diversisque fluminibus. Siquidem aqua prior animarum viventium reptilia divino nutu imperata produxit.

6. Adde hanc gratiam, quod ea quae timemus in terris amamus in aquis. Etenim noxia in terris in aqua innoxia sunt, atque ipsi angues sine veneno. Leo terribilis in terris, dulcis in fluctibus. Muraena, quam ferunt aliquid habere noxium, esca pretiosior est. Rana horrens in paludibus, decora in aquis, omnibus fere praestat alimentis. Plura si quis vult cognoscere, a diversis locorum piscatoribus quaerat; nemo enim potest omnia comprehendere. Canes sane et in mari cave, quos et in Ecclesia molestos esse et cavendos Apostolus docet dicens: Cavete canes, cavete malos operarios (Phil. III, 2). Mustelae gravis in terris odor, in aquis suavis. Terrena se novit vindicta foetoris ulcisci: haec non minorem habet gratiam capta, quam libera. Neque te inhonoratum nostra prosecutione, thymalle, dimittam, cui à flore nomen inolevit: seu Ticini unda te fluminis, seu amoeni Athesis unda nutrierit, flos es. Denique sermo testatior, quod de eo qui gratam redolet suavitatem, dictum facete sit: Aut piscem olet aut florem; ita idem pronuntiatus est piscis odor esse qui floris. Quid specie tua gratius? Quid suavitate jucundius? Quid odore flagrantius? Quod mella flagrant, hoc tu corpore tuo spiras. Quid loquar corvorum, quid etiam luporum teneritudines? Nescit hos lupos agnus timere. Tanta est aquarum gratia, quarum vitulos fugiant

et leones, ut his propheticum illum dictum de Ecclesiae sanctitate jure conveniat: Tunc lupi et agni simul pascentur, leo et bos simul paleas manducabunt (Isa. LXV, 25). Nec mirum, quandoquidem etiam in Ecclesia aquae illud operantur, ut praedonum abluta nequitia cum innocentibus comparetur. Quid etiam purpuras memorem, quae ornant regum convivia, amictus imbuunt? Aquarum est igitur quod in regibus revereatur: aquarum est species illa quae fulget. Adde porcos maris etiam Judaeis gratos; quia nihil est commune, quod non aqua abluat, et ideo communes eos sicut in terra editos aestimare non possunt.

CAPUT III.

Multiplicem piscibus rationem esse generandi, ac singularem in prolem pietatis sensum. Quanta sit eorum puritas, qua non solum alia bruta, sed etiam homines ipsos superant.

7. Innumeri itaque usus, innumera genera piscium. Alii ova generant, ut varii majores quos troctas vocant, et aquis fovenda committunt. Aqua igitur animat et creat, et adhuc mandati illius primi tamquam legis perpetuae munus exsequitur, blanda quaedam mater animantium. Alii vivos fetus edunt de suo corpore, ut mustelae, et caniculae, et cete ingentia, delphines, et phocae, aliaque caetera hujusmodi. Quae cum ediderint partus, si quid forte insidiarum terrorisque praesenserint circa catulos suos quemquam moliri, quo tueantur eos, vel tenerae aetatis pavorem materno affectu comprimant, aperire ora, et innoxio partus suos dente suspendere, interno quoque recipere corpore, et genitali feruntur alvo abscondere. Quis humanus affectus hanc piscium pietatem possit imitari? Oscula nobis satietati sunt: illis non satis est aperire viscera, natosque recipere ac revocare integros, atque iterum fotu quodam eos sui

caloris animare, et spiritu alere, duosque in corpore uno vivere; donec aut securitatem deferant, aut corpore suo objecto natos suos defendant a periculis. Quis haec videns, etsi possit obtinere, non tantae piscium pietati cedat? Quis non miretur et stupeat, ut servet natura in piscibus, quod non servat in hominibus? Pleraeque ex suspicione novercalibus odiis appetitos suos occiderunt filios: aliae in fame, ut legimus, partus proprios comederunt. Humanis pignoribus mater sepulcrum facta est; piscium proli parentis est uterus sicut murus, vallo quodam internorum viscerum pignora inoffensa conservat.

8. Diversa igitur piscium genera diversos usus habent: alii ova generant, alii vivos pariunt atque formatos. Et qui ova generant, non nidos texunt ut aves, non diuturni fotus laborem induunt, non cum molestia sui nutriunt. Cecidit ovum, quod aqua gremio quodam naturae suae quasi nutrix blanda suscepit, et animal celeri fotu reddidit. Continuo enim tactu parentis animatum ovum cecidit, et piscis exivit.

9. Tum deinde quam pura et inviolata successio! Nullus alteri, sed generi suo miscetur, thymallus thymallo, lupus lupo. Scorpaena quoque castitatem immaculati connubii generi suo servat. Itaque habet pudicitiam generis sui, sed venenum generis sui non habet; non enim percutit scorpaena, sed reficit.

CAPUT IV.

Mutuam aquae ac piscium necessitudinem docere, qualis parentum et filiorum necessitudo esse debeat. Quomodo respirationis usum aqua suppleat in piscibus.

10. Quam bona autem mater sit aqua, etiam hinc considera. Tu, o homo, docuisti abdicationes patrum in filios, separationes, odia, offensas, disce quae sit parentis

et filiorum necessitudo. Vivere pisces sine aqua non queunt, nec a suae parentis consortio separari, neque a suae altricis discerni munere: et hoc fit natura quadam, ut separati moriantur illico. Neque enim, ut omnia, hujus aeris vivunt spiramine, quia hauriendi spiritus et respirandi natura his non suppetit; alioquin sub aquis semper non possent vivere non capientes spiritus infusionem. Quod est nobis spiritus, illis est aqua. Sicut nobis spiritus, ita illis aqua vivendi ministrat substantiam: nos intercluso commeatu spiritus, quia ne brevi quidem spatio possumus expertes esse spiritus vitalis, statim exstinguimur; pisces quoque sublati de aqua, sine substantia sui vivi esse non possunt.

11. Et causa manifesta est, quoniam in nobis pulmo per thoracis laxiora penetralia recipit spiritum; et cum sit ipse poris plerisque penetrabilis, spiritus infusione interiorem calorem refrigerat. Thorax enim ut suscipit alimenta, ita superflua ciborum et succos salubres sanguinemque discernit. Fit pulmo pervius, unde facilius ad eum potest aspiratio spiritus pervenire. Pisces vero branchias habent, quas nunc plicant et colligunt, nunc explicant atque aperiunt. In hac ergo collectione et apertione dum suscipitur aqua, et transmittitur ac penetrat, respirationis munus videtur implere. Propria igitur natura est piscium, nec communis cum caeteris; specialis usus, et a caeteris vivendi quaedam separata et secreta substantia. Propterea non nutriuntur, neque, ut terrena animalia, manus humanae tactu et delinimento aliquo delectantur; etiamsi servati in vivariis suis vivant.

CAPUT V.

Pisces cur tam bene dentati. Hi sibi invicem in escam cedunt: quod imitantur avari, qui vehementi objurgatione castigantur.

12. Quid autem de densitate dicam dentium? Non enim ut bos aut ovis ex una parte dentes habent: sed utraque pars armata est dentibus; quia in aqua sunt, et si diutius cibum versarent, et non cito transmitterent, aquarum alluvione de dentibus eorum esca posset auferri ac dilui. Ideo densos et acutos habent, ut cito incidant, cito conficiant cibum, facile et sine aliqua mora et dilatione transmittant. Denique non ruminant; solus tamen scarus in his ruminare perhibetur, ut ferunt quibus aut eventus, aut usus fuit, aut studium talia comprehendere.

13. Sane nec ipsi a suis potentiae evasere violentiam, et avaritiae potiorum subjecti ubique inferiores sunt. Quo quisque infirmior, eo praedae magis patet. Et plerique quidem herbis pascuntur ac minutis vermibus. Sunt tamen qui invicem se devorent, et sua carne pascantur. Minor apud illos esca majoris est: rursus ipse major a validiore invaditur, et fit esca alterius praedator alieni. Itaque usu venit, ut cum ipse alium devoraverit, ab alio devoretur, et in unum ventrem uterque conveniat cum voratore proprio devoratus, sitque simul in uno viscere praedae vindictaeque consortium. Et ipsis sponte forte haec accrevit injuria, sicut in nobis non ex natura coepit, sed ex avaritia. Aut quia ad usum hominum dati sunt, in signum quoque facti sunt, ut in his nostrorum morum vitia videremus, et caveremus exempla; ne quis potior inferiorem invaderet daturus in se potentiori exemplum injuriae. Itaque qui alterum laedit, sibi laqueum parat, in quem ipse incidat.

14. Et tu piscis es, qui viscera invadis aliena, qui demergis infirmum, qui cedentem persequeris usque in profundum. Cave ne dum illum persequeris, incidas ipse in validiorem, et deducat te in alienas insidias, qui tuas vitat, priusque tuam spectet aerumnam, qui te persequente propriam reformidabat. Quid interest inter

divitem improbae cupiditatis ingluvie absorbentem infirmorum patrimonia, et silurum de minorum piscium visceribus alvum repletum? Defunctus est dives, et nihil ei sua spolia profuerunt, imo magis eum rapinarum suarum detestabiliorem fecit infamia. Captus est silurus, et inutilis praeda detecta est. Quanti in eo reperiuntur, qui alios devoraverant? Et tu dives habes in sinu tuo alterius praedatorem. Ille habebat facultates pauperis quas invaserat: tu eum opprimens duo patrimonia tuis facultatibus addidisti, et adhuc tanto non satiaris augmento; et dicis quod alios vindicaveris, cum eadem committas quae ulcisceris, injusto injustior, et iniquo iniquior, et avaro avarior. Vide ne idem te qui piscem illum finis inveniat: hamum cave, cave retia. Sed praesumis de potentia, quod nemo tibi possit resistere: praesumebat et silurus quod hamum nemo sibi jaceret, nemo retia tenderet, et, si incidisset, universa dirumperet; et tamen fuscinam non evasit, aut nexus vinculi validioris incurrit, quibus se non posset exuere. Sine dubio et hominum iniquitas quo graviora commiserit, eo magis scelere suo tuta esse non poterit; quin aliquando dissolvat quod pro scelerum pretio constat difficile posse vitari.

CAPUT VI.

Hominem esse piscem: sed piscem alium bonum, alium malum inveniri: bonum vero Petri hamum, ac sinum timere non debere.

15. Piscis ergo es, o homo. Audi quia piscis es: Simile est regnum coelorum reti misso in mare, quod ex omni genere piscium congregavit. Cum autem esset impletum, duxerunt id ad littus, et sedentes elegerunt optimos in vasis suis, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione saeculi. Exibunt angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis

(Matt. XIII, 47). Sunt ergo boni et mali pisces, boni servantur ad pretium, mali statim ardent. Bonum piscem nec retia involvunt, sed elevant; nec hamus internecat atque interficit, sed pretiosi vulneris perfundit sanguine, in cujus oris confessione bonum pretinm reperitur, quo tributum apostolicum, et census Christi possit exsolvi. Sic enim scriptum est, dicente Domino: Reges terrae a quibus accipiunt tribulum tributum vel censum? A filiis suis, an ab alienis? Et respondente Petro, ab alienis, ait Dominus: Vade ad mare, et mitte hamum, et eum piscem qui primus ascenderit, tolle, et aperto ore ejus invenies ibi staterem; illum sumens dabis eis pro me et te (Matt. XVII, 24).

16. Noli igitur, o bone piscis, Petri hamum timere: non occidit, sed consecrat. Noli quasi vilem te contemnere, quia vides corpus infirmum: habes in ore tuo quod et pro Petro et pro Christo offeras. Noli timere Petri retia, cui dicit Jesus: Duc in altum, et laxato retia. Non enim in sinistram partem mittit, sed in dexteram, sicut jussus a Christo est. Noli timere sinum ejus, quia dictum est ei: Ex hoc eris homines vivificans. Ideo misit retia, et complexus est Stephanum, qui de Evangelio primus ascendit habens in ore suo staterem justitiae. Unde confessione constanti clamavit dicens: Ecce video coelos apertos, et Filium hominis stantem ad dexteram Dei. Pro hoc pisce stabat Dominus Jesus; sciebat enim esse in ore ejus pretium sui census. Denique glorioso martyrio et Petri judicium, atque doctrinam, et Christi gratiam locuples assertor implevit.

CAPUT VIII.

De astutia polypi, et cancri, quibus fraudulenti homines adumbrantur; cum exhortatione ad fugiendam cupiditatem.

21. Et quia de astutia coepimus sermonem subtexere, qua unusquisque fratrem suum circumvenire et decipere nititur, et in novas se fraudes componere; ut quem vi obtinere non potest, circumscribat dolo, et fuco quodam artis obducat: fraudulentum illud polypi ingenium non praeteribo, qui vadoso in littore petram nactus, affigitur ei, atque ejus nebuloso ingenio colorem subit, et simili specie terga obductus plurimos piscium sine ulla suspicione fraudis allapsos, dum nota non praecavent, et saxum opinantur, cassibus furtivae artis includit, et sinu quodam suae carnis intercipit. Sic spontanea venit praeda, et talibus capitur argumentis, qualia sunt eorum qui ingenium suum saepe commutant, et diversas nocendi artes movent; ut singulorum mentes sensusque pertentent, cum continentibus positi continentiam praedicantes, in coetu intemperantium tamquam devii ab studio castitatis, et demersi intemperantiae volutabris; ut qui eos audiunt aut vident, incauta facilitate se credant; eoque citius labuntur, dum declinare non norunt, nec cavere quod noceat, cum gravior sit et magis noxia improbitas benignitatis obumbrata velamine. Et ideo cavendi sunt qui crines suae fraudis, et brachia longe lateque dispergunt, vel speciem induunt multiformem. Et isti enim polypi sunt nexus plurimos habentes, et callidorum ingeniorum vestigia, quibus irretire possint quidquid in scopulos suae fraudis inciderit.

22. Cancer quoque quas cibi gratia praestigias instruit! Namque et ipse ostreo delectatur, et carnis ejus epulum sibi quaerit. Sed quia ut appetens cibi, ita prospiciens est periculi: quoniam cum difficilis est venatio, tum periculosa: difficilis, quia testis validioribus esca interior includitur; nam velut muris quibusdam mollitiem carnis praecepti imperialis interpres natura munivit, quam medio testarum quodam sinu concavo nutrit ac fovet, et quasi in quadam valle diffundit; et ideo cassa omnia tentamenta sunt cancri, quia aperire

clausum ostreum nulla vi potest: et periculosum est si chelam ejus includat, ad argumenta confugit, et insidias nova fraude molitur. Itaque quia omnia genera delectatione mulcentur, explorat si quando ostreum remotis in locis ab omni vento contra solis radios diptychum illud suum aperiat, et reseret claustra testarum; ut libero aere visceris sui voluptatem quamdam capiat: et tunc clanculo calculum immitens, impedit conclusionem ostrei; ac sic aperta claustra reperiens, tuto inserit chelas, visceraque interna depascitur.

23. Sunt ergo homines, qui cancri usu in alienae usum circumscriptionis irrepant, et infirmitatem propriae virtutis astu quodam suffulciant, fratri dolum nectant, et alterius pascantur aerumna. Tu autem propriis esto contentus, et aliena te damna non pascant. Bonus cibus est simplicitas innocentiae. Sua bona habens insidiari nescit alienis, nec avaritiae facibus inardescit, cui lucrum omne ad virtutem dispendium est, ad cupiditatem incendium. Et ideo beata est, si bona sua noverit, cum veritate paupertas, et omnibus praeferenda thesauris; quia melius est exiguum datum cum Dei timore, quam thesauri magni sine timore. Quantum est enim quod hominem alat? Aut si quaeris quod etiam aliis abundet ad gratiam, id quoque non multum est. Melior enim est hospitalitas in oleribus cum gratia, quam vitulorum pinguium praeparatio cum discordia. Utamur ergo ingenio ad quaerendam gratiam, et salutem tuendam, non ad alienam circumscribendam innocentiam. Licet nobis uti exemplis maritimis ad profectum nostrae salutis, non ad alienae periculum.

CAPUT IX.

De praescientia echini futuram tempestatem nuntiantis. Eum accepisse hoc donum a Deo, cujus indulgentia in omnia creata praedicatur.

24. Echinus animal exiguum, vile ac despicabile, maritimum loquor, plerumque index futurae tempestatis, aut tranquillitatis annuntius solet esse navigantibus. Denique cum procellam ventorum praesenserit, calculum validum arripit, eumque velut saburram vehit, et tamquam anchoram trahit, ne excutiatur fluctibus. Itaque non suis se librat viribus, sed alienae stabilitatis regitur pondere. Quo indicio nautae velut signum futurae perturbationis capessunt, et sibi praecavent, ne eos imparatos turbo improvisus inveniat. Qui mathematicus, qui astrologus, quive Chaldaeus sic potest siderum cursus, hos coeli motus et signa comprehendere? Quo ingenio ista collegit? Quo doctore percepit? Quis ei fuit tanti interpres augurii? Saepe homines confusionem aeris vident, et saepe falluntur, quod plerumque eam sine tempestate discutiat. Echinus non fallitur, echinum sua nequaquam signa praetereunt.

25. Unde exiguo animali tanta scientia, ut futura praenuntiet? Quo magis in eo nihil est, quo tantam possit habere prudentiam, crede quod per indulgentiam Domini rerum omnium id quoque praescientiae hujus munus acceperit. Etenim si foenum Deus sic vestit, ut miremur; si pascit volatilia; si paravit corvo escam, pulli enim ejus ad Dominum clamant; si mulieribus dedit texturae sapientiam; si araneam, quae tam subtiliter ac docte laxos casses suspendit in foribus, sapientiae non reliquit immunem; si ipse virtutem equo dedit, et solvit de cervice ejus formidinem, ut exsultet in campo, et occurrens regibus irrideat, odoretur bellum eminus, excitetur sono tubae; si haec irrationabilia pleraque, et alia insensibilia, ut foenum et lilia, replevit suae dispositione sapientiae, quid dubitamus, quod etiam in echinum contulerit hujus gratiam praescientiae? Nihil enim inexploratum, nihil dissimulatum reliquit. Omnia videt, qui pascit omnia: omnia replet sapientia, qui omnia in sapientia fecit, ut scriptum est (Ps. CIII, 24). Et ideo si echinum visitationis

suae exsortem non praetermisit; si eum considerat, et futurorum informat indiciis, tua non considerat? Imo vero considerat, sicut testatur ejus divina Sapientia dicens: Si respicit volatilia, si pascit illa, nonne vos pluris estis illis (Matth. VI, 26)? Si foenum agri quod hodie est, et cras in ignem mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicae fidei?

CAPUT X.

Cuique piscium generi praescripta esse sua domicilia, unde humana levitas, ac luxuria condemnantur: tamen quosdam pisces ad sobolem loca mutare; cujus rei ratio expenditur, et hominis reprehenditur incontinentia. Item de specialibus aliquorum piscium virtutibus.

26. An vero sine quadam dote naturae manere piscibus etiam illam putamus gratiam, quod unumquodque genus piscium praescripta sibi domicilia habet, quae sui generis nullus excedat, non incurset alienus? Quis geometra his divisit habitacula nullis rumpenda temporibus? Sed geometram audivimus, thalassometram numquam audivimus; et tamen pisces mensuram suam norunt, non muris urbium portisque praescriptam, non aedificiis domorum, non agrorum finibus limitatam, sed mensuram ejus quod oporteat; ut tantum satis sit unicuique, quantum ad usum abundet, non quantum aviditas quaedam immoderata sibi vindicet. Lex quaedam naturae est tantum quaerere, quantum sufficiat ad victum, et alimentorum modo sortem censere patrimonii. Hoc genus piscium in illo sinu maris alitur et gignitur, illud in alio. Denique non reperies confusa genera piscium: sed quod hic abundat, alibi deest. Et iterum ille sinus maris cephalos alit, lupos ille: ille saxatiles, locustas alius. Non est libera vagandi potestas; nec tamen aut interclusa montibus copia, aut fluviis interlabentibus transitus impeditur, sed usus naturae

impressus tamquam patriae finibus unumquemque sese tenere, et ultra incolas prodire suspectum.

27. At nobis longe alia sententia est, mutare exsilio domos, incolarum fastidio teneri, advenarum captare gratiam, transferre terminos perpetuos, quos posuerunt patres nostri, agrum ad agrum jungere, domum ad domum. Deficit terra hominibus, sternuntur et maria. Rursus pro singulorum libidine inciditur terra, mare infunditur, ut insulas faciant, ut possideant freta: spatia maris sibi vindicant jure mancipii, pisciumque jura sicut vernaculorum conditione sibi servitii subjecta commemorant. Iste, inquit, sinus maris meus, ille alterius. Dividunt elementa sibi potentes. His ostreae in fluctibus nutriuntur: his in vivario piscis includitur. Luxuriae nec mare sufficit, nisi apothecas habeant ostrearum. Itaque aetates earum numerant, et piscium receptacula instruunt; ne convivia divitis mare non possit implere. Nam vicini nomen quibus audiunt auribus! Quibus oculis intuentur possessiones eorum! Quemadmodum dies noctesque excogitant, ut aliquid proximi auferant! Numquid soli habitabitis super terram (Isai. V, 9)? clamat propheta. Cognoscit haec Dominus, et vindictae reservat.

28. Quantum aliena a piscibus aviditatis rapina! Illi naturalia captant secreta, et ultra terminos orbis terrarum mare norunt, quod nullae interpolant insulae, nec terra aliqua interjacet, vel ulterius ulla sit posita. Illic igitur ubi diffusum late mare omnem spectandi usum, utilitatis gratia navigandi intercludat audaciam, condere se feruntur cete, illa immensa genera piscium, aequalia montibus corpora, ut tradiderunt nobis, qui videre potuerunt: illic quietum aevum exigunt discreta ab insulis, et ab omnibus maritimarum urbium contagiis separata habent suas regiones et habitacula distributa. Manent in his inoffenso vicinorum limite, nec vago transitu mutationes quaerunt locorum: sed tamquam patrium

solum diligunt, et in his immorari dulce arbitrantur. Quae ideo elegerunt, ut solitariam vitam remota possint arbitrorum interpellatione transigere.

29. Sunt tamen aliqua genera piscium, qui non ingenii facilitate loca mutent, sed fovendi partus necessitate; quem opportuno atque legitimo procurantes tempore, ex plurimis locis, ac diverso sinu maris, innumeri velut communi consilio convenientes conjuncto agmine Aquilonis flatus petunt, et ad illud Septentrionalium mare partium quadam naturae lege contendunt. Dicas, si ascendentes videas, rheuma quoddam esse, ita proruunt, fluctusque intersecant, per Propontidem in Euxinum pontum violento impetu profluentes. Quis piscibus haec annuntiat loca, praecepit tempora? Quis tribuit dispositionem viandi, comitandi ordinem, metas et tempora revertendi? Homines suum imperatorem habent, cujus exspectatur imperium, procedit tessera, proponuntur edicta provincialibus ut conveniant, tribunis militum litterae diriguntur, dies statuitur; et plerique ad dies statutos occurrere non queunt. Quis imperator piscibus praeceptum dedit? Quis doctor hanc tribuit disciplinam? Qui metatores itinera disponunt? Qui duces iter dirigunt, ut nullius desit occursus? Sed agnosco quis ille sit imperator, qui ordinatione divina sensibus universorum suum infundat imperium, qui tacitus mutis animantibus naturalis disciplinae ordinem tribuat; nec solum magna penetret, sed etiam per minima quaeque se fundat. Divinae legi piscis obsequitur, et homines contradicunt! Piscis solemniter obaudit mandata coelestia, et homines irrita faciunt Dei praecepta! An contemptibilis tibi videtur, quia mutus est, rationisque expers? Sed vide ne tu tibi magis incipias esse contemptui, si irrationabili irrationabilior deprehendaris. Quid autem rationabilius hoc piscium transitu, cujus rationem quidem verbis non explicant, sed factis loquuntur? Pergunt enim aestatis tempore ad fretum

Ponti, eo quod reliquo maris sinu hic sinus dulcior sit. Non enim tamdiu sol ei freto, quamdiu caeteris immoratur, eaque fit causa ut non omnem aquam exhauriat, quae dulcis atque potabilis est. Quis autem ignoret quod etiam ea quae maritima sunt, aquis plerumque dulcibus delectentur? Denique dum flumina sequuntur, et ad superiora ascendunt, frequenter alieni pisces generis capiuntur in fluviis. Cum haec igitur causa Pontum illis faciat gratiorem, vel quod aestus temperet solemnis illic flatus aquilonis, tum opportuniorem caeteris judicant, in quo generare, et partus possint proprios enutrire, quod teneri fetus laborem alienae regionis ferre vix possint, quos illic fovet aeris blanda clementia. Itaque peracto munere omnes simul eo quo venerant agmine revertuntur.

30. Quaenam ista sit ratio consideremus. Objectus est Ponti sinus boreae caeterorumque ventorum violentissimis flatibus; unde gravis illic procella furit, et tempestates moventur, ita ut de profundo arena vertatur: cujus rei fluctus arenosus indicio est, qui ventorum motu insurgens altius, tum pondere gravior, haud dubie non solum navigantibus, sed etiam maritimis ipsis animantibus intolerabilis habetur. Accedit illud, quod plurima et maxima Ponto flumina misceantur, cum hyberno tempore sinus ipse frigidior torrentium rigescat allapsu; propterea pisces tamquam arbitri fluentorum, aestate illic aspirantis aurae clementiam captare consueverunt: cujus amoenitate perfuncti, rursus hyemis aspera declinare contendunt; et Septentrionalis plagae saeva fugientes, in reliquos se sinus conferunt, in quibus aut ventorum mollior sit placiditas, aut solis soleat vernare temperies. Novit igitur piscis pariendi tempus, quod pro magno mysterio dixit Salomon in Sapientia: Novit tempus eundi atque redeundi: novit tempus perfunctionis et jactationis, et novit ut non queat falli (Eccles. III, 2 et seq.); quia non rationis aestimatione, et disputationis argumento utitur, sed inspiratione naturae,

quae vera est magistra pietatis. Denique omnes animantes praescripta habent pariendi tempora, homo solus indiscreta atque confusa. Reliqua genera clementiam temporis quaerunt, mulieres solae partus suos inclementer effundunt. Vaga enim et intemperans libido generandi vagam pariendi aetatem exhibet. Pisces tanta maria transmittunt, ut utilitatem aliquam generi suo quaerant. Nos quoque diffusa aequora transfretamus: sed quanto honestius, quod successionis amore, quam quod pecuniae aviditate suscipitur? Denique illis ad pietatem, nobis ad quaestum transmissio deputatur. Illi sobolem referunt omnibus mercibus cariorem: nos mercem longe imparem ad periculi vicem misera lucri cupidine reportamus. Itaque illi patriam repetunt: nos derelinquimus. Illis nando incrementum generis acquiritur: nobis minuitur navigando.

31. Quis igitur neget divinitus illis infusum ingenium esse hujusmodi atque virtutem? Cum videat istos in Aquilonem tam solemnem obeundae fecunditatis peregrinationem vivaci ingenio componere; alios in exiguo corpore tantum validitatis assumere, ut maximas navium plenis currentes velis in mediis fluctibus sistant: sicut brevis pisciculus echeneis tanta facilitate memoratur navem ingentem sistere; ut quasi radicatam mari haerere videas, nec moveri. Aliquamdiu enim immobilem servat. An et huic putas sine Creatoris munere tantum potuisse suppetere virtutis? Quid gladios loquar, aut serras, aut canes maritimos, aut balenas, aut zygaenas? Quid etiam turturis centrum, et hoc mortuae? Sicut enim viperae os si quis calcaverit recens dumtaxat, gravius quam venenum nocere perhibetur, et immedicabile vulnus serpere: ita etiam turtur aculeo suo mortua amplius quam viva periculi afferre memoratur. Lepusculus quoque timidum animal in terris, in mari formidabile, citam et quae non facile possit auferri, corruptelam invehit. Voluit enim te creator nec in mari

satis ab insidiantibus esse securum; ut propter pauca quae noceant, quasi in excubiis positus, armis fidei semper et scuto devotionis accinctus, a Domino tuo debeas salutis sperare praesidium.

CAPUT XI.

De piscibus Atlantici maris: item de sale, corallio et aliis quibusdam. Ob ea, sed maxime ob navigationem, mare terris praestare: post quae paucis de Jona ac Petro memoratis, sermo clauditur.

32. Veniamus ad Atlanticum mare. Quam ingentia illic et infinitae magnitudinis cete! Quae si quando supernatant fluctibus, ambulare insulas putes, montes altissimos summis ad coelum verticibus eminere. Quae non acta, nec in littoribus, sed in Atlantici maris profundo feruntur videri, ut eorum conspectu nautae a navigandi in illis locis praesumptione revocentur, nec secreta elementorum adire sine supremo terrore mortis usurpent.

33. Sed jam assurgamus ipsi de profundo maris, et aliquantulum sermo noster emergat, atque ad superiora se subrigat: spectemus ea quae usitata multis, et plena sint gratiae, quomodo aqua in salis vertatur soliditatem, ut ferro saepe caedatur; quod de Britannicis salibus nihil mirum, qui in speciem marmoris validi, ejusdem metalli niveo candore resplendent, salubres corporis cibo, et potui nimis grati. Quomodo etiam non indecorus lapis corallium in mari herba sit, si in aerem transferatur, in lapidis firmitatem solidetur. Unde etiam ostreis pretiosissimam margaritam natura infixerit, quomodo eam maris aqua in tam molli carne solidaverit. Quae difficile apud reges inveniuntur, ea in littoribus quasi vilia jacent vulgo, et in saxis asperis et cautibus colliguntur. Aureum etiam vellus aqua nutrit, et lanam in memorati speciem metalli gignunt littora, cujus colorem nullus

adhuc eorum qui fucis diversis obducunt vellera, imitari potuit; adeo naturae maritimae gratiam humana implere nescit industria! Scimus qua sollicitudine vellera ovium etiam minus pretiosa curentur: sint licet optima, nequaquam tamen his fucus innascitur. Hinc naturalis color est, quem nullus adhuc fucus aequavit: hoc quoque piscis est vellus. Sed et ipsi murices qui insigne dant regium, sunt maritimi.

34. Et quae pratorum gratia, vel hortorum amoenitas potest caerulei maris aequiparare picturam? Aurum licet in pratis flores refulgeant, auri quoque fulgorem in mari lana resplendet: et illi cito marcescunt, ista diu duratura servatur. Lilia in hortis eminus nitent, vela in navibus: hic odor, illic ventus aspirat. Quae utilitas in folio! In navibus quanta commercia! Lilia suavitatem narium, vela hominum salutem invehunt. Adde pisces salientes, et delphinas ludentes: adde rauco sonantes fluctus murmure: adjice currentes naves ad littora, vel de littoribus exeuntes. Et cum e carceribus mittuntur quadrigae, quanto studio spectantium et amore certatur! Equus tamen in vanum currit, non in vanum navigia. Ille in vanum, quia vacuus: ista ad utilitatem, quasi plena frumenti. Quid iis gratius, quae non verbere aguntur, sed ventorum spiramine: ubi nemo refragatur, sed omnes fautores sunt: ubi nemo vincitur quicumque pervenerit, sed omnes puppes quae pervectae fuerint, coronantur: ubi palma merces salutis, victoria pretium regressionis est. Quantum enim distat inter directos cursus ac reflexos! Isti perpetuantur, hi resolvuntur. Adjunge remigiis contexta littora, quibus vexillum exeundi aura de coelo est. Itaque aurigae plausum inanem referunt: hi solvunt vota servati.

35. Quid de Jona dignum loquar, quem cetus excepit ad vitam, reddidit ad prophetandi gratiam? Emendavit aqua, quem terrena deflexerant: psallebat in utero ceti,

qui moerebat in terris. Et ut utriusque redemptio non praetereatur elementi, terrarum salus in mari ante praecessit, quia signum Filii hominis signum Jonae. Sicut iste in utero ceti, sic Jesus in corde terrae. In utroque remedium; majus tamen in mari pietatis exemplum; quoniam exceperunt pisces, quem homines refutarunt, et quem homines crucifixerunt, pisces servarunt. Petrus quoque in mari titubat, sed non labitur: et confessus in fluctibus, tamen negavit in terris. Itaque illic quasi devotus manu apprehenditur: hic quasi oblitus aspectu censorio convenitur. Sed jam rogemus Dominum, ut sermo noster quasi Jonas ejiciatur in terram, ne diutius in salo fluctuet. Et bene jam exivit cucurbita, quae obumbret nos a malis nostris: sed et ipsa procedente sole arefacta admonet requiescendum, ne in terra aestuare incipiamus ingenio, et nobis etiam verba deficiant. Certe plus nobis quam Ninivitis data est in aquis remissio peccatorum.

CAPUT XII.

Fingit sibi e memoria aves evolasse, ad quas orationem eleganter revocat. Auditores sibi attentionem praebituros dicit, se autem illis brevitatem. Denique variarum avium suavitatem exoptat.

36. Et cum paululum conticuisset, iterum sermonem adorsus ait: Fugerat nos, fratres dilectissimi, necessaria de natura avium disputatio, et sermo hujusmodi nobis cum ipsis avibus evolaverat. Fit enim natura quadam, ut hi qui aliquid intuentur, vel dicendo exprimere volunt, eorum qualitatem quae vel intuentur vel loquuntur, adsumant; ut cum pigrioribus immoremur, et cum velocibus celeri rapiamur adspectu, stylo quoque aut tardiore utamur aut rapido. Itaque cum caveo ne mari demersa praetereant, et aquis operta me lateant, effugit omne volatile; quia dum inclinatus imos aquarum gurgites scrutor, aerios non respexi volatus; nec umbra saltem pennae me praepetis

reclinavit, quae in aquis relucere potuit. Verum ubi omne negotium expeditum putavi, et absolutum me credidi, et diem quintum consummatum arbitratus sum; venit in mentem avium natura, quae cum eunt cubitum, quasi peracto laetae munere aethera cantu mulcere consuerunt: quod velut solemniter surgente et occidente die instaurare consuerunt; ut decursi vel adoriendi nocturni juxta ac diurni temporis laudes suo referant creatori. Magnum igitur incentivum excitandae nobis devotionis amiseram. Quis enim sensum hominis gerens non erubeseat sine psalmorum celebritate diem claudere, cum etiam minutissimae aves solemni devotione et dulci carmine ortus dierum ac noctium prosequantur.

37. Redeat igitur nobis volaticus sermo, qui pene fuerat elapsus ex oculis, et aquilae modo alta petens volatus suos obduxerat nubibus; nisi quia oculos abluti aqua dum de gurgite levamus ad coelum, speculati vacuum aeris volatibus ferri, ad necessitatem styli putavimus esse revocandum. Eritis vos judices, qui estis aucupes verbi, utrum consultius evolasset, an utiliter in vestra retia sit relapsus. Nec vereor ne fastidium nobis obrepat in volatibus requirendis, quod non obrepsit in gurgitibus perscrutandis; aut aliquis nobis in disputatione obdormiat, cum possit avium cantibus excitari. Sed profecto qui inter mutos pisces vigilaverit, non dubito quod inter canoras aves somnum sentire non possit, cum tali ad vigilandum gratia provocetur. Neque vero vile putetur, quod potuit praeteriri, cum sit tertia pars in animantibus creaturae. Tria enim genera animantium esse non dubium est, terrenum, volatile, aquatile. Denique sic scriptum est: Producant aquae reptilia animarum viventium secundum genus, et volatilia volantia super terram secus firmamentum coeli secundum genus.

38. Revocamur ad superiora sicut obliviosi viatores, qui cum inconsulto praeterierint, in sua revertentes

vestigia incuriae suae mulctam repetito itineris labore suscipiunt. Est tamen etiam bonus viator, qui dispendium regressionis, reliqui itineris compendiosa celeritate, compenset, ut mihi faciendum arbitror; maxime cum de avibus sermo sit, quae solent oculos hominum volatu properatiore perstringere. Quid enim convenit iis immorari, in quibus celeritas placere consuevit? Avius igitur atque inusitatus in tali genere scriptionis sermo noster canoris avibus resonet atque resultet.

39. Sed unde mihi cygnea carmina, quae etiam sub gravi mortis imminentis terrore delectant? Unde mihi illos naturales modulos cantilenae, quibus etiam paludes sonorae cantus edunt dulcissimi suavitatem? Unde mihi vocem psittaci, dulcedinemque merularum? Utinam saltem luscinia canat, quae dormientem de somno excitet! Ea enim avis signare solet diei surgentis exortum, et effusiorem diluculo deferre laetitiam. Tamen si illorum suavitas deest, sunt gementes turtures, et raucae columbae, tum etiam cornix plena voce pluviam vocat. Unde rurale aviarium sermone quo possumus, scientia quam nos rusticani docuerunt, persequamur.

CAPUT XIII.

Exorsurus a volucribus aquaticis primum de halcyone disserit, et quanta sit divina benignitas in eam avem exponens, nos ad exspectandam a Deo opem hortatur. De avibus imbrium aut ventorum praesagis; deque fida anserum custodia.

40. Et quoniam de aquatilibus reptilibus diximus, arduum est ut subito ad aves coeli sermo noster ascendat. Et ideo de iis avibus prius dicamus, quae circa aquas maris fluminumque versantur, cum quibus possumus emergere. Itaque ab halcyone sermonem adoriamur. Ea est avis maritima, quae in littoribus fetus

suos edere solet, ita ut in arenis ova deponat medio fere hyemis. Nam id temporis fovendis habet deputatum partubus, quando maxime insurgit mare, littoribusque vehementior fluctus illiditur, quo magis repentinae placiditatis solemnitate avis hujus eluceret gratia. Namque ubi undosum fuerit mare, positis ovis subito mitescit, et omnes cadunt ventorum procellae, flatusque aurarum quiescunt, ac placidum ventis stat mare, donec ova foveat halcyone sua. Septem autem dies fotus sunt, quibus decursis, educit pullos, fetusque absolvit: illico alios quoque septem dies adjungit, quibus enutriat partus suos, donec incipiant adolescere. Nec mireris tam exiguum nutriendi tempus, cum absolutio fetuum tam paucorum dierum sit. Tantam autem gratiam minuscula avis divinitus indultam habet, ut hos quatuordecim dies nautici praesumptae serenitatis observent, quos et halcyonidas vocant, quibus nullos motus procellosae tempestatis horrescant.

41. Nonne vos passeribus pluris estis (Luc. XII, 7)? Dominus ait. Si igitur avis minusculae contemplatione et insurgit mare, et repente comprimitur, atque aspera hyemis inter graves procellas tempestatesque ventorum detergit coeli nubila, fluctusque componit elementis omnibus subito infusa tranquillitas; quantum praesumere debeas, o homo, ad imaginem Dei factus, agnoscis; si tamen aviculae istius fidem studio devotionis imiteris. Illa tempestates videns insurgere, saevire ventos, inter hyberni saeva non revocatur, neque reflectitur, sed impellitur. Denique in littore sua ova constituit, ubi ea relabente fluctu madida adhuc arena suscipiat: nec insurgentes fluctus quos immurmurare atque allabi videt, reformidat.

42. Et ne putes quod ovorum videatur habere contemptum; continuo ubi deposuerit ova, nidificat, et suo partus corpore fovet, nec saluti propriae alluvione littoris

pertimescit: sed secura de Dei gratia, ventis se committit et fluctibus. Parum est hoc. Adjungit totidem alios ad nutriendum dies: nec interpellari tot diebus infidi maris tranquillitatem veretur, tentatque meritum suum naturae jam solemnitate fundatum. Illa teneros fetus non latibulis aliquibus abscondit aut tectis, nec includit cavernis, sed nudo et rigenti committit solo; nec defendit a frigore, sed divino fotu, quo magis caetera despiciat, tutiores fore existimat. Quis nostrum parvulos suos non vestimentis tegat, tectisque abscondat? Quis non claudat eos septis cubiculorum? Quis non ita diligenter undique fenestras obstruat, ne qua possit aura vel leviter penetrare? Merito quos tam sollicite induimus ac fovemus, exuimus eos clementiae coelestis involucro: halcyone vero quos nudos projicit, eos divino vestit indumento.

43. Nec vos praeteribo, mergi, quibus ab assiduitate mergendi nomen hoc haesit; quomodo saepe mergentes aurarum signa colligitis, et praevidentes tempestatem futuram, propere medio revolatis ex aequore, et ad littorum tuta cum clamore contenditis. Quomodo etiam, fulicae, quae maritimo delectamini profundo, refugientes quam praesenseritis commotionem maris, in vado luditis. Ipsa ardea quae paludibus inhaerere consuevit, notas deserit sedes, imbresque formidans supra nubes volat; ut procellas nubium sentire non possit. Consideremus diversas volucres maris, quemadmodum imminente ventorum motu ad tutiora et tunc temporis dulciora sibi stagna se conferant, atque in abscondito terrarum sinu cognita sibi alimenta rimentur.

44. Nocturnas autem anserum quis non miretur excubias, qui vigilias suas etiam cantus assiduitate testantur? Denique eo etiam Romana Capitolia a Gallo hoste servarunt. Merito illis debes, Roma, quod regnas. Dii tui dormiebant, et vigilabant anseres. Ideo illis diebus anseri sacrificas, non Jovi. Cedunt enim dii vestri

anseribus, a quibus se sciunt esse defensos, ne et ipsi ab hoste caperentur.

CAPUT XIV.

Aves cum piscibus multiplici cognatione conjungi; nullas tamen pedum officio carere. De variis variarum avium generibus ac differentiis.

45. Pulchre autem post descriptionem piscium, de iis avibus quae assuetae sunt aquis, sermo successit; quia et ipsae similiter usu natandi et munere delectantur. Unde prima cognatio videtur avibus istis esse cum piscibus; quoniam natandi communia quaedam videntur utrique generi esse consortia. Secunda quoque cognatio omnibus avibus et piscibus est; eo quod volantis usus species sit natantis. Sicut enim aquam natando piscis incidit, ita avis aerem volatu celeri secat. Atque utrique generi similiter caudae suppetit alarumque remigium; ut pisces ad priora se alis subrigant, atque ad ulteriora procedant, caudae quoque gubernaculo vel quo velint se facile convertant, vel impetu quodam e regione iter suum dirigant. Aves quoque aeri volatibus suis velut aquis innatant, et quasi quaedam extendunt brachia, cauda quoque se vel ad superiora subrigunt vel ad inferiora demergunt. Unde quoniam in nonnullis idem usus et species, ideo de aquis utriusque generis nativitas divina praeceptione processit. Dixit enim Deus: Producant aquae reptilia animarum viventium secundum genus: et volatilia super terram secus firmamentum coeli secundum genus. Non immerito igitur, quia de aquis genus utrumque producitur, natandi proprietas utrisque suppeditat.

46. Sane cum et coluber lubricus omnesque serpentes (ideo enim serpenti nomen est inditum, quia non possunt ambulare, sed serpere), dracones quoque simili modo ut pisces plerique sine pedibus sunt; nullum

avium genus pedum officio caret, quia omnibus victus e terris; et ideo pedum munere fulciuntur, quia hujusmodi ad escam quaerendam indigent ministerio. Itaque aliae volucres unguibus armantur ad raptum, ut accipitres et aquilae quae rapinam venationis exercent: aliae vel ad incedendum vel ad cibum sibi parandum usu ministerioque utuntur accommodo.

47. Unum autem nomen avium, sed genera diversa; quae quis possit memoria aut cognitione comprehendere? Sunt itaque aves quae carne vescuntur. Ideo his ungues asperi, curvatum atque acutum os, velox volatus; quoniam raptu vivunt; ut possint facile corripere praedam quam sequuntur, propere vel ore vel unguibus eviscerare. Sunt etiam aves, quae reperto pascuntur semine: aliae diverso et fortuito cibo. Est etiam diversitas copularum, quarum gratia carent, quae intendunt rapinis. Nam propter aviditatem praedandi, vel propter insidias explorandi, nec ipsis inter se convenit; et ideo declinant sui copulam. Refugit enim avaritia consortium plurimorum. Deinde conjunctio plurimorum facile ipsa se proderet. His ergo avibus nihil est copulatorium praeter jugale consortium. Ergo aquilis accipitribusque hic usus est vitae. Contra vero palumbes, grues, sturni, corvi atque cornices, etiam turdi gaudent plurimorum connexione.

48. Alia quoque avium genera enchoria quae manent in locis semper: alia adventitia quae obeunt regiones alias, et peracta hyeme revertuntur: sunt alia quae hyeme redeunt, aestate peregrinantur a nobis; sive quod alia hyemis tempore ad calidiora se conferant; sive quod pleraque rursus aestatem in iis locis exigant, quae amoeniora noverunt. Turdi denique autumni fine, hyemis confinio, quasi exacta aestate se referunt. Quibus nos inhospitali immanitate molimur insidias, et diverso genere nunc infida sede decipere, nunc visco eos fallere, nunc laqueis captare contendimus. Ciconiae reditus

vexillum veris attollit. Grues quia alta petunt, amant frequenter peregrinari.

49. Aliae aves ad manum se subjiciunt, et mensae herili assuescunt, tactuque mulcentur: aliae formidant: aliae iisdem quibus homines domiciliis delectantur: aliae secretam in desertis vitam diligunt, quae requirendi sibi victus difficultatem libertatis amore compensant. Aliae vocibus tantum strepunt: aliae canoro delectant suavique modulamine. Quaedam ex natura, aliae ex institutione diversarum vocum obloquuntur discrimina; ut hominem putes locutum, cum locuta sit avis. Quam dulcis merularum, quam expressa vox psittaci est! Sunt etiam aliae simplices, ut columbae: aliae astutae, ut perdices: gallus jactantior, pavus speciosior. Sunt etiam vitae in avibus et operum diversitates; ut aliae ament in commune consulere, et collatis viribus velut quamdam curare rempublicam, et tamquam sub rege vivere: aliae sibi quaeque prospicere, imperium recusare, et, si capiantur, indigno velint exire servitio.

CAPUT XV.

De gruibus, atque earum vigilantia in custodiis, nec non de ordine ab iisdem inter volandum servato. Et hac occasione de priscae reipublicae statu, humanaeque incuriae causis.

50. Ab iis igitur ordiamur, quae nostro usui se imitationem dederunt. In illis enim politia quaedam et militia naturalis, in nobis coacta atque servilis. Quam injusso et voluntario usu grues in nocte sollicitam exercent custodiam! Dispositos vigiles cernas: et caeteris consortibus quiescentibus, aliae circumeunt et explorant, ne qua ex parte insidiae tendantur, atque omnem deferunt impigro sui vigore tutelam. Post ubi vigiliarum fuerit tempus impletum, perfuncta munere in somnum se

praemisso clangore componit; ut excitet dormientem, cui vicem muneris traditura est. At illa volens suscipit sortem, nec usu nostro invita et pigrior somno renuntiat: sed impigre suis excutitur stratis, vicem exsequitur, et quam accepit gratiam pari cura atque officio repraesentat. Ideo nulla desertio, quia devotio naturalis: ideo tuta custodia, quia voluntas libera.

51. Hunc etiam volantes ordinem servant, et hac moderatione omnem laborem allevant; ut per vices fungantur ductus sui munere. Praecedit enim una caeteras praestituto sibi tempore, et quasi ante signa praecurrit: deinde convertitur, et sequenti sortem ducendi agminis cedit. Quid hoc pulchrius, et laborem omnibus et honorem esse communem, nec paucis arrogari potentiam, sed quadam in omnes voluntaria sorte transcribi?

52. Antiquae hoc reipublicae munus, et instar liberae civitatis est. Sic ab initio acceptam a natura, exemplo avium politiam homines exercere coeperunt; ut communis esset labor, communis dignitas, per vices singuli partiri curas discerent, obsequia imperiaque dividerent, nemo esset honoris exsors, nullus immunis laboris. Hic erat pulcherrimus rerum status, nec insolescebat quisquam perpetua potestate, nec diuturno servitio frangebatur; quia et sine invidia erat ordine muneris et temporis moderatione delata promotio; et tolerabilior videbatur quae communi cadebat sorte custodia. Nemo audebat alium servitio premere, cujus sibi successuri in honorem mutua forent subeunda fastidia: nemini labor gravis, quem dignitas secutura relevaret. Sed postquam dominandi libido vindicare coepit indebitas, et indeptas nolle deponere potestates: posteaquam militiae non jus commune coepit esse, sed servitus: posteaquam non ordo factus est suscipiendae potentiae, sed studium vindicandae, coepit etiam ipsa laboris functio durius sustineri; et quae non est voluntaria, cito locum relinquit

incuriae. Homines quam inviti subeunt vigiliarum munia, quam aegre unusquisque in castris periculum sortitus excubat, quod tuendum sibi regali praeceptione committitur! Proponitur poena desidiae; et tamen plerumque obrepit incuria, non servantur excubiae. Necessitas enim quae invito imponit obsequium, affert plerumque fastidium. Nihil est enim tam facile, quin habeat difficultatem, quod facias invitus. Ergo et jugis labor avertit affectum, et continua et diuturna potentia gignit insolentiam. Quem invenias hominum, qui sponte deponat imperium, et ducatus sui cedat insigne, fiatque volens numero postremus ex primo? Nos autem non solum de primo, sed etiam de medio saepe contendimus, et primos discubitus in convivio vindicamus: ac si semel delatum fuerit, volumus esse perpetuum. Ideo inter grues aequanimitas in laboribus est, humilitas in potestatibus. Admonentur ut exerceant custodiae vices, non admonentur ut de potestate decedant; quia ibi naturalis quies somni interpellanda, hic voluntariae sedulitatis gratia praestanda est.

CAPUT XVI.

Quomodo ciconiae proficiscantur, atque a cornicibus deducantur ac defendantur. Laudatur earumdem cornicum hospitalitas, et humana reprehenditur negligentia. Tandem ciconiarum pietati in parentes nostra impietas opponitur.

[

53. Ciconias ferunt collecto proficisci agmine, si quo pergendum putant, et simul plerisque circa Orientem locis invehi, et quasi tessera militari pariter omnes moveri. Exercitum credas cum signis suis pergere, sic omnes viandi comitandique et praeeundi ordinem servant. Cornices autem deducunt eas ac dirigunt, et velut quibusdam turmis stipatricibus prosequuntur; adeo ut adjumenta quaedam bellantibus adversus inimicas

aves conferre credantur, et propriis periculis bella aliena suscipere. Cujus rei indicium est, quia nullae per intervallum aliquod temporis residere in iis locis reperiuntur; et quia cum vulneribus revertentes manifesta quadam sanguinis sui voce caeterisque loquuntur indiciis gravium se certaminum subiisse conflictum. Quis igitur illis poenam desertionis indixit? Quis derelictae militiae supplicia praescripsit formidolosa; ut nulla prosequendis hospitalibus turmis sese subtrahere nitatur: sed certatim omnes deductionis munere officioque fungantur?

54. Discant homines hospitalia servare jura, et ex avibus cognoscant quid religionis hospitibus sit deferendum, quae obsequia deputanda, quibus cornices etiam pericula sua negare non soleant. His igitur nos januas claudimus, quibus aves etiam animas suas conferunt; et quos illae consortio prosequuntur discriminis, eos tecti prohibemus hospitio; et quorum illae bella suscipiunt, his nos bella frequenter inferimus. Mentior, si non Sodomitanis haec fuit causa supplicii: aut Aegyptius furor genti hospitae dum bellum conatur inferre, inhospitalitatis poenas infidae naufragio plebis exsolvit.

55. Quam vero rationabilium non excedat pietatem ac prudentiam avis hujus clementia considerandum, quam nec post exemplum quidem irrationabilium quisquam nostrum imitari potuerit. Nam depositi patris artus per longaevum senectutis plumarum tegmine alarumque remigio nudatos circumstans soboles pennis propriis fovet. Et quid dicam, collatitio cibo pascit, quando etiam ipsa reparat naturae dispendia, ut hinc atque inde sublevantes senem fulcro alarum suarum ad volandum exerceant, et in pristinos usus desueta jam revocent pii patris membra? Quis nostrum levare aegrum non fastidiat patrem? Quis fessum senem suis humeris imponat, quod in ipsa historia vix credibile habetur? Quis

ut pius sit, non hoc servulis mandet obsequium? At vero avibus non est grave, quod pietatis est plenum: non est onerosum, quod solvitur naturae debito. Non recusant aves pascere patrem, quod etiam praescripta necessitate sub terrore poenarum plerique hominum recusarunt. Aves non scripta, sed nata lex stringit. Aves ad hoc munus nulla praecepta conveniunt, sed gratiae naturalis officia. Aves non erubescunt reverendi senis membra portare; est enim vectura pietatis, quod eo usque frequenti testificatione percrebuit, ut congruae mercedem remunerationis invenerit. Nam Romanorum usu pia avis vocatur. Et quod vix uni imperatori consulto senatus delatum dicitur, hoc istae aves in commune meruerunt. Habent ergo aves istae decreta patrum ad propriae insigne clementiae. Pios enim filios patrum prius oportuit judicio praedicari. Habent etiam universorum suffragia; nam retributio beneficiorum nominatur; enim ciconia dicitur. Virtus itaque ab his nomen accepit, cum relatio gratiarum ciconiae vocabulo nuncupatur.

CAPUT XVII.

De hirundinis sedulitate, industria et pietate in filios. De paupertate ipsius qua hominis in egestate positi impatientia, improbitas et desperatio arguuntur.

56. Habemus aviariae sobolis erga cultus patrios pietatis exemplum: accipiamus nunc maternae sedulitatis in filios grande documentum. Hirundo minuscula corpore, sed egregie pio sublimis affectu, quae indiga rerum omnium pretiosiores auro nidos struit; quia sapienter nidificat. Nidus enim sapientiae potior est auro. Quid enim sapientius, quam ut et volandi vaga libertate potiatur, et hominum domiciliis parvulos suos et tecto commendet, ubi sobolem nullus incurset? Nam et illud est pulchrum; ut a primo ortu pullos suos humanae usu conversationis assuescat, et praestet ab inimicarum

avium insidiis tutiores. Tum illud praeclarum, qua gratia domos sibi sine ullo adjutore tamquam artis perita componat. Legit enim festucas ore, easque luto illinit, ut conglutinare possit. Sed quia lutum pedibus non potest deferre, summitatem pennarum aquae infundit; ut facile his pulvis adhaereat, et fiat limus quo paulatim festucas vel minutos surculos sibi colligat, atque adhaerere faciat: eo genere nidi totius fabricam struit; ut quasi pavimenti solo pulli ejus intra aedes suas sine offensione versentur, nec pedem aliquis interserat per rimulas texturarum, aut teneris frigus irrepat.

57. Sed hoc industriae officium prope commune multis avibus: illud vero singulare, in quo est praeclara cura pietatis, et prudentis intellectus et cognitionis insigne, tum quaedam medicae artis peritia; quod si qua pulli ejus fuerint caecitate suffossi oculos sive compuncti, habet quoddam medendi genus, quo possit eorum lumina intercepto usui reformare. Nemo igitur de inopia queratur, quod vacuas pecuniae proprias aedes reliquerit. Pauperior est hirundo, quae vacua aeris abundat industria. Aedificat, nec impendit: tecta attollit, et nihil aufert proximo; nec indigentia et paupertate ad nocendum aliis compellitur: nec in gravi filiorum imbecillitate desperat. Nos vero et paupertas afficit, et inopiae necessitas vexat, et plerosque indigentia cogit in flagitium, impellit in crimen. Lucri quoque studio in fraudes versamus ingenium, aptamus affectum, atque in gravissimis passionibus spem deponimus, fractique animo resolvimur, improvidi et inertes jacemus; cum de divina miseratione tunc sperandum amplius sit, cum praesidia humana defecerint.

CAPUT XVIII.

Amorem in filios a cornicibus homines edoceri, eorumque damnari impietatem. Accipitres et aquilas

inclementiae neutiquam accusandos; sed fulicam quae abdicatum aquilae pullum nutrit, commendandam.

58. Discant homines amare filios ex usu et pietate cornicum, quae etiam volantes filios comitatu sedulo prosequuntur; et sollicitae ne teneri forte deficiant, cibum suggerunt, ac plurimo temporis nutriendi officia non relinquunt. At vero feminae nostri generis cito ablactant etiam illos quos diligunt: aut si ditiores sunt, lactare fastidiunt. Pauperiores vero abjiciunt parvulos, et exponunt, et deprehensos abnegant. Ipsae quoque divites, ne per plures suum patrimonium dividatur, in utero proprios necant fetus, et parricidalibus succis in ipso genitali alvo pignora sui ventris exstinguunt, priusque aufertur vita, quam tradatur. Quis docuit nisi homo filios abdicari? Quis reperit tam immitia patrum jura? Quis inter naturae fraterna consortia fratres impares fecit? Unius divitis filii diversa sorte caeduntur. Alius totius paternae sortis ascriptionibus inundatur: alius opulentae haereditatis patriae deplorat exhaustam atque inopem portionem. Numquid natura divisit merita filiorum? Ex pari omnibus tribuit, quod ad nascendi atque vivendi possint habere substantiam. Ipsa vos doceat non discernere patrimonio, quos titulo germanitatis aequastis. Etenim quibus dedistis communiter esse quod nati sunt, non debetis his, ut id communiter habeant in quod a natura substituti sunt, invidere.

59. Accipitres feruntur in eo duram adversum proprios fetus habere inclementiam, quod ubi eos adverterint tentare volatus primordia, nidis ejiciunt suis, continuoque eliminant; ac si morentur, propulsant pennis atque praecipitant, verberant alis, coguntque audere quod trepidant; nec ullum postea deferunt his munus alimoniae. Quid mirum tamen si rapere assueti nutrire fastidiunt? Consideremus ad hoc eos esse generatos, ut etiam aves ad cavendum formido exerceat; ne passim

curas relaxent, sed pericula praedonibus declinanda prospiciant. Deinde cum his natura quadam praedandi munus inoleverit, magis a tenero pullos suos instituere videntur ad praedam, quam pastus abdicare compendiis. Cavent ne in tenera aetate pigrescant, ne solvantur deliciis, ne marcescant otio, ne discant cibum magis exspectare quam quaerere, ne naturae suae deponant vigorem. Intermittunt studia nutriendi; ut in usus rapiendi audere compellant.

60. Aquila quoque plurimo sermone usurpatur quod suos abdicet fetus, sed non utrumque, verum unum ex pullis duobus. Quod aliqui fieri putaverunt geminandorum alimentorum fastidio. Sed id non arbitror facile credendum, praesertim cum S. Moyses tantum testimonium pietatis in pullos suos huic dederit avi, ut diceret: Sicut aquila protegit nidum suum et super pullos suos confidit et expandit alas suas; et adsumpsit eos, et suscepit super scapulas suas. Dominus solus ducebat eos (Deut. XXXII, 11). Quomodo ergo expandit alas, si occiderit alterum? Unde puto non avaritia nutriendi eam inclementem fieri, sed examine judicandi. Semper enim fertur probare quos genuit; ne generis sui inter omnes aves quoddam regale fastigium degeneris partus deformitas decoloret. Itaque asseritur quod pullos suos radiis solis objiciat, atque in aeris medio parvulos ungue suspendat; ac si quis repercusso solis lumine, intrepidam oculorum aciem inoffenso tuendi vigore servaverit, is probatur, quod veritatem naturae sinceri obtutus constantia demonstraverit: sin vero lumina sua praestrictus radio solis inflexerit, quasi degener et tanta indignus parente rejicitur; nec aestimatur educatione dignus, qui fuit indignus susceptione. Non ergo eum acerbitate naturae, sed judicii integritate condemnat; nec quasi suum abdicat, sed quasi alienum recusat.

61. Hanc tamen, ut quibusdam videtur, regalis avis inclementiam plebeiae avis excusat clementia. Avis enim cui fulica nomen est, quae graece dicitur ---, susceptum illum, sive abdicatum, sive non agnitum aquilae pullum cum sua prole connectit; atque intermiscens suis, eodem quo proprios fetus maternae sedulitatis officio et pari alimentorum subministratione pascit et nutrit. Ergo fulica alienos nutrit: nos vero nostros immiti crudelitate projicimus. Aquila vero si projicit, non quasi suum projicit, sed quasi degenerem non recognoscit: nos, quod pejus est, quos nostros recognoscimus, abdicamus.

CAPUT XIX.

Laudatur ob viduitatem turtur, et hoc nomine mulieribus anteponitur etiam christianis.

62. Sed veniamus ad turturem, quam lex Dei velut castae hostiae munus elegit (Levit. XII, 8). Denique cum Dominus circumcideretur, oblata est; quia scriptum est in lege Domini, ut darent hostiam par turturum, aut duos pullos columbarum (Luc. II, 24). Hoc est enim verum Christi sacrificium pudicitia corporalis, et gratia spiritalis. Pudicitia ad turturem refertur, ad columbam gratia. Fertur etenim turtur ubi jugalis proprii fuerit amissione viduata, pertaesum thalamos, et nomen habere conjugii; eo quod primus amor fefellerit eam dilecti morte deceptam. Itaque iterare conjunctionem recusat, nec pudoris jura aut complaciti viri resolvit foedera, illi soli suum amorem reservat, illi custodit nomen uxoris. Discite, mulieres, quanta sit viduitatis gratia, quae etiam in avibus praedicatur.

63. Quis igitur has leges turturi dedit? Si hominem quaero, non invenio. Homo enim nullus est ausus, quando nec Paulus ausus est leges tenendae viduitatis praescribere. Denique ipse ait: Volo ergo juniores nubere,

filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare adversario (I Tim. V, 14). Et alibi: Bonum est illis si sic permaneant: quod si se non continent, nubant. Melius est enim nubere quam uri (I Cor. VII, 8). Optat Paulus in mulieribus, quod in turturibus perseverat. Et alibi juniores hortatur, ut nubant; quia mulieres nostrae turturum pudicitiam implere vix possunt. Ergo turturibus Deus hunc infudit affectum, hanc virtutem continentiae dedit, qui solus potest praescribere quod omnes sequantur. Turtur non uritur flore juventutis, non tentatur occasionis illecebra: turtur nescit primam fidem irritam facere; quia novit castimoniam servare prima connubii sorte promissam.

CAPUT XXII.

Volatilia cur dicuntur volantia super terram secus firmamentum coeli. Atque ibidem de ea quae observatur in avibus, corporis diversitate. Postremo nonnulla de cygno et cicada subjunguntur.

73. Consideremus nunc quid sit, quod ait: Producant aquae reptilia animarum viventium secundum genus, et volatilia volantia super terram secundum genus secus firmamentum coeli. Cur super terram dixerit, certum est; quia victum de terra quaerunt. Secus firmamentum autem coeli quomodo, cum aquilae ultra caeteras aves volent, et tamen ipsae non secus firmamentum coeli? Sed quia graece οὐρανὸς dicitur, quod latine coelum appellamus: οὐρανὸς autem ἀπὸ οῦ ὁρᾷνθι, id est, a videndo, ideo quod aer perspicuus sit, et ad videndum purior, in aere volitantia genera dixit animantium. Et ne moveat quod ait, secus firmamentum coeli, non proprie firmamentum hic posuit, sed abusive; eo quod comparatione aetherei illius corporis etiam iste aer quem possumus oculis comprehendere, quasi crassior et densior vicem habeat firmamenti.

74. Nunc quia diximus quae volatilia, quam naturam habeant et gratiam, et ea pauca de multis; neque enim vacat universa describere, cum sint similia atque ejusdem generis; tamen aves ipsae quam inter se diversitatem habeant consideremus. Invenimus enim cornicis pedes velut quibusdam digitis distantibus separatos atque divisos, corvorum quoque atque pullorum aliter etiam formatos a natura pedes; avium quae carne vescuntur, cernimus quasi incurvos atque sinuatos, ac velut ad praedam paratos. Eae vero quae natandi habent usum et consuetudinem, latos habent pedes, et membrana quadam illos digitos pedum sibi copulatos atque conjunctus. In quo admirabilis patet ratio naturae; ut et illae ad vocatum vel ad rapiendum cibum usu accomodo faliantur, et istae ad natandum adjumenta habeant competentia, quo melius aquis possint supernatare, et quasi remis quibusdam, ita pedibus suis membranae illius extensione latioribus aquarum fluenta propulsent.

75. Cygnus quoque cur proceriore collo utatur in promptu est; ut quia est paululum segnior corpore, nec facile potest aquarum inferiora penetrare, cervicem extendat ad praedam, quae quasi praevia reliqui corporis escam quam invenerit, rapiat, atque eruat e profundo. Adde et illud, quia suavior et magis canorus per procera modulus colla distinguitur, et longiore exercitatione purior longe resultat.

76. Quam dulcis etiam in exiguo cicadis gutture cantilena, quarum cantibus medio aestu arbusta rumpuntur, eo quod magis canorae meridianis caloribus, quo puriorem aerem id temporis attrahunt spiritu, eo cantus resonant clariores. Nec apes ipsae insuave quiddam canunt; habent enim gratam in rauco illo vocis suae murmure suavitatem, quam nos fracto tubarum sonitu lentius primum videmur imitari, quo crepitu ad excitandos animos in vigorem nihil aptius aestimatur. Et

haec illis gratia manet, cum pulmonem respirandique munus atque usum nequaquam habere prodantur; sed aerio vesci spiramine. Denique si quis eas superfundat oleo, propere necantur; eo quod obstructis poris aerium spiramen illud haurire non possint: continuoque si quis acetum his superfundat, illico reviviscunt, eo quod vis aceti cito illos poros, qui concretione olei obstruuntur, humore feratur aperire.

CAPUT XXIII.

De verme Indico, chamaeleonte, lepore ac phoenice [avis fabulosus – non existens]; quibus ad fidem resurrectionis ac mortis praeparationem informamur. De praescientia vulturum; et locustae ad ultionem divinam exsequendam ministerio, quae tamen a seleuci ave devoratur.

77. Et quia de volatilibus dicimus, non putamus alienum ea complecti quae de verme Indico tradit historia, vel eorum relatio qui videre potuerunt. Fertur hic corniger vermis converti primum in speciem caulis, atque in eam mutari naturam; inde processu quodam fieri bombylius; nec eam tamen formam, figuramque custodit, sed laxis et latioribus foliis videtur pennas assumere. Ex his foliis mollia illa Seres depectunt vellera, quae ad usus sibi proprios divites vindicarunt. Unde et Dominus ait: Quid existis in desertum videre? hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce qui mollibus vestiuntur in domibus regum sunt (Matth. XI, 8). Chamaeleon quoque diversas species fertur vario colore mentiri. Lepores certe, quod de proximo facile cognovimus, hyeme albescere, aestate in suum colorem redire non dubium est.

78. Haec ideo libavi, ut ad commutationis fidem, quae in resurrectione futura est, etiam ista exempla nos provocent: sed ita ut commutationem illam dicamus,

quam Apostolus evidenter expressit dicens: Omnes quidem resurgemus: non omnes autem immutabimur (I Cor. XV, 51). Et infra ait: Et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, et mortale hoc induere immortalitatem (Ibid., 52).

79. Phoenix quoque avis [fabulosus – non existens] in locis Arabiae perhibetur degere, atque ea usque ad annos quingentos longaeva aetate procedere. Quae cum sibi finem vitae adesse adverterit, facit sibi thecam de thure et myrrha et caeteris odoribus, in quam impleto vitae suae tempore intrat, et moritur. De cujus humore carnis vermis exsurgit, paulatimque adolescit, ac processu statuti temporis induit alarum remigia, atque in superioris avis speciem formamque reparatur. Doceat igitur nos haec avis vel exemplo sui resurrectionem credere, quae et sine exemplo, et sine rationis perceptione ipsa sibi insignia resurrectionis instaurat. Et utique aves propter hominem sunt, non homo propter aves. Sit igitur exemplo nobis, quia auctor et creator avium sanctos suos in perpetuum perire non patitur, qui avem unicam perire non passus, resurgentem eam sui semine voluit reparari. Quis igitur huic annuntiat diem mortis; ut faciat sibi thecam, et impleat eam bonis odoribus, atque ingrediatur in eam, et moriatur illic ubi odoribus gratis foetor funeris possit aboleri.

80. Facet tu, o homo! tibi thecam; exspolians veterem hominem cum actibus suis, novum indue. Theca tua, vagina tua Christus est, qui te protegat et abscondat in die malo. Vis scire quia theca protectio est? Pharetra, inquit, mea protexi eum (Esai. XLIX, 2). Theca ergo tua est fides: imple eam bonis virtutum tuarum odoribus; hoc est, castitatis, misericordiae, atque justitiae, et in ipsa penetralia fidei suavi factorum praestantium odore redolentia totus ingredere: ea te amictum fide exitus

vitae hujus inveniat; ut possint ossa tua pinguescere, et sint sicut hortus ebrius, cujus cito semina suscitantur. Cognosce ergo diem mortis tuae, sicut cognovit et Paulus, qui ait: Certamen bonum certavi, cursum consummavi, fidem servavi: quod reliquum est, reposita est mihi corona justitiae (II Tim. IV, 7 et 8). Intravit igitur in thecam suam quasi bonus phoenix, quam bono replevit odore martyrii.

81. Interrogabo te: tu autem responde mihi, unde vultures mortem hominum signis quibusdam annuntiare consueverint, quo indicio edocti atque instructi sint; ut cum bellum lacrymabile inter se adversae acies instruunt, multo praedictae volucres sequantur agmine, et eo significent quia multitudo hominum casura sit bello, futura praeda vulturibus? Quod utique ex specie instructionis humanae quadam videntur ratione colligere.

82. Usque ad locustam quoque gratia divina penetravit, quae cum agmine conferto regionis cujusque occupaverit latitudinem, innoxio primum feriatur habitaculo, nec fructus inhospitali incursione depascitur, nisi divinae signum praeceptionis acceperit. Etenim sicut in Exodo legimus (Exod. X, 12), ea quoque coelestis ultionem offensionis exsequitur piae ministra vindictae.

83. Hanc quoque avis devorat, sic enim Graeco avis haec nuncupatur nomine, data ad remedium malorum quae locusta consuevit inferre: cui creator inexplebilem dedit devorandi naturam; ut insatiabili pastu plagam quam supra diximus, possit exstinguere.

CAPUT XXIV.

De nocturnis avibus; in primis de lusciniae incubantis cantu: de noctua, vespertilione et gallo; unde nonnulla ad nostros mores accommodantur.

84. Sed quid hoc est? Dum sermonem producimus, ecce tibi jam et nocturnae aves circumvolant, et in eo ipso in quo finiendum sermonem admonent, sui quoque assumendam commemorationem producunt. Repetunt diversae aves aviaria sua, quas vesper nocte cogit decedere, et se in latibulis suis abdunt, canoro occasum diei carmine prosequentes; ne immunes abeant gratiarum, quibus creatorem suum omnis creatura collaudat.

85. Habet etiam nox carmina sua, quibus vigilias hominum mulcere consuevit; habet et noctua suos cantus. Quid autem de luscinia dicam, quae pervigil custos cum ova quodam sinu corporis et gremio fovet, insomnem longae noctis laborem cantilenae suavitate solatur; ut mihi videatur haec summa ejus esse intentio, quo possit non minus dulcibus modulis, quam fotu corporis animare ova quae foveat. Hanc imitata tenuis illa mulier, sed pudica, in usum molae lapidem brachio trahens, ut possit alimentum panis suis parvulis non deesse, nocturno cantu moestum paupertatis mulcet affectum. Et quamvis suavitatem lusciniae non possit imitari, imitatur tamen eam sedulitate pietatis.

86. Noctua ipsa quemadmodum magnis et glaucis oculorum pupillis nocturnarum tenebrarum caligantem non sentit horrorem; et quo fuerit nox obscurior, eo contra usum avium caeterarum inoffensos exercet volatus. Exorto autem die, et circumfuso splendore solis, visus ejus hebetatur, quasi quibusdam erret in tenebris. Quo indicio sui declarat esse aliquos, qui cum oculos habeant ad videndum, videre non soleant, et visus sui officio solis fungantur in tenebris. De cordis oculis loquor, quos habent sapientes mundi, et non vident, in luce nihil cernunt, in tenebris ambulant, dum daemoniorum tenebrosa rimantur, et coeli alta se videre credunt, describentes radio mundum, mensuram acris ipsius

colligentes. Porro autem a fide devii, perpetuae caecitatis tenebris implicantur, habentes in proximo diem Christi et lumen Ecclesiae, et nihil videntes aperiunt os quasi scientes omnia, acuti ad vana, hebetes ad aeterna, et longae disputationis anfractu prodentes inscitiae propriae caecitatem. Itaque dum cupiunt subtilibus evolare sermonibus, quasi noctuae in lumine evanuerunt.

87. Vespertilio animal ignobile a vespere nomen accepit. Est autem volatilis, eademque quadrupes, et dentibus utitur, quos in aliis avibus reperire non soleas. Parit ut quadrupedia, non ova, sed pullos viventes. Volitat in aere avium more; sed crepusculo vespertino consuevit offundi. Volitat autem non aliquo pennarum, sed membranae suae fulta remigio, quo suspensa velut pennarum volatu circumfertur atque vegetatur. Habet et illud hoc vile animal, quod sibi invicem adhaerent, et quasi in speciem botryonis ex aliquo loco pendent: ac si se ultima quaeque laxaverit, omnes resolvuntur. Quod fit quodam munere amoris, quae difficile in hominibus hujus mundi reperitur.

88. Est etiam galli cantus suavis in noctibus; nec solum suavis, sed etiam utilis, qui quasi bonus cohabitator et dormientem excitat, et sollicitum admonet, et viantem solatur, processum noctis canora significatione protestans. Hoc canente latro suas relinquit insidias; hoc ipse lucifer excitatus oritur, coelumque illuminat; hoc canente moestitiam trepidus nauta deponit, omnisque crebro vespertinis flatibus excitata tempestas et procella mitescit; hoc canente devotus affectus exsilit ad precandum, legendi quoque munus instaurat; hoc postremo canente ipsa Ecclesiae petra culpam suam diluit, quam priusquam gallus cantaret, negando contraxerat. Istius cantu spes omnibus redit, aegris levatur incommodum, minuitur dolor vulnerum, febrium flagrantia mitigatur, revertitur fides lapsis, Jesus

titubantes respicit, errantes corrigit. Denique respexit Petrum, et statim error abscessit: pulsa est negatio, secuta confessio. Quod non fortuito accidisse, sed ex sententia Domini lectio docet. Sic enim scriptum est, quia dixit Jesus ad Simonem: Non cantabit gallus, priusquam me ter abneges (Matth. XXVI, 34). Bene fortis in die Petrus, nocte turbatur; et ante galli cantum labitur, et labitur tertio; ut scias non inconsulta effusione sermonis esse prolapsum, sed mentis quoque mutatione turbatum. Idem tamen post galli cantum fit fortior, et jam dignus quem Christus aspiciat: oculi enim Domini super justos. Agnovit venisse remedium, post quod jam errare non posset: et in virtutem ab errore mutatus, amarissime flevit; ut lacrymis suis deleret errorem.

CAPUT XXV.

Pia Auctoris precatio. Lacrymarum commendatio. Dimissio auditorum ad refectionem. Denique ad mysteria Dominici corporis invitatio.

89. Respice nos quoque, Domine Jesu, ut et nos propria recognoscamus errata, solvamus piis fletibus culpam, mereamur indulgentiam peccatorum. Ideo consulto sermonem protraximus; ut nobis quoque gallus cantaret, et loquentibus subveniret, quo si quod delictum obrepsisset in verbo, culpam, Christe, donares. Da, quaeso, lacrymas Petri, nolo laetitiam peccatoris. Fleverunt Hebraei, et per mare sunt dehiscentibus undis liberati. Laetatus est Pharao quod Hebraeos tenebat inclusos, et mari mersus cum populo suo occidit. Exsultavit et Judas in mercede proditionis suae, sed ipsius se mercedis laqueo strangulavit. Flevit errorem suum Petrus, et meruit ut aliorum aboleret errores.

90. Sed jam tempus est quo finire sermonem et claudere debeamus: tempus est quo melius aut tacetur,

aut fletur: tempus est quo celebratur indulgentia peccatorum. Nobis quoque gallus iste mysticus in sacris cantet; quoniam jam Petri gallus in nostro sermone cantavit. Fleat pro nobis Petrus, qui pro se bene flevit et in nos pia Christi ora convertat. Approperet Jesu domini passio, quae quotidie delicta nostra condonat, et munus remissionis operatur.

91. Bonus Dominus dimittere jejunos non vult, ne quis deficiat in via. Si ille dicit, Misereor hujus turbae; quia triduum est quod perseverant mecum, et non habent escam, et dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via (Matth., XV, 32); cujus intenta sermoni Maria apparatus recusabat epularum: quanto magis nos considerare debemus, quia non multi sunt, qui in verbo Dei vivunt, et ideo refectio corporis desideratur! Certe illius tridui nostrum hoc postridie laboriosius est.

92. Et ideo qui cum avibus lusimus, cum gallo cantavimus, jam Domini canamus mysteria, et ad corpus Jesu conveniant aquilae peccatorum ablutione renovatae; jam enim cetus ille magnus verum nobis Jonam reddidit: et gratulemur quod factus est nobis vespere dies quintus; fiat nobis mane dies sextus.

LIBER SEXTUS.
DE OPERE SEXTI DIEI.

CAPUT PRIMUM.

Ultimi hujus sermonis difficultas exemplo certantium in ludis publicis explicatur; atque a rerum, de quibus agitur, jucunditate utilitateque conciliatur attentio.

1. Sextus iste est dies, quo mundanae creaturae origo cuncluditur; et ideo etiam sermonis nostri quem de rerum exordiis assumpsimus, finis paratur. Qui etsi per

quinque jam dies non mediocri labore nobis processerit; tamen hodierno die, majore curarum accrescit foenore, quia in hoc et superiorum dierum periculum est, et totius summa certaminis. Etenim si in fidibus aut cantibus et athletarum contentionibus crebris licet et maximis ludicris, tamen superiores dies sine ullo coronae transiguntur dispendio, postremus autem dies habet sortem coronae, in quo et decernendi periculum est, et cedendi opprobrium, et vincendi praemium: quanto magis in hoc tanto agone sapientiae, tanto non paucorum sed universorum judicio, cum hodie nobis velut quaedam certaminis corona procedat, major sollicitudo angit; ne et superiorum effundamus laborem dierum, et praesentis subeamus pudorem. Neque enim eadem dicendi conditio, quae canendi atque luctandi; cum in illis ludus offensionis, in isto lapsus sit mortis. Illic si pecces, spectantium fastidium est: hic damnum est audientium.

2. Assistite igitur mihi tamquam coronae judices, et ingredimini mecum in hoc magnum et admirabile totius visibilis theatrum creaturae. Etenim si is qui explorat novorum adventus hospitum, toto eos circumducit urbis ambitu, praestantiora quaeque opera demonstrans, non mediocrem locat gratiam: quanto magis sine fastidio accipere debetis, quod velut quadam sermonis manu per hanc communem vos circumduco patriam, et singularum rerum species et genera demonstro, ex omnibus colligere cupiens, quanto vobis creator universorum gratiam uberiorem, quam universis donaverit. Vobis igitur haec corona proponitur, vos hodie cupio vestro judicio coronare. Non enim nos athletarum modo marcentia serta deposcimus, sed viride vestrae sanctitatis examen; quo decernatis per omnes quidem creaturas providentiam penetrare divinam, sed cum caeteris vobis commune corporeae fragilitatis esse consortium, prae caeteris tamen vos animi virtute constare, quae sola nihil habet commune cum caeteris.

CAPUT II.

Ad tractandum de bestiarum natura Ambrosius accedit: Scripturam simpliciter accipiendam docet: instituit sui cum paupere conviva comparationem: curiosas quaestiones fugiendas monet; eamque rem Moysis exemplo confirmat.

3. Nunc age, naturas bestiarum dicamus, et hominis generationem. Audio enim jamdudum aliquos insusurrare dicentes: Quamdiu aliena discimus, et nostra nescimus? Quamdiu de reliquis animantibus docemur scientiam, et nosmetipsos ignoramus? Illud dicat quod mihi prosit, unde me ipsum noverim. Et justa est conquestio: sed ordo servandus est quem Scriptura contexuit; simul quia non possumus plenius nos cognoscere, nisi prius quae sit omnium natura animantium cognoverimus.

4. Producat, inquit, terra animam viventem secundum genus, quadrupedes, et serpentes, et bestias terrae, et pecora secundum genus, et omnia reptilia. Et fecit Deus bestias terrae, et omnia pecora ad genus, et omnia repentia terrae ad genus. Et vidit Deus quia bona, et dixit Deus: Faciamus hominem (Gen., I, 24, 25, 26). Hoc loco non ignoro quosdam bestiarum et pecorum et serpentium terrae species alio retulisse; ut haec ad immanitates criminum, stultitiam peccatorum, nequitiam cogitationum referrent: ego autem simplices naturas uniuscujusque generis accipio.

5. Nec vereor ne quis me pauperis convivae praesumptioni conferendum putet, qui studio humanitatis complures roget, nec his quidquam nisi viles et usitatos apponat cibos, et tenui mensae pauperis apparatu plus reprehensionis incurrat ex fastidio convivarum, quam gratiae referat ex hospitalitatis affectu. Nec enim Elisaeum amici quasi malum convivam agrestia

apponentem olera refutarunt (IV Reg., I, 39). Simile vanis relationibus exquisitum illud et accuratum opipare convivium est, in quo phasiani aut turturis species apponitur, et intus pullus manducatur, aut pullus infertur, et ostreis est fartus, aut spondylis: aut poculum bibitur quod diverso colore atque odore in alienos mutetur sapores: maritima terrenis, terrena maritimis farciuntur. Hoc est reprehendere providentiam Creatoris, qui nobis ad victum omnia donavit, quod non illa miscuerit: sed haec dulcia primo videntur, et postea fiunt amara. Quo enim copiosior fuerit luxuries, eo perniciosior intemperantia est. Elisaeus autem amara apposuit, sed postea facta sunt dulcia. Denique qui ante in illo cibo mortem putabant, postea in eo suavitatis et vitae gratiam sunt adepti.

6. Neque rursus formidini est, ne plures videar invitasse, quam possum pascere, et vobis panes deficiant verborum meorum; quia et Elisaeus etsi merito inimitabilis nobis imitandus fide, non consideravit quantos panes haberet, sed quos haberet dividere omnibus voluit, et sufficere omnibus judicavit. (Ibid., 42). Itaque decem panes hordeaceos dividere in plebem jussit ministro. Et dixit minister: Quid, dabo hoc in conspectu centum virorum? Et respondit, Da et manducent, quoniam haec dicit Daminus: Manducabunt et relinquent (Ibid., 43). Fides igitur vestra faciet abundare pauperis linguae convivium. Nec vereor, ne jejunia vos edaciores faciant; quominus repleti, et esurientes ac vacui revertamini, quia scriptum est: Confirmat justos Dominus, et in diebus famis saturabuntur (Ps. XXXVI, 17 et 79). Multo pulchrius est hordeaceos panes non erubescere, et apponere quod habeas, quam negare. Elisaeus qui sibi nihil reliquit, populis abundavit. Elisaeus ergo hordeaceos panes non erubuit apponere; nos erubescimus simplices intelligere creaturas, quae simplicibus et suis declarantur vocabulis!

Coelum legimus, coelum accipiamus: terram legimus, terram intelligamus frugiferam.

7. Quid mihi quaerere quae sit ejus mensura circuitus, quam geometrae centum octoginta millibus stadiorum aestimaverunt? Libenter fateor me nescire quod nescio, imo quod scire nihil proderit. Melius est genera terrarum scire quam spatia, quae circumfuso mari, interjectis Barbarorum regionibus, suffusa atque invia paludibus humo, quemadmodum possumus comprehendere? quod impossibile esse hominibus Scriptura demonstrat, dicente Deo: Quis mensus est manu aquam, et coelum palmo, et universam terram clausa manu? Quis statuit montes in libra, et rupes in statera, et nemora in jugo (Esai., XL, 12)? et infra: Qui tenet gyrum terrae, et habitantes in ea sicut locustas: qui statuit coelum ut cameram (Ibid., 22). Quis igitur aequalem sibi cum Deo potestatem et scientiam audeat vindicare; ut quae Deus majestatis suae esse proprio signavit oraculo, haec sibi homo ad cognitionem suppetere posse praesumat?

8. Certe S. Moyses eruditus erat in omni sapientia Aegyptiorum: sed quia spiritum Dei accepit, quasi minister Dei inanem illam et usurpatoriam Philosophiae doctrinam veritatis rationi posthabuit: et ea descripsit mihi quae nostrae spei accommoda judicavit, quod terram fecerit Deus, quod produxerit terra juxta Dei omnipotentis imperium, operationemque domini Jesu virgulta de terris, et omnem animam viventem secundum genus. At non ille putavit dicendum, quantum de spatio aeris occupet umbra terrae, cum sol recedit a nobis, diemque abducit inferiora axis illuminans; et quemadmodum in regionem umbrae mundi hujus incidens lunae globus eclipsim faciat; quoniam, quae nihil ad nos, quasi nihil profutura praeteriit. Vidit enim in sancto Spiritu non illas marcescentis jam sapientiae vanitates

sequendas, quae rebus inexplicabilibus mentem nostram occupant, luduntque operam, sed ea potius describenda, quae ad virtutis spectarent profectum.

CAPUT III.

Animantibus inditam Dei verbo generationis legem in specierum successionibus perseverare. Minime negandam naturae eorum quae genita sunt, veritatem: at homini belluinam imitari vitam, flagitiosum esse. Demum sequitur vitiorum quorumdam certis animalibus familiarium atque adeo fugiendorum expositio.

9. Inhaereamus igitur propheticis dictis, nec Spiritus sancti quasi vilia despectui habeamus alloquia. Producat, inquit, terra animam viventem pecorum et bestiarum et reptilium. Quid argumentamur alia, ubi evidenter creaturarum terrestrium natura formatur? Currit enim in constitutione mundi per omnem creaturam Dei Verbum; ut subito de terris omnia quae statuit Deus, animantium genera producantur, et in futurum lege praescripta, secundum genus sibi, similitudinemque universa succedant, ut leo leonem generet, tigris tigridem, bos bovem, cygnus cygnum, aquila aquilam. Semel praeceptum in perpetuum inolevit naturae. Et ideo ministerii sui obsequium praebere terra non desinit; ut priscae animantium species reparabili generis successione in novas reparentur aetates.

10. Sed vis ad usum hominis derivare quae genita sunt? Noli veritatem unicuique generi naturae propriae denegare, et multo magis ea ad gratiam aptabis humanam. Primum quia omnia genera pecorum, bestiarum, ac piscium in alvum natura prostravit; ut alia ventre repant, alia quae pedibus sustinentur, demersa magis quadrupedi corporis gressu, et velut affixa terris videas esse, quam libera. Siquidem cum erigendi se non

habeant facultatem, de terra victum requirunt, et ventris in quem deflectuntur, solas sequuntur voluptates. Cave, o homo! pecudum more curvari. Cave ne in alvum te non tam corpore, quam cupiditate deflectas. Respice corporis tui formam, et speciem congruentem celsi vigoris assume. Sine sola animalia prona pascantur. Cur te in edendo sternis ipse, quem natura non stravit? Cur eo delectaris in quo naturae injuria est? Cur noctes et dies cibo intentus, pecorum more terrena depasceris? Cur illecebris corporalibus deditus, ipsum te inhonoras, dum ventri atque ejus passionibus deservis? Cur intellectum tibi adimis, quem tibi Creator attribuit? Cur te jumentis comparas, a quibus te voluit Deus segregari dicens: Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus (Ps. XXXI, 9)? Aut si te edacitas equi intemperantiaque delectat, et adhinnire ad feminas voluptati est, delectet in freno maxillas tuas camoque constringi. Si crudelitas te pascit, ferarum haec rabies est, quae propter saevitiam trucidantur; vide ne in te quoque crudelitatis tuae vertatur immanitas.

11. Piger asinus, et expositus ad praedam, sensuque tardior quid aliud docet, nisi nos vivaciores esse debere, nec desidia corporis animique pigrescere, confugere ad fidem, quae onera gravia allevare consueverit?

12. Fraudulenta vulpes foveis se latibulisque demergens, nonne indicio est infructuosum esse animal, odioque dignum propter rapinam, despectu propter infirmitatem, et ideo suae incautum salutis dum insidiatur alienae?

13. Perdicem astutam quae aliena ova diripiat, hoc est, perdicis alterius, et corpore foveat suo: sed fraudis suae fructum habere non posse; quia cum eduxerit pullos suos, amittit eos; quia ubi vocem ejus audierint quae ova generavit, relicta ea ad illam se naturali quodam munere

et amore conferunt, quam veram sibi matrem ovorum generatione cognoverint; significantes hanc nutricis fungi officio, illam parentis. Itaque incassum proprios fundit labores, ac fraudis suae pretio mulctatur. Unde et Hieremias ait: Clamavit perdix, et congregavit quae non peperit (Hier., XVII, 11), id est, ova congregavit, et clamavit quasi ovans suae fraudis effectu. Sed ludit operam; quia impenso labore alii educit, quos ipsa diuturnae fotu sedulitatis animaverit. Hujus imitator est diabolus, qui generationes creatoris aeterni rapere contendit; et si quos insipientes et sensus proprii carentes vigore potuerit congregare, fovens eos illecebris corporalibus, ubi primum vox Christi parvulis fuerit infusa, discedunt atque ad eam se conferunt matrem, quae pullos suos sicut avis materno amore complectitur. Congregavit enim diabolus gentiles, quos non creaverat: sed ubi in Evangelio suo vocem Christus emisit, ad eum se potissimum contulerunt, quos sub umbra alarum suarum ipse suscepit, et matri dedit Ecclesiae nutriendos.

14. Leo naturae suae superbus ferocia aliarum ferarum generibus miscere se nescit: sed quasi rex quidam plurimorum dedignatur consortium. Qui etiam cibum fastidit hesternum, et ipsas suae escae reliquias aversatur. Quae autem se ei sociare fera audeat, cujus voci tantus naturaliter inest terror; ut multa animantium quae per celeritatem possent impetum ejus evadere, rugientis ejus sonitu velut quadam vi attonita atque icta deficiant?

15. Nam de pardi specie nec Scriptura siluit quod varietate coloris motus varios animae suae prodat. Dicit enim Hieremias: Si mutabit Aethiops pellem suam, et pardus varietatem suam (Hier. XIII, 23). Non solum enim de figura, sed etiam de mobilitate furoris istud accipitur; eo quod tenebrosis et inquietis ac mobilibus infidae mentis atque animi mutationibus decoloratus populus

Judaeorum boni propositi gratiam jam tenere non possit, nec ad emendationem ullam correctionemque remeare, qui semel ferinam induerit immanitatem [sed in fine mundi Judaeorum gens convertabuntur in bonis Catholicis].

CAPUT IV.

De mira indole nonnullorum animalium in vitandis sibi noxiis, atque utilibus prosequendis; et de naturalibus virtutibus quas in illis imitari nos oporteat.

Est tamen etiam in natura quadrupedum, quod imitari nos sermo adhortetur propheticus, quo exemplo caveamus desidiam, et exiguitate vel infirmitate corporis a virtutis studio non reflectamur, neque revocemur ab ullius propositi magnitudine. Exigua est enim formica, quae majora suis audet viribus; neque servitio ad operandum cogitur, sed spontaneae proposito prospicientiae futura alimentorum subsidia sibi praestruit. Cujus ut imiteris industriam Scriptura commonet te dicens: Confer te ad formicam, o piger, et aemulare vias ejus, et esto illa sapientior (Prov., VI, 6). Illa enim nullam culturam possidet, neque eum qui se cogat habens, neque sub domino agens, quemadmodum praeparat escam, quae de tuis laboribus sibi messem recondit; et cum tu plerumque egeas, illa non indiget. Nulla sunt ei clausa horrea, nullae impenetrabiles custodiae, nulli inviolabiles acervi. Spectat ustos, furtaque prohibere non audet: aspicit sua damna possessor, nec vindicat. Nigro convectatur agmine praeda per campos, fervent semitae comitatu viantium, et quae comprehendi augusto ore non possunt, humeris grandia frumenta truduntur. Spectat haec dominus messis, et erubescit tam parca piae industriae negare compendia.

18. Ursa insidians licet, ut Scriptura ait (Thren., III, 10), est enim plena fraudis fera; tamen fertur informes utero partus edere, sed natos lingua fingere atque in speciem sui similitudinemque formare. Non miraris in fera tam pii oris officia, cujus naturam pietas exprimit? Ursa igitur partus suos ad sui effingit similitudinem, tu filios tuos instituere similes tui non potes?

19. Quid quod etiam medendi industriam non praetermisit? Siquidem gravi affecta caede, et consauciata vulneribus mederi sibi novit herbae cui nomen est λόμος, ut Graeci appellant, ulcera subjiciens sua; ut solo curentur attactu. Serpens quoque pastu feniculi caecitatem repellit exceptam. Itaque ubi oculos obduci sibi senserit, nota remedia petit, nec fraudatur effectu. Testudo visceribus pasta serpentis, cum venenum adverterit sibi serpere, origano medicinam suae salutis exercet: et cum sit volutabris palustribus mersa; curare se tamen proprio novit antidoto, certoque auxilio sanitatis potestates herbarum etiam ipsa scire se comprobat. Videas etiam vulpem lacrymula pinus medentem sibi, et tali remedio imminentis mortis spatia proferentem.

20. Clamat ipse Dominus in Hieremiae libro: Turtur et hirundo, agri passeres custodierunt tempora introitus sui: populus autem meus non cognovit judicia Domini (Hier., XVIII, 7). Novit hirundo quando veniat, quando etiam revertatur. Novit etiam pia avis annuntiare adventus sui testimonio veris indicium. Novit etiam formica explorare serenitatis tempora; nam cum adverterit madidatos imbre fructus suos humescere, explorato diligentius aere quando jugem possit servare temperiem, acervos reserat suos, et de cavernis foras suis humeris exportat; ut jugi sole propria frumenta siccentur. Denique haud quaquam illis diebus omnibus rumpi de nubibus imbres videris, nisi cum fruges suas horreis propriis formica revocaverit. Boves impendente pluvia ad praesepia se tenere

noverunt. Iidem ubi naturali sensu mutationem coeli collegerint, foras spectant, et ultra praesepia cervices extendunt suas una omnes specie; ut prodire se velle testentur. Ovis sub adventu hyemis inexplebilis ad escam insatiabiliter herbam rapit, eo quod praesentiat asperitate hyemis defuturam; ut se prius herbae pabulo farciat, quam gelu adurente omnis herba deficiat. Echinus iste terrenus, quem vulgo ericium vocant, si quid insidiarum praesenserit, spinis suis clauditur, atque in sua se arma colligit, ut quicumque eum contingendum putaverit, vulneretur. Idemque echinus futuri providens geminas sibi respirandi vias munit; ut quando Boream flaturum collegerit, Septentrionalem obstruat; quando Noto cognoverit detergi aeris nubila, ad Septentrionalem se conferat, ut flatus declinet obvios, et e regione nocituros.

21. Unde dignam Domino laudem Propheta detulit, dicens: Quam magnificata sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia fecisti (Ps. CIII, 24). Omnia penetrat divina sapientia, implet omnia: idque locupletius ex irrationabilium sensibus, quam ex rationabilium disputatione colligitur. Validius est enim naturae testimonium, quam doctrinae argumentum. Cui animanti incognitum est quemadmodum suam tueatur salutem: si virtus suppetit, resistendo; si velocitas, fugiendo; si astutia, praecavendo? Quis eas usum medendi herbarumque docuit habere notitiam? Homines sumus, et saepe specie herbarum fallimur, et plerumque quas salubres putamus, noxias reperimus. Quoties inter dulces epulas cibus lethalis irrepsit, et inter ipsas aulicorum excubias ministrorum, vitalia regum feralis esca penetravit? Ferae solo norunt odore noxia et profutura discernere: nullo praevio, nullo praegustatore carpitur herba, nec laedit. Melior enim magistra veritatis natura est. Haec sine ullius magisterio suavitatem sanitatis nostris infundit sensibus, eadem doloris acerbitatem

docet esse fugiendam. Hinc vita dulcior, hinc mors amarior. Haec commendat leaenae catulos suos, et immitem feram materno mollit affectu. Haec tigridis interpellat ferocitatem, et imminentem eam praedae reflectit. Namque ubi vacuum raptae sobolis cubile repererit, illico vestigiis raptoris insistit. At ille quamvis equo vectus fugaci, videns tamen velocitate ferae se posse praeverti, nec evadendi ullum suppetere sibi posse subsidium, technam hujusmodi fraude molitur. Ubi se contiguum viderit, sphaeram de vitro projicit: at illa imagine sui luditur, et sobolem putat, revocat impetum, colligere fetum desiderans. Rursus inani specie retenta totis se ad comprehendendum equitem viribus fundit et iracundiae stimulo velocior fugienti imminet. Ille iterum sphaerae objectu sequentem retardat; nec tamen sedulitatem matris memoria fraudis excludit: cassam versat imaginem, et quasi lactatura fetus residet. Sic pietatis suae studio decepta, et vindictam amittit et sobolem.

22. Quod nobis Scriptura affert, quae dicit: Filii, diligite patres vestros: parentes, nolite ad iracundiam provocare filios vestros (Coloss., III, 20). Natura hoc bestiis infundit, ut catulos proprios ament, fetus suos diligant. Nesciunt illae odia novercalia, nec mutato concubitu parentes a sobole depravantur, neque noverunt praeferre filios posterioris copulae, superioris autem negligere. Norunt pignora sua, nesciunt amoris differentiam, odiorum incentiva, offensionum discrimina. Simplex ferarum natura est, nescit veritatis calumnias. Sic enim omnia temperavit Deus, ut quibus minus rationis daret, plus indulgeret affectus. Quae fera pro catulis suis non ipsa potissimum se offerat morti? Quae fera fetus suos innumeris licet obsessa cuneis armatorum, non suis visceribus tegat? Ingruat licet telorum seges, illa tamen parvulos suos muro sui corporis septos immunes praestat periculi. Quid dicit homo qui mandatum negligit, naturam

oblitterat! Filius patrem despicit, pater abdicat filium; et hoc putant jus esse, ubi damnatur fecunditas: se potius pater damnat, qui facit irritum esse quod genuit.

23. Exsortem rationis canem esse nemo dubitaverit; tamen si sensus ejus vigorem consideres, censes eum sentiendi sagacitate vim sibi rationis adsciscere. Denique quod pauci in gymnasiis constituti, qui totam in discendo vitae longaevitatem contriverint, vix potuerunt cognoscere, ut syllogismorum conjunctiones contexerent, hoc naturali canis eruditione comprehendere facile poterit aestimari. Nam ubi vestigium leporis cervive repererit, atque ad diverticulum semitae venerit, et quoddam viarum compitum quod partes in plurimas scinditur; obiens singularum semitarum exordia, tacitus secum ipse pertractat, velut syllogisticam vocem sagacitate colligendi odoris emittens. Aut in hanc partem, inquit, deflexit, aut in illam; aut certe in hunc se anfractum contulit: sed nec istam, nec illam ingressus est viam: superest igitur ut in istam se partem sine dubitatione contulerit. Quod homines vix prolixa compositae artis meditatione componunt, hoc canibus ex natura suppetit; ut ante mendacium deprehendant, et postea falsitate repudiata inveniant veritatem. Nonne totos dies conferunt philosophi propositiones sibi in pulvere dividentes, qui radio sibi describunt singulas, et ex tribus cum unam earum veram esse necesse sit, duas primo interficiunt tamquam mendacio congruentes, et sic in ea quae relicta est, vim veritatis inhaerere definiunt? Quis tam tenax potest esse beneficii, et memor gratiae? Quandoquidem pro domino etiam in latrones insilire noverunt, et extraneorum accessus prohibere nocturnos, et mori pro dominis, et commori cum dominis sint parati? Saepe etiam necis illatae evidentia canes, ad redarguendos reos indicia prodiderunt; ut muto eorum testimonio plerumque sit creditum.

24. Antiochiae ferunt in remotiori parte urbis crepusculo necatum virum, qui canem sibi adjunctum haberet. Miles quidam praedandi studio minister caedis exstiterat: tectus idem tenebroso adhuc diei exordio in alias partes concesserat: jacebat inhumatum cadaver, frequens spectantium vulgus astabat, canis questu lacrymabili domini deflebat aerumnam. Forte is qui necem intulerat, ut se habet versutia humani ingenii, quo versandi in medio auctoritate praesumpta fidem adsclsceret innocentiae, ad illam circumspectantis populi accessit coronam, et velut miserans appropinquavit ad funus. Tum canis sequestrato paulisper questu doloris, arma ultionis assumpsit atque apprehensum tenuit et velut epilogo quodam miserabile carmen immurmurans universos convertit in lacrymas, fidem probationi detulit, quod solum tenuit ex plurimis, nec dimisit. Denique perturbatus ille, quod tam manifestum rei indicem neque odii, neque inimicitiarum, neque invidiae, aut injuriae alicujus poterat objectione evacuare, crimen diutius nequivit refellere. Itaque quod erat difficilius, ultionem persecutus est; quia defensionem praestare non potuit.

25. Quid agniculis simplicius, quos minusculae parvulorum comparamus innocentiae? Saepe ex his in magno grege agniculus per ovilia tota vagatus errat a matre, et cum eam reperire non possit, balatu frequenti absentem citat, ut responsurae vocem excitet, quo ad ejus sonum errabunda replicet vestigia: multis licet versetur in millibus ovium, recognoscit vocem parentis, festinat ad matrem, lactis quoque materni notos sibi fontes requirit: quamvis cibi desiderio teneatur et potus, transcurrit tamen aliena ubera gravida, licet humore lactis exundent; solam matrem requirit, solius sibi materni uberis pauperes succos significat abundare. Illa quoque inter multa agniculorum millia solum filium novit; unus plurimorum balatus, eadem species; illa tamen fetum suum discernit a caeteris, et solum filium tacito pietatis

testimonio recognoscit. Pastor errat in discretione ovium, agniculus in agnitione matris nescit errare. Pastor fallitur specie: sed ovis pietate non fallitur. Unus odor omnibus, sed tamen habet natura odorem suum domesticum quem soboles chara speciali quadam videtur proprietate redolere.

26. Habet suos usus natura, et sensus domesticos. Vix infantulo coeperunt dentes prorumpere, et jam novit sua arma tentare. Nondum catulo dentes, et tamquam habeat, ore proprio se quaerit ulcisci. Nondum cervo cornua, et tamen fronte praeludit, atque ea quae nondum expertus sit, tela minitatur. Lupus si prior hominem viderit, vocem eripit, et despicit eum tamquam victor vocis ablatae. Idem si se praevisum senserit, deponit ferociam, non potest currere. Leo gallum et maxime album veretur. Caprea vulnerata dictamnum petit, et de vulnere excludit sagittas. Norunt et bestiae remedia sua. Leo aeger simiam quaerit, ut devoret; quo possit sanari. Leopardus capreae agrestis sanguinem bibit, et vim languoris evitat. Omnis fera aegra canis hausto curatur sanguine. Ursus aeger formicas devorat. Cervus oleae ramusculos mandit.

27. Ergo ferae norunt expetere ea quae sibi prosint; tu ignoras, o homo, remedia tua! Tu nescis quomodo virtutem eripias adversario, ut te tamquam praeventus lupus effugere non possit, ut oculo tuae mentis ejus perfidiam deprehendas, et prior cursum verborum ejus impedias, impudentiam ejus et acumen disputationis obtundas. Quod si te ille praevenerit, vocem tibi aufert: et si obmutueris, solve amictum tuum, ut sermonem resolvas. Et si in te insurrexerit lupus, petram cape, et fugit. Petra tua Christus est. Si ad Christum confugias, fugit lupus, nec terrere te poterit. Hanc petram quaesivit Petrus, cum titubaret in fluctibus, et invenit; quia dexteram amplexus est Christi.

28. Quid dicam allio homines delectari, et illud ad escam sumere, quod et leopardus fugit? Denique sicubi allium aliquis confricandum putaverit, leopardus inde exsilit, nec resistit. Cujus venenata fera odorem non potest sustinere, id tu pro cibo sumis, et visceribus infundis internis? Sed medicatur interdum doloribus. Sumatur pro medicamento, non pro cibo: sumatur ab aegrotantibus, non ab epulantibus. Medicamentum quaeris, et jejunium fugis; quasi majus aliud remedium reperire possis. Jejuni hominis sputum si serpens gustaverit, moritur. Vides quanta vis jejunii sit; ut et sputo suo homo terrenum serpentem interficiat, et merito spiritalem.

29. Quantam Dominus etiam minusculis infudit prudentiam! Turtur nido suo, ne pullos suos incurset lupus, squillae folia superjacit. Novit enim quod hujusmodi folia lupi fugere consuerint. Novit vulpecula quomodo posteritatem foveat suam: et tu ignoras, tu negligis quomodo adversum lupos nequitiae spiritalis posteritatem vitae hujus habeas tutiorem?

CAPUT V.

Qua ratione Dominus aliis bestiis colla breviora, aliis longiora creaverit. Ubi potissimum elephanti membra, proprietates, atque in re militari usus describuntur.

30. Sed revertamur ad seriem creaturae, et consideremus qua ratione Dominus aliis bestiis angustiora colla formaverit, ut leonibus atque tigridibus, ursis quoque; aliis prolixiora, ut elephantis et camelis. Nonne evidens causa est; quia illis feris quae carne vescuntur, non erat opus prolixitate cervicis? Non enim in terras pascendi gratia cervicem atque ora dejiciunt: sed aut cervum invadunt, aut bovem ovemque discerpunt. Camelus vero cum sit altior, quomodo herbis minutissimis

pasceretur, nisi longiora usque ad terram colla ad usum pastionis extenderet? Itaque camelus pro ratione proceritatis suae prolixiora colla sortitus est, equus pro ratione, bos quoque simili modo; hi enim pascuntur herbis.

31. Elephantus autem etiam prominentem promuscidem habet; quia cum sit eminentior cunctis, se inclinare ad pascendum non potest. Itaque ejus ad colligendum cibum utitur ministerio. Ea immani bestiae largi potus infundit humorem; ideoque concava est, quo ad restinguendam tantae belluae sitim plenos lacus hauriat, aut collecto flumine possit inundare potantem. Cervix sane minor est quam poscat tanti corporis moles; ne ea quoque oneri magis esset quam usui. Ideoque nec genua inflectit, quia rigidioribus opus fuit cruribus, quo velut columnis tanta possit membrorum machina sustineri. Calcaneum leviter incurvat, rigent caetera pedum a summo usque ad imum. Nec sicut in ancylas nos saepe deponimus, ita se etiam bestia potest tanta deflectere; meritoque non volvendi se, neque curvandi usum cum caeteris animantibus potest habere communem. Fulcitur hinc inde trabibus maximis; ut in somno aliquantulum sine periculo reflectatur, quia pes ejus nulla artuum conjunctione distinguitur. Mansuetis igitur veluti quaedam fulcra eorum quibus hic usus est, parantur ingenio: feris autem et agrestibus, quia nemo hujusmodi quibus sustentari queant fulcra substernit, hinc venit usus periculi.

32. Namque arbori innixi aut costas fricant, aut in somno sese relaxant, quae nonnumquam victa atque inflexa tanto corpore frangitur: ille vero qui sese in eamdem refuderat, corruit nec erigere atque elevare se potest; ibique jacens interit, aut gemitu suo proditus sternitur, dum ventre caeterisque juxta mollioribus ad vulnus patet. Nam dorsum ejus caeteraque exteriora non

ulla facile solent tela penetrare. Sunt autem qui propter ebur has illis insidias parent; ut arbores eas quibus se applicare consueverint, ex alia parte qua infrequentior usus ei sit, aliquantulum recidant, ut reflectente se elephanto, pondus membrorum ejus sustinere non possit ruinamque ejus arcessat.

33. Sed si quis ista reprehendit, reprehendat etiam altitudines aedificiorum; quia citius gravem minantur ruinam, et difficilius lapsa reparantur. Verum si illa aut propter pulchritudinem, aut propter speculam frequenter attollimus; haec quoque in elephantis probare debemus, quia magnum rebus bellicis usum ministrant. Inde gens Persarum ferox bellis, valida sagittis omnique telorum jactu, quia de superioribus ad inferiora validiore nisu tela torquentur, acies eorum velut gradientibus turribus septa procedit. In mediis campis tamquam de muro dimicant; et velut in arce quadam et specula collocati spectant magis bella, quam subeunt. Ita alieni a periculo videntur, tuti molibus bestiarum. Quis enim eas adire audeat, cum desuper jaculis facile figatur, inferius elephantorum conteratur incursu? Denique cedunt illis acies et armatorum cunei, et castra illa quadrata solvuntur. Intolerabili namque impetu in hostes ruunt; ut nullo agmine bellatorum, nulla constipatione militum, nullo clypeorum retardentur objectu: velut quidam mobiles montes versantur in praeliis, et ut colles alto eminent vertice, mugitus fragore omnium perturbant confidentiam. Quid his faciat pedes, quamvis lacertis validus, et manu promptus; cum sibi septus armatorum populis gradienti murus occurrat? Quid faciat eques, cum equus ejus perterrefactus tantae bestiae immanitate diffugiat? Quid faciat sagittarius, cum desuper ferrata virorum corpora jaculi ictum sentire non possint; bestia quoque nec nuda facile penetrabilis ferro sit, et munita loricis, obvias sine sui periculo acies secet, et conterat turmas?

34. Itaque ut immensa aedificia, ita elephanti fundamentis validioribus sustinentur; alioquin imparibus fulti pedibus, intra brevem laberentur aetatem. Nunc autem et trecentis et amplius feruntur annis vitam producere; quia omnia sibi ad magnitudinem membra conveniunt. Ideoque non distincti ut nobis, sed compacti artus sunt, quo sint robustiores. Quam cito hominibus si diu steterint, aut velocius cucurrerint, vel jugiter ambulaverint, genua vexantur et plantae! Conjuncta enim et articulata facilius quam concreta atque solidata aut doloris sensum, aut casum offensionis admittunt.

35. Et quid miraris, si vestiti armis timentur; quandoquidem dentibus suis tamquam naturalibus spiculis semper armati sunt? Promuscide sua quidquid involverint, frangunt: pede vero quidquid compresserint, velut quodam lapsu ruinae ingentis exanimant. Involvunt promuscide nemora ad sui escam, et quasi quidam altissimi dracones serpentinis quos coeperint, spiris flagellant. Plerumque eas in orbem colligunt, maxime cum de terra cibus legitur, aut potus hauritur. Documento itaque nobis sunt, quod nihil superfluum sit creatum; et tamen haec tantae molis bestia subjecta nobis, imperiis servit humanis.

CAPUT VI.

Belluas robustissimas ac ferocissimas homini a Creatore subditas: eisdem minutissima animalia terrori atque exitio esse. Tum paucis de serpentum utilitate disputatis, homo ad sui animaeque propriae cognitionem excitatur.

36. Etenim quoniam de hominis creatura dicturi sumus, commendationem ejus praestruere et praelibare debemus. Videbatur nihil elephantis creatura habere robustius, nihil tam terribile vel procerum, nihil tam ferum

quam leones vel tigrides sunt; et haec serviunt homini, et naturam suam humana institutione deponunt. Obliviscuntur quod nata sunt, induunt quod jubentur. Quid multa? Docentur ut parvuli, serviunt ut infirmi, verberantur ut timidi, corriguntur ut subditi, in mores transeunt nostros; quoniam motus proprios perdiderunt.

37. Mirabilis igitur natura in maximis; mirabilis enim in excelsis Dominus, mirabilis etiam in minimis. Sicut enim non minus plana camporum, quam montium alta miramur, nec plus altitudinem cedri stupemus, quam vitis aut oleae brevis fecunditatem: ita non amplius miror elephantum quia procerus est, quam murem, quia terribilis elephanto est. Naturae igitur haec potentia est; ut terribilia aliis, aliis meticulosa sint. Est enim donata praerogativa quaedam singulis creaturis; ut quibusdam privilegiis propriis fulciantur. Formidabilis tauris elephantus murem timet. Leo quidem rex ferarum exiguo scorpionis aculeo exagitatur, et veneno serpentis occiditur. Eximia leonis pulchritudo comantes cervice toros excutit, vel sublato pectore attollit ora. Sed quis non miretur tam brevi scorpionis aculeo, ut incorporeum putes, ingentium corporum exire mortem?

38. Nec hoc quisquam reprehendat, quod Creator serpentes creaturis suis, aliaque vel animantium vel herbarum genera venenata miscuerit. Nata sunt enim haec ad correptionem nostram, non ad deformationem. Nam quae ignavis, aut infirmis, aut impiis plerumque offensioni atque terrori sunt, aliis usui ita sunt haec, ut paedagogi parvulis. Amari videntur, acerbi et molesti, formidabiles verbere, libertatem lasciviendi negant, necessitatem disciplinae exigunt, pueriles animos, ne luxu defluant, terrore constringunt; ideoque horum austeritate frugi evadunt, sobrii, continentes, laudi magis quam ludo dediti. Vides quid terribilia ista flagella proficiant? Sic et serpentes flagella sunt eorum quibus

infirma animi aetas, et quaedam puerilis mentis est virtus; caeterum fortioribus nocere non possunt. Denique confidenti in Domino dictum est: Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem (Ps. XC, 13). Paulum momordit vipera, et putabant eum quasi peccatorem vix de naufragio servatum, veneno esse moriturum; sed posteaquam inviolabilis mansit excussa in ignem vipera, plus apud intuentes venerationis invenit. Sed et ipse Dominus ad omnes ait: Qui crediderit, et baptizatus fuerit, hic salvus erit; qui vero non crediderit, damnabitur (Marc., XVI, 6). Signa autem credentium haec dixit fore, ut serpentes manu mulceant, venena his atque omne mortiferum, etiamsi biberint, nocere non possint. Tua igitur tibi magis incredulitas, o homo, quam venena metuenda serpentium sunt. Time igitur illa, ut saltem dum formidantur illa, ad fidem provocare te possint. Quod si Deum non times, vel ultricia perfidiae venena formides.

39. Nunc quoniam et elephantos vides tibi subditos, et leones esse subjectos; nosce te ipsum, o homo, quod non, ut ferunt, Apollinis Pythii, sed Salomonis sancti est, qui ait: Nisi scias te formosa in mulieribus (Cant. I, 7), quamquam multo antea S. Moyses in Deuteronomio scripserit: Attende tibi, o homo. Attende tibi (Deut., IV, 9), ait lex. Et Propheta ait: Nisi scias te. Cui hoc dicit? Formosa, inquit, in mulieribus. Quae est pulchra in mulieribus, nisi anima, quae in utroque sexu praestantiam possidet pulchritudinis? Et merito decora est, quae non terrena sed coelestia, non corruptibilia sed incorrupta desiderat, in quibus decus perire non soleat. Corporalia enim omnia processu aetatis, aut aegritudinis inaequalitate marcescunt. Huic attende, dicit S. Moyses, in qua tu totus es, in qua melior tui portio est. Denique interpretatus est Dominus quis sis tu, dicens. Attendite vobis a falsis prophetis (Math., VII, 15); isti enim animam debilitant, mentem subruunt. Non igitur caro tu es. Quid

enim est caro sine animae gubernaculo, mentis vigore? Caro hodie sumitur, cras deponitur. Caro temporalis, anima diuturna [aeviterna]. Caro amictus est animae, quae se induit quodam corporis vestimento. Non igitur tu vestimentum es, sed qui vestimento uteris. Ideo tibi dicitur, ut exspolians veterem hominem cum actibus ejus, novum induas, qui non in corporis qualitate, sed in spiritu mentis, et agnitione renovatur (Coloss., III, 10). Non, inquam, caro es tu; neque enim carni dicitur: Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos (I Cor. III, 17). Et alibi, Templum Dei vos estis, et Spiritus sanctus habitat in vobis (Ibid., 5): sed renovatis dicitur et fidelibus in quibus permanet Spiritus Dei. In carnalibus autem non permanet, quia scriptum est: Non permanebit spiritus meus in hominibus istis; quoniam carnes sunt (Gen., VI, 3).

CAPUT VII.

Hominis creationem a consideratione creatoris auspicatur. Filium Patris imaginem esse, nec non inter eos unitatem distinctionemque inveniri demonstrat. Denique hominem ut cognoscat unde oriatur, cujusve imaginem, et in qua parte eam gerat, admonet.

40. Sed ipsius creationis nostrae seriem consideremus. Faciamus, inquit, hominem ad nostram imaginem, et ad similitudinem nostram (Gen., I, 26). Quis hoc dicit? Nonne Deus, qui te fecit? Quid est Deus? Caro, an spiritus? Non caro utique, sed spiritus, cujus similis caro esse non potest; quia ipse incorporeus et invisibilis est, caro autem comprehenditur et videtur. Cui dicit? Non sibi utique, quia non dicit, faciam, sed faciamus. Non Angelis; quia ministri sunt; servi autem cum domino, et opera cum auctore non possunt operationis habere consortium: sed dicit Filio: etiamsi Judaei nolint; etiamsi Ariani repugnent. Sed et Judaei conticescant, et Ariani cum suis parentibus obmutescant, qui dum unum a

consortio divinae operationis excludunt, plures inserunt; et praerogativam quam Filio negant, servulis donant.

41. Sed esto; ut adminiculo servulorum ad operandum Deus vobis indiguisse videatur. Si operatio communis est cum angelis Deo, numquid Deo et angelis imago communis est? Numquid angelis diceret: Faciamus hominem ad nostram imaginem, et ad similitudinem nostram? Sed quid sit imago Dei audi dicentem: Qui eripuit nos, inquit, de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii claritatis suae, in quo habemus redemptionem, remissionem peccatorum, qui est imago Dei invisibilis, et primogenitus universae creaturae (Coloss. I, 13, et seq.). Ipse est imago Dei Patris, qui semper est, et erat in principio. Denique imago est qui dicit: Philippe, qui videt me, videt et Patrem (Joan., XIV, 8 et 9). Et quomodo tu cum imaginem vivam Patris viventis videas, dicis: Ostende nobis Patrem? Non credis quia ego in Patre, et Pater in me est? Imago Dei virtus est, non infirmitas: imago Dei sapientia est, imago Dei justitia est: sed sapientia divina est, et sempiterna justitia. Imago Dei est solus ille, qui dixit: Ego et Pater unum sumus (Joan. X, 30); ita habens similitudinem Patris, ut divinitatis, et plenitudinis habeat unitatem. Ubi dicit, faciamus, quomodo inaequalitas? Cum iterum dicat, ad similitudinem nostram, ubi est dissimilitudo? Sic et in Evangelio ubi dicit: Ego et Pater, utique non una persona est: ubi autem ait, unum sumus, nulla est discrepantia divinitatis aut operis. Non igitur in utroque una persona, sed una substantia est. Et bene addidit, sumus; quia semper esse divinum est, ut coaeternum credas, quem putabas dissimilem esse. Aeternus est enim, de quo dicit S. Moyses: Qui est misit me (Exod., III, 14). Pulchre etiam illud praemisit: Ego et Pater. Nam si Patrem praemisisset, tu minorem Filium judicares: sed praemisit Filium, quem non convenit credi Patre superiorem. Adjunxit Patrem, ut

advertas Deum Patrem et Filium ejus ordinis praejudicio non teneri.

42. Attende, inquit, tibi soli (Deut., IV, 9). Aliud enim sumus nos, aliud sunt nostra, aliud quae circa nos sunt. Nos sumus, hoc est, anima et mens: nostra sunt corporis membra, et sensus ejus: circa nos autem pecunia est, servi sunt et vitae istius apparatus. Tibi igitur attende, et te ipsum scito, hoc est, non quales lacertos habeas, non quantam corporis fortitudinem, non quantas possessiones, quantam potentiam, sed qualem animam ac mentem, unde omnia consilia proficiscuntur, ad quam operum tuorum fructus refertur. Illa est enim plena sapientiae, plena pietatis atque justitiae; quoniam omnis virtus a Deo est. Cui dicit Deus: Ecce ego, Hierusalem, pinxi muros tuos (Isa. XLIX, 16), illa anima a Deo pingitur, quae habet in se virtutum gratiam, splendoremque pietatis. Illa anima bene picta est, in qua elucet divinae operationis effigies. Illa anima bene picta est, in qua est splendor gloriae, et paternae imago substantiae. Secundum hanc imaginem quae refulget, pictura pretiosa est. Secundum hanc imaginem Adam ante peccatum: sed ubi lapsus est, deposuit imaginem coelestis, sumpsit terrestris effigiem. Sed fugiamus hanc imaginem, quae intrare civitatem Dei non potest, quia scriptum est: Domine, in civitate tua imaginem eorum ad nihilum rediges (Ps. LXXII, 20). Et non intrat indigna imago, et quae intraret, excluditur; quia non intrabit, inquit, in eam omne commune, et faciens exsecrationem et mendacium (Apoc. XXI, 27): sed ille intrabit in eam, cujus in fronte agni nomen scriptum est.

43. Anima igitur nostra ad imaginem Dei est. In hac totus es, homo; quia sine hac nihil es, sed es terra, et in terram resolveris. Denique ut scias quia sine anima caro nihil est: Nolite, inquit, timere eos qui possunt corpus occidere, animam autem non possunt (Matth., X, 28). Quid igitur in carne praesumis, qui nihil amittis, si carnem

amiseris? Sed illud time, ne animae tuae defrauderis auxilio. Quam enim dabit homo commutationem pro anima sua, in qua non exigua sui portio, sed totius humanae universitatis substantia est [anima est forma substantialis corporis physici organici]? Haec est per quam caeteris ferarum aviumque dominaris animantibus: haec est ad imaginem Dei, corpus autem ad speciem bestiarum. In hac pium divinae imitationis insigne; in illo cum feris ac belluis vile consortium.

CAPUT VIII.

Ut pressius intelligatur ubi divina similitudo resideat, corporis et animae dotes examinantur. Ostenditur totum hominem animae vocabulo designari. Qui Dei imaginem fuco, crudelitate, perfidia oblitterant, objurgantur. Sub haec exhortatio ad vigilantiam contra vitia, et pauperum ac divitum inter se comparatio caput absolvit.

44. Sed tractemus limatius quid sit ad imaginem Dei. Caro numquid ad imaginem Dei est? Ergo in Deo terra est; quia caro terra est. Ergo corporeus Deus. Ergo infirmus ut caro, passionibusque subjectus. Et forte caput tibi videatur ad similitudinem Dei, quia eminet: aut oculi, quia intuentur: vel aures, quia audiunt. Si altitudinem spectes, num proceri videmur, quia paululum vertice eminemus a terris? Sed ideo non pudet, eo nos similes Dei dici, quia serpentibus caeterisque reptantibus, aut quia damulis, atque ovibus, et lupis celsiores sumus? Et quantum in ea parte cameli nobis atque elephanti proceriores sunt? Obtutus est quidem praestans, spectare elementa mundi, cognoscere quae nullus annuntiet, sed tuus deprehendat aspectus; verum hoc ipsum quantum est quod videmus; ut eo ad similitudinem Dei nos esse dicamus, qui omnia videt, spectat omnia, latentes deprehendit affectus, scrutatur cordis occulta? Non pudet hoc dicere; cum ipse me totum videre non possim? Quod

ante pedes est, video; quod a tergo est, videre non possum. Cervicem meam nescio, non novi occipitium, renes meos videre non possum. Similiter quantum est quod audivimus; cum id quod paululum distet, videre et audire non possim? Si interjecti parietes sint, impeditur aspectus, impeditur auditus. Deinde corpus nostrum uno in loco haeret, angusto includitur spatio. Omnes ferae latiores sunt homine, omnes etiam velociores.

45. Non ergo caro potest esse ad imaginem Dei, sed anima nostra quae libera est, et diffusis cogitationibus atque consiliis huc atque illuc vagatur, quae considerando spectat omnia. Ecce nunc sumus in Italia, et cogitamus ea quae ad Orientales aut Occidentales partes spectare videntur, et cum illis versari videmur qui in Perside sunt constituti, et illos videmus qui degunt in Africa, si quos cognitos nobis ea terra susceperit: sequimur proficiscentes, inhaeremus peregrinantibus, copulamur absentibus, alloquimur separatos, defunctos quoque ad colloquium resuscitamus, eosque ut viventes complectimur et tenemus, et vitae officia his usumque deferimus. Ea igitur est ad imaginem Dei, quae non corporeo aestimatur, sed mentis vigore: quae absentes videt, transmarina visu obit, percurrit aspectu, scrutatur abdita, huc atque illuc uno momento sensus suos per totius orbis fines et mundi secreta circumfert: quae Deo jungitur, Christo adhaeret, descendit in infernum, atque ascendit, libera versatur in coelo. Denique audi dicentem: Nostra autem conversatio in coelis est (Phil. III, 20). Non est ergo ad imaginem Dei, in qua Deus semper est? Sed audi quia ad imaginem est Dei. Dicit enim Apostolus: Nos itaque omnes revelata facie gloriam Dei speculantes ad eamdem imaginem reformamur a gloria in gloriam, sicut a Domini spiritu (II Cor. III, 18).

46. Quia igitur cognovimus animam esse ad imaginem Dei; nunc consideremus utrum de anima

potuerit dici: Faciamus hominem ad imaginem. Sed audi et istud, quia anima nomine hominis nuncupatur. Scriptum est enim in Genesi: Filii autem Joseph qui facti sunt ei in Aegypto, animae novem. Omnes ergo animae quae intraverunt cum Jacob in Aegyptum septuaginta quinque (Gen. XLVI, 27). Et multo aptius anima vel homo Latine, vel Graece ἄνθρωπος dicitur; alterum ab humanitate, alterum ab intuendi habens vivacitate, quae magis animae, quam corpori convenire non dubium est. Cui rei etiam illud jure concurrit dictum in Threnis Hieremiae: Bonus est Dominus sustinentibus eum, animae quae quaerit eum (Thren. III, 25). De hominibus dixit, et animam adjiciendam putavit. Melius enim quaerit ista si sola sit, abducens se a corporis coeno, et a cupiditate carnali. Ipsa est ad imaginem Dei conformis Domini Jesu. Qui autem conformes Filii Dei, sancti sunt. Sic enim legimus, dicente Paulo: Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia concurrunt in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt sancti: quos praescivit, et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui; ut sit primogenitus in multis fratribus. Quos autem praedestinavit, hos et vocavit: et quos vocavit, hos et justificavit: quos autem justificavit, hos et clarificavit (Rom. VIII, 28 et seq.). Utrum igitur secundum corpus, an secundum animam justificatio tibi conferri videatur, quaeso respondeas. Sed dubitare non potes, cum justitia unde justificatio derivata est, mentis utique non corporis sit.

47. Pictus es ergo, o homo, et pictus a Domino Deo tuo. Bonum habes artificem atque pictorem. Noli bonam delere picturam, non fuco sed veritate fulgentem, non cera expressam sed gratia. Deles picturam, mulier, si vultum tuum materiali candore oblinas, si acquisito rubore perfundas. Illa pictura vitii, non decoris est: illa pictura fraudis, non simplicitatis est: illa pictura temporalis est, aut pluvia, aut sudore tergitur: illa pictura

fallit et decipit; ut neque illi placeas, cui placere desideras, qui intelligit non tuum, sed alienum esse quod placeas; et tuo displiceas auctori, qui videt opus suum esse deletum. Dic mihi, si supra artificem aliquem inducas alterum, qui opus illius superioris novis operibus obducat, nonne indignatur ille, qui opus suum adulteratum esse cognoverit? Nolli tollere picturam Dei, et picturam meretricis assumere, quia scriptum est: Tollam ergo membra Christi, et faciam membra meretricis? Absit (I Cor. VI, 15). Quod si quis adulterat opus Dei grave crimen admittit. Grave est enim crimen; ut putes quod melius te homo, quam Deus pingat. Grave est ut dicat de te Deus: Non agnosco colores meos, non agnosco imaginem meam, non agnosco vultum, quem ipse formavi, rejicio ego quod meum non est. Illum quaere qui te pinxit: cum illo habeto consortium: ab illo sume gratiam, cui mercedem dedisti. Quid respondebis?

48. Quod si grave est adulterare opus Dei, quid de illis dicemus, qui interficiunt opus Dei, qui humanum sanguinem fundunt, qui vitam quam Deus donavit, extorquent, qui dicunt: Tollamus Justum, quia inutilis est nobis? Unde bene lectum est hodie: Vulpes foveas habent, et volucres coeli nidos ubi requiescant: Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet (Matth. VIII, 20). Vulpes ergo se abscondit in fovea, avis se tuetur in nido: homo non absconditur in fovea, sed decipitur. Fovea vero os hominis est, fovea alta pectus est hominis, ubi sunt noxia et fraudulenta consilia, malae cogitationes. Tu ambulas, et alius tibi foveam parat. In medio laqueorum ambulas, quos absconderunt tibi in via inimici tui. Omnia ergo circumspice, ut effugias sicut damula de retibus, et sicut avis de laqueo. Damula retia aspectus vivacitate declinat: avis devitat laqueos, si ad superiora se conferat, et terrena supervolet. In superioribus enim nemo tendit retia, laqueum nullus abscondit. Ideo cujus conversatio in supernis est, hujus non solet in praedam venire captura.

Sed quid miraris si homo decipitur ab homine, quando Filius hominis ubi requiesceret, non habebat? Et ille quidem talem hominem fecit, in quo caput suum reclinaret. Sed posteaquam in pectore nostro non requies proximi coepit esse, sed fovea; posteaquam alter alteri nectere coepit insidias, quem juvare deberet, caput suum Christus avertit a nobis: sed postea tamen maluit illud morti offerre pro nobis. Noli igitur esse fraudulentus, crudelis, immitis; ut in te Christus caput reclinet.

49. Denique cum fecisset piscium belluas, cum fecisset ferarum genera et bestiarum, non requievit: requievit autem posteaquam hominem ad imaginem suam fecit. In quo requiescat audi dicentem: Supra quem requiescam nisi super humilem et quietum, et trementem verba mea (Esai. LXVI, 2)? Esto ergo humilis, et quietus, ut in tuo Deus requiescat affectu. Qui non requievit in bestiis, multo magis non requiescet in pectore bestiali. Sunt enim animi bestiales, sunt ferae forma hominum indutae, de quibus dicit Dominus: Attendite vobis a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ovium, intus autem sunt lupi rapaces (Matth. VII, 15). In his ergo non requievit Deus: sed requievit in moribus humanis, quos fecit Deus ad imaginem suam et similitudinem, quando fecit virum qui non debet velare caput suum; quoniam imago et gloria est Dei. Hujus viri animae dicit: Ecce ego, Hierusalem, pinxi muros tuos (Isa. XLIX, 16). Non dixit, pinxi ventrem tuum: non dixit, pinxi inferiora tua: sed dixit, pinxi muros tuos, valida se asserens homini murorum dedisse praesidia: ut si pervigil speculator in portis sit, obsidionis possit periculum propulsare. Dicit itaque: Non tibi voluptates dedi, non illecebras cupiditatum, non incentiva luxuriae, non alieni decoris concupiscentiam, sed dedi tibi fundamenta muralia, dedi tibi turrium excelsa fastigia, in quibus constitutus expugnari ab hoste non metuas, nec ingruentium legionum terribilia licet tentamenta formides. Denique habes in Isaia, quia justi

anima dicit, vel Ecclesia: Ego civitas munita, ego civitas obsessa (Isa. XXVII, 3): munita per Christum, obsessa per diabolum. Sed non debet obsidionem vereri, cui Christus adjutor est. Munitur enim gratia spiritali et saecularibus periculis obsidetur. Unde et in Canticis habes dictum: Ego murus, et ubera mea turres (Cant. VIII, 10). Murus est Ecclesia, turres ejus sunt sacerdotes, quibus abundat et de naturalibus verbum, et de moralibus disciplina.

50. Cognosce ergo te, decora anima; quia imago Dei es. Cognosce te, homo; quia gloria es Dei. Audi quomodo gloria. Propheta dicit, Mirabilis facta est cognitio tua ex me (Ps. CXXXVIII, 6), hoc est, in meo opere tua mirabilior est facta majestas, in consilio hominis tua sapientia praedicatur. Dum me intueor, quem tu in ipsis cogitationibus occultis et internis affectibus deprehendis, scientiae tuae agnosco mysteria. Cognosce ergo te, o homo, quantus sis, et attende tibi; ne quando laqueis implicatus diaboli fias praeda venantis; ne forte in fauces tetri illius leonis incurras, qui rugit et circuit quaerens quem devoret. Attende tibi, ut consideres quid in te intret, quid ex te exeat. Non de cibo dico, qui absorbetur et egeritur, sed de cogitatione dico, de sermone assero. Non in te intret alieni thori concupiscentia, non irrepat in tuam mentem, non rapiat oculus tuus transeuntis feminae pulchritudinem, animus, non includat, non sermo tuus tentamentorum machinas nectat, non in dolo prodat, non maledico proximum aspergat opprobrio. Venatorem te fecit Deus, non expugnatorem, qui dixit: Ecce ego mitto venatores multos (Hier. XVI, 16): venatores non criminis, sed absolutionis; venatores non culpae utique, sed gratiae. Piscator Christi est, cui dicitur: Amodo eris homines vivificans (Luc. V, 10). Sic mitte retia tua, sic mitte oculos tuos, sic mitte sermones tuos: ut nullum opprimas, sed alleves fluctuantes. Attende, inquit, tibi (Eccli. XXVIII, 30). Sic sta, ne cadas: sic curre, ut ad bravium pervenias: sic certa, ut saepe decernas; quia

legitimo debetur corona certamini. Miles es, hostem diligenter explora; ne tibi nocturnus irrepat: athleta es, manibus adversario propior esto, quam vultu; ne oculum feriat tuum. Liber obtutus sit, argutus incessus; ut irruentem effundas, cedentem occupes, vulnus vigilanti aspectu exeas, forti congressu repellas. quod si fueris vulneratus, attende tibi, curre ad medicum, quaere remedium poenitentiae. Attende tibi; quia carnem habes, quae cito labitur: veniat tibi bonus animarum medicus sermo divinus, aspergat tibi oracula Domini tamquam medicamenta salubria. Attende tibi, ne fiat verbum absconditum in corde tuo iniquum: serpit enim sicut venenum, et lethalia infert contagia. Attende tibi; ne obliviscaris Deum qui fecit te, ne nomen ejus in vanum accipias.

51. Attende tibi, lex dicit ne cum manducaveris, et satiatus fueris, et domos aedificaveris, et habitare coeperis, et pecoribus tuis repletus fueris, et auro et argento abundaveris, et omnibus quaecumque tibi fuerint, in multitudine exaltes te corde, et obliviscaris Dominum Deum tuum (Deut. VIII, 12, et seq.). Quid enim habes, o homo, quod non accepisti? Nonne haec omnia sicut umbra praetereunt? Nonne domus tua haec pulvis est et ruina? Nonne haec omnia falsa? Nonne saeculi hujus thesaurus vanitas est? Nonne tu ipse es cinis? Respice in sepulcra hominum, et vide quid ex te nisi cinis et ossa remanebunt, hoc est, ex corpore tuo: respice, inquam, et dic mihi quis ibi dives, quis pauper sit? Discerne inopes ac potentes. Nudi omnes nascimur, nudi morimur. Nulla discretio inter cadavera mortuorum; nisi forte quod gravius foetent divitum corpora distenta luxurie. Quem audisti pauperem cruditate defunctum? Prodest illi inopia sua: exercet corpus, non opprimit. Nec tamen audivimus justum derelictum, et semen ejus quaerens panem; quoniam qui bene operatur in terra sua, abundat

alimentis. Attende ergo tibi, dives; quia et tu carnem portas sicut pauper.

52. Attende tibi, pauper; quia anima tua pretiosa est: et si caro mortalis, diuturna anima: et si tibi deest pecunia, non deest gratia: et si non est domus ampla, non diffusa possessio, coelum patet, terra libera est. Omnibus in commune elementa donata sunt, patent aeque divitibus atque pauperibus ornamenta mundi. Numquid pulchriora pretiosissimarum domorum aurata laquearia, quam coeli facies stellis insignita fulgentibus? Numquid latiora divitum rura, quam spatia terrarum? Unde ad eos qui domum ad domum, et villam ad villam jungunt, dictum est: Numquid soli habitabitis super terram (Isai. V, 8)? Majorem domum tu habes: pauper, in qua clamas et exaudiris: O Israel, inquit propheta, quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus! Magnus et non habet finem, altus et immensus (Baruc. III, 24 et seq.). Domus Dei diviti est communis, et pauperi; difficile est tamen divitem intrare in regnum coelorum. Sed forte doles, quod nullum tibi auratorum lychnorum lumen refulgeat: sed multo illustrior tibi lumine circumfuso luna resplendet. De hyeme forsitan quereris, quia nulla tibi hypocausta anhelantibus ignibus vaporentur: sed habes solis calorem, qui tibi orbem terrarum temperet, et hyberno te defendat a frigore. An illos beatos putas, qui servitiorum sequentium stipantur catervis? Sed qui alienos pedes requirunt, suis uti nesciunt. Denique a paucis praeceduntur, a plurimis portantur. Nisi forte illud miraris, quod abundant auro, argento, pecunia: quantis abundant vides, quantis egeant non vides. Sed eburneis lectis accumbere pretiosum putas; et non consideras pretiosiorem esse terram, quae pauperi thoros graminum sternit, in quibus dulcis requies, suavis est somnus, quem ille aurea compositus sponda, tota pervigil nocte quaerit, et non capit. O quanto te ille beatiorem judicat vigilans quiescentem! Illud praetereo, quod multo est

praestantius: quoniam justus qui hic eguerit, illic abundabit; et qui hic laborem toleraverit, illic consolationem habebit: qui autem hic receperit bona, illic mercedem eorum sperare non poterit. Paupertas enim mercedem suam reservat, census absumit.

53. Attende ergo tibi, pauper, attende, dives; quia et in paupertate et divitiis tentamenta sunt. Ideoque Sapiens dicit: Divitias et paupertatem ne dederis mihi (Prov. XXX, 8). Et qua ratione petierit hoc dicit; satis est enim homini habere quod sibi sufficit. Quia divitiae ut epulis ventrem, ita animum curis sollicitudinibusque distendunt. Ideoque petit constitui sibi quae opus sunt et sufficientia: Ne repletus, inquit, mendax fiam, et dicam: Quis me videt? Aut factus pauper furtum faciam, et jurem nomine Domini (Ibid.). Fugienda igitur et cavenda sunt tentamenta mundi; ne pauper desperet, ne opulens insolescat. Scriptum est enim: Cum expuleris gentes, et coeperis uti terris eorum, ne dicas: Virtus mea et manus mea hanc mihi possessionem paravit (Deut. VIII, 17). Sic est qui opes suas merito ascribit suo. Et ideo quasi probatus proprium non agnoscit errorem: sed longo trahit fune peccatum. Nam si credat quod accessio pecuniae aut fortuiti eventus aut turpis astutiae sit, non habet locum insolentia in quibus aut nulla laus, et inanis labor, aut cupiditas inverecunda sit modum nesciens ponere voluptati.

CAPUT IX.

De corporis humani praestantia, deque singulorum ejus membrorum conformatione, dispositione atque officiis.

54. Sed jam etiam de ipso hominis corpore aliqua dicenda sunt, quod praestantius caeteris decore et gratia esse quis abnuat? Nam etsi una atque eadem omnium

terrenorum corporum videatur esse substantia, firmitudo et proceritas quibusdam major in bestiis: forma tamen humani corporis est venustior, status erectus et celsus; ut neque enormis proceritas sit, neque vilis et abjecta pauxillitas: tum ipsa habitudo corporis suavis et grata; ut neque belluina vastitas horrori sit, nec gracilitas tenuis infirmitati.

55. Ac primum omnium cognoscamus humani corporis fabricam instar esse mundi. Siquidem ut coelum eminet aeri, terris, mari quae velut quaedam membra sunt mundi: ita etiam caput supra reliquos artus nostri corporis cernimus eminere, praestantissimumque esse omnium, tamquam inter elementa coelum, tamquam arcem inter reliqua urbis moenia. In arce hac regalem quamdam habitare sapientiam secundum propheticum dictum: Quia oculi sapientis in capite ejus (Eccl., II, 14): hanc esse caeteris tutiorem, et ex illa omnibus membris vigorem providentiamque deferri. Quid enim robur et validitas lacertorum proficiat, quid velocitas pedum, nisi capitis velut principis sui imperialis quaedam adminiculetur potestas? Ex hoc enim aut destituuntur universa, aut omnia fulciuntur. Quid agat fortitudo, nisi oculo duce utatur ad praelium? Quid fuga, si desit obtutus? Carcer est totum corpus tenebroso inhorrens situ; nisi oculorum illuminetur aspectu. Quod ergo sol et luna in coelo, hoc sunt oculi in homine. Sol et luna duo mundi lumina: oculi autem quaedam in carne sidera fulgent desuper, et inferiora claro illustrant lumine, nec patiuntur noctis quibusdam nos tenebris implicari. Speculatores quidam nostri die ac nocte excubant. Nam ex sopore membris caeteris citius excitantur, et vigilantes circumspectant omnia; viciniores enim sunt cerebro, unde omnis manat usus videndi. Neque vero praepropere quisquam huc descendisse me credat, quod relicto vertice oculos praedicem, cum alienum non sit summam rem in parte laudare. Oculos enim certum est esse capitis

portionem. Caput itaque oculis explorat omnia, auribus occulta rimatur, cognoscit abscondita, audit quid aliis agatur in terris.

56. Ipse autem vertex capitis quam suavis et gratus, quam speciosa caesaries, quam reverenda in senibus, quam veneranda in sacerdotibus, quam terribilis in bellatoribus, quam decora in adolescentibus; quam compta in mulieribus, quam dulcis in pueris? Alium sexum crinita non decet, alium tonsa non decet. Ex arboribus licet quae humani sit gratia capitis, aestimare. In capite arboris omnis est fructus, ibi omnis est pulchritudo, illius coma nos aut a pluviis tegit, aut defendit a sole. Tolle arbori comam, tota arbor ingrata est. Quanto igitur major humani capitis ornatus est, qui cerebrum nostrum, hoc est, sedem originemque nostrorum sensuum capillis capitis munit et vestit; ne aut frigore vexetur aut aestu? Illic enim fons universorum est; et ideo ubi injuria nocet, ibi gratia praeeminet.

57. Quid sine capite est homo, cum totus in capite sit? Cum caput videris, hominem agnoscis: si caput desit, nulla agnitio esse potest: jacet truncus ignobilis, sine honore, sine nomine. Sola aere fusa principum capita, et ducti vultus de aere vel de marmore ad hominibus adorantur. Non immerito igitur huic quasi consultori suo caetera membra famulantur, et circumferunt illud servili gestamine sicut dominum, atque in sublime locatum vehunt. Unde censoria potestate quo vult dirigit quorumdam obsequia servulorum, et praecepta singulis obeunda decernit. Videas imperatori suo singula gratuito stipendio militare. Alia portant, alia pascunt, alia defendunt, vel ministerium suum exhibent: parent ut principi, ancillantur ut domino. Inde velut quaedam procedit tessera, quam debeant pedes obire regionem, quae militiae munia manus consummandis operibus

exsequantur, quam venter abstinendi vel edendi formam impositae teneat disciplinae.

58. Huic frons libera, nudis aperta temporibus, quae mentis habitum specie sui prodat: nunc laeta, nunc tristior: nunc erecta ad severitatem, nunc ad lenitatem remissior, quae signis forensibus internam exprimat voluntatem. Imago quaedam animi loquitur in vultu, fidei basis in qua quotidie Domini nomen inscribitur et tenetur. Eam geminae sepes superciliorum sequuntur, quae oculis munimenta praetendunt, praetexunt gratiam; ut et venustas decoris arrideat, et diligentia protectionis assistat. Si quid enim de capite sordium decidat, aut arenae pulvis, aut ros nebulae, aut humescentis verticis sudor, excipitur supercilio, ne teneras offensa acie visiones mollium perturbet oculorum.

59. Adhaerent velut quibusdam montium superciliis oculi; ut et protegente montis cacumine tutiores sint, et tamquam in summo locati, de quadam scena superiore universa prospectent. Neque enim oportebat eos humiles esse sicut aures, vel os, ipsosque narium interiores sinus. Specula enim semper ex alto est; ut advenientium catervarum hostilium explorari possit adventus, ne improviso occupent otiantem vel urbis populum vel imperatoris exercitum. Sic latronum quoque caventur incursus, si exploratores in muris aut turribus aut montis excelsi supercilio sint locati; ut desuper spectent plana regionum, in quibus insidiae latronum latere non possint. In mari quoque positus si quis terrae appropinquare se conjicit, in ipsa mali fastigia, et celsa antennarum cornua voti explorator ascendit, et adhuc invisibilem reliquis navigantibus eminus terram salutat.

60. At forte dicas: Si specula editior necessaria fuit, cur non supra summum verticem capitis oculi constituti sunt, sicut cancris vel scarabaeis in summo sunt, quibus

licet nullum caput appareat, colla ac dorsa tamen caetero corpore celsiora sunt? Sed illis testa valida, nec tam tenuis membrana sicut nobis, quae facile possit offendi, ruboque et caeteris interscindi sentibus. Aliis quoque animantibus hujusmodi species, ut possint oculos aut ad cervicem conferre, ut equi, ac boves, ac propemodum omnes ferae, aut ad alas suas, ut aves quo tuta quiete potiantur. Nobis autem in summa propemodum corporis parte constitui oculos oportuit tamquam in arce, et ab omni vel minima offensione defendi, quae duo sibi compugnantia videbantur. Nam si in humili essent propter tutamen, munus impediretur; si in vertice, paterent ad injuriam. Itaque ne vel usui muneris aliquid detraheretur, vel aliquid ad propulsandam injuriam non prospiceretur, eo loci oculos constituit, cui supercilia desuper non minimum protectionis impertiant, subter malae aliquantulum elevatae haud exiguum munitionis adjungant, interiorem partem sepiant nares, exteriorem quoque frontis malarumque gibbi extuberent: et licet ossium compage connexa et aequata confinia circumvallare videantur, inter haec medii sunt oculorum orbes, et tuti ad cavendum, et ad intuendum liberi, et decori ad gratiam, ut pote in crystalli speciem refulgentes. In quorum medio pupillae sunt, quae videndi munus operantur. Hae ne qua incidentis injuriae offensione laedantur, pilis hinc inde consertis velut quodam vallo per circuitum muniuntur. Unde tutum sibi auxilium postulans Propheta ait: Custodi me, Domine, ut pupillam oculi (Ps. XVI, 8); ut protectionis divinae fieret ei tam sollicita et tuta custodia, quam pupillam oculi tutissimo quodam naturae vallo munire dignatus est. Simul quia innocentia et integritas levi sorde aspersa violatur, et gratiae suae munus amittit; et ideo prospiciendum, ne quis eam pulvis erroris oblimet, aut ulla vexet festuca peccati; quia scriptum est: Ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui (Matth. VII, 5).

61. Itaque propter oculos ferunt medendi periti cerebrum hominis in capite locatum, alios autem nostri corporis sensus propter cerebrum finitimo quodam esse domicilio constitutos. Initium enim nervorum et omnium sensuum voluntariae commotionis cerebrum est, atque inde omnis eorum quae diximus, causa manat. Initium autem arteriarum et insiti caloris, quo animantur et tepefiunt vitalia, cor esse plerique arbitrantur. Sensuum autem singulorum velut organum nervi sunt, qui velut chordae et fides quaedam de cerebro oriuntur, et per partes corporis in singula quaeque officia derivantur. Ideoque mollius est caeteris cerebrum, quia omnes suscipit sensus; unde omnes nervi, et quo referunt universa, quae vel oculus viderit, vel auris audierit, vel odor inhalaverit, vel lingua increpuerit, vel os saporis acceperit. Quod enim molle, ad compassionem aptius: quod autem durum ex aliquo rigore nervorum, ad agendum efficacius.

62. Praestantissimum quoque audiendi munus est, et visui supra gratia. Ideo aures exstantiores sunt; ut et ornatus decorem praeferant, et excipiant omne illud quidquid de vertice sordium humorisve defluxerit; simul ut in earum sinibus vox repercussa sine offensione interiores ingrediatur anfractus. Nam nisi ita esset, quis non ad omnem fortioris sonum vocis attonitus redderetur; cum inter ipsa subsidia frequenter improviso ictus clamore nos obsurdescere sentiamus? Tum velut quaedam propugnacula videas praetendere adversus frigoris asperitatem, calorisque flagrantiam; ut neque frigus penetret ductus patentes, neque nimius adurat aestus. Sinuatio autem interiorum aurium modulandi quemdam numerum praestat et disciplinam. Siquidem per anfractus aurium quidam rhythmus efficitur, et modulis quibusdam ingressae sonus vocis exprimitur. Tenaces praeterea sermonis accepti ipsos esse anfractus aurium usus ipse nos docet. Siquidem velut in concavis montium, vel in

recessu rupium, vel in anfractu fluminum vox auditur dulcior, et responsa suavia referens echo resultat. Ipsae quoque sordes aurium non inutiles quae ligant vocem: ut tenacior ejus in nobis et memoria sit, et gratia.

63. De naribus autem quid loquar, quae bivio et procero foramine antrum quoddam recipiendis odoribus praestant; ut non perfunctorie odor transeat, sed diutius inhaereat naribus, et earum ductu cerebrum, sensusque depascat? Ideo diutius odor flagrat acceptus, quam sermo resonat, aut visus apparet. Plerumque quod momento brevi fueris odoratus, toto die tibi spirat in naribus. Per eas quoque purgamenta capitis defluunt, et sine fraude atque offensione aliqua corporis derivantur.

64. Est etiam non mediocris sensus in tactu, atque in eo voluptas gratissima, sincerumque judicium. Plerumque enim tactu probamus, quae oculis probare non possumus.

65. Postremum quoque officium est oris aut linguae, quod tamen omnibus vires ministrat. Nam neque oculi vigorem videndi haberent, nisi virtutem substantiae corporalis acciperent, quae cibo defertur et potu, neque aures audiendi, aut nares odorandi, aut manus tangendi, nisi corpus omne confortetur alimentis. Deficimus enim viribus, nisi eas cibi competentis assiduitate reparemus. Denique confecti fame nullis oblectantur sensuum voluptatibus, sed quasi exsortes eorum delinimenta non sentiunt.

66. Quid ego describam dentium vallum, quo cibus conficitur, et plenae fit vocis expressio? Quae sine dentibus alimonia delectaret? Denique aevi maturos plerumque cernimus hoc ipso citius senescere, quod a missis dentibus nullam possint cibi virtutem validioris assumere. Ideo muta infantia, quia non habet adhuc organum vocis.

67. Linguae quoque non solum in loquendo, sed etiam in edendo munus pretiosissimum est. Ea enim velut plectrum loquentis, et quaedam edentis est manus, quae defluentem cibum dentibus suggerit et ministrat. Vox quoque aeris quodam remigio vehitur, et per inane portatur, eademque vis quae aerem verberat, nunc commovet, nunc demulcet audientis affectum, iratum mitigat, fractum erigit, solatur dolentem. Sit igitur nobis canorum commune cum avibus. Sed apud quem quo sono vocis utatur, quod est rationabile, non potest cum omnibus animantibus irrationabilibus scilicet esse commune. Nam et ipsi sensus communes nobis sunt cum animantibus caeteris: sed tamen non eadem his caeterae animantes industria utuntur. Erigit bucula ad coelum oculos, sed quid spectet ignorat. Erigunt ferae, erigunt aves, omnibus est liber aspectus: sed soli inest homini eorum quae aspicit affectus interpres. Spectat oculis ortus obitusque signorum, videt ornamentum coeli, miratur stellarum orbes, fulgores quoque diversos intelligit singulorum, quando hesperus surgat, quando lucifer: cur ille vespertinus, hic matutinus irradiet: quos motus Orion habeat, quos luna defectus: quemadmodum sol suos norit occasus, circuitus quoque cursus sui solemnitate custodiat. Audiunt quoque animantes caeterae, sed quis praeter hominem audiendo cognoscit? Secreta sapientiae solus homo ex omnibus generibus quae in terris sunt, auditu et meditatione et prudentia colligit, qui potest dicere: Audiam quid loquatur in me Dominus Deus. Hoc est pretiosissimum, quod homo divinae vocis sit organum, et corporalibus labiis exprimit coeleste oraculum, sicut illud est: Clama. Quid clamabo? Omnis caro foenum (Esa. XL, 6). Accepit quod diceret, et clamavit. Sibi habeant prudentiam suam qui coeli terrarumque spatia radio describunt. Sibi habeant intellectum suum, de quo dicit Dominus: Et intellectum prudentium reprobabo (I Cor. I, 19). Neque numeros orationis ac modos, et modulos musicae sapientiae

constituam in loco: sed eam sapientiam definio, de qua dicit Propheta: Incerta et occulta sapientiae tuae manifestati mihi (Psal. L, 8).

68. Quid autem loquar de osculo oris, quod pietatis et charitatis est pignus? Osculantur se et columbae, sed quid ad humani osculi venustatem, quo amicitiae insigne humanitatisque praefulget, in quo plenae charitatis fidelis exprimitur affectus? Unde et Dominus velut prodigii genus in proditore condemnans ait: Juda, osculo Filium hominis tradis (Luc. XXII, 48)? hoc est charitatis insigne convertis ad signum proditionis et infidelitatis indicium? Pacis hoc pignore uteris ad officium crudelitatis? Bestiali igitur oris obsequio inferentem potius necem, quam charitatis foedera deferentem divinae arguit vocis oraculo. Illud quoque praecipuum, quod soli homines ore exprimimus, quae corde sentimus. Itaque cogitationes tacitae mentis, oris sermone signantur. Quid est igitur os hominis, nisi quoddam sermonis aditum, fons disputationis, aula verborum, promptuarium voluntatis? Absolvimus velut quamdam humani corporis regiam, in qua sit licet quaedam quantitas portionis, forma tamen universitatis est.

69. Sequitur guttur per quod totius corporis vitale commercium, et spiritus hujus commeatus infunditur. Succedunt brachia, et validi lacertorum tori, validae ad operandum manus, et procerioribus digitis habiles ad tenendum. Hinc aptior usus operandi, hinc scribendi elegantia, et ille calamus scribae velociter scribentis, quo divinae vocis exprimuntur oracula. Manus est quae cibum ori ministrat: manus est quae praeclaris enitet factis, quae conciliatrix divinae gratiae sacris infertur altaribus, per quam offerimus et sumimus sacramenta coelestia: manus est quae operatur pariter atque dispensat divina mysteria, cujus vocabulo non dedignatus est se Dei filius declarari, dicente David: Dextera Domini fecit virtutem,

dextera Domini exaltavit me (Ps. CXVII, 16). Manus est quae fecit omnia, sicut dixit Deus omnipotens: Nonne manus mea fecit haec omnia (Isa., LXVI, 2)? Manus est totius corporis propugnaculum, capitis defensatrix. Quae cum sit loco inferior, totum verticem comit, et honesto venustat ornatu.

70. Quis digne explicet pectoris cratem, ventrisque mollitiem? Aliter enim viscera molliora non possent foveri, et intestinorum sinus duris haud dubie ossibus laederentur. Quid tam salutare, quam ut pulmo cordi finitimo limite jungeretur; ut cum exarserit cor ira et indignatione, pulmonis sanguine atque humore citius temperetur? Ideoque mollior pulmo est, quia madet semper, simul ut rigorem indignationis emolliat. Haec ideo strictim percurrimus, ut tamquam indocti obvia perstringere, non tamquam medici plenius scrutari videamur et persequi quae naturae latibulis abscondita sunt.

71. Lien quoque cum jecore habet viciniam fructuosam, qui dum assumit quo ipse pascatur, abstergit quidquid sordium deprehenderit; ut per fibras jecoris minutiores ciborum possint tenues atque subtiles reliquiae transire, quae vertantur in sanguinem, viribusque proficiant, et non cum fimo et sordibus egerantur. Intestinorum vero circumplexi orbes, et sine aliquo licet nodo sibi tamen invicem nexi, quid aliud nisi divinam prospicientiam Creatoris ostendunt; ut non cito esca pertranseat, et statim a stomacho decurrat? Quod si fieret, jugis fames et continua vorandi libido hominibus gigneretur. Exinanitis enim visceribus et exhaustis, dum momentaria effusione vacuarentur, necesse esset inexplebilem atque insatiabilem cibi et potus generari cupiditatem, quam sine dubio matura mors sequeretur. Ideoque provide conficitur primum esca in utero superiore, deinde in jecore coquitur, ejusque vapore

digestus transfunditur succus ejus in reliquas corporis partes; eaque substantia artus aluntur humani, quam juvenes accipiunt ad incrementum, senes ad perseverantiam: reliquum autem velut superfluum per intestina deducitur, et per illud ex transverso ostium derivatur.

72. Denique etiam in Genesi arca Noe ad fabricam humani corporis accipitur, de qua dixit Deus: Fac tibi arcam ex lignis quadratis, nidos facies in ea, et bituminabis eam intus et foris bitumine, et sic facies arcam (Gen. VI, 14). Et infra: Ostium vero facies ex transverso: inferiora autem arcae bicamerata et tricamerata facies (Ibid. 16). Hoc ergo significat Dominus, quod ostium ex posteriori sit parte, per quod egerantur ciborum superflua. Decore enim Creator noster ductus reliquiarum a vultu hominis avertit, ne dum alvum purgamus, inquineremus aspectum. Simul illud considera, quod ea quae pudoris plena sunt, eo loco constituta sunt, ubi operta vestibus dedecere non possint.

73. Venarum pulsus vel infirmitatis internuntius, vel salutis est. Eaedem tamen cum toto diffusae sint corpore, neque nudae atque intectae sunt, et ita levibus operiuntur visceribus; ut explorandi copia sit, et celeritas sentiendi, quando nulla est viscerum crassitudo, quae pulsum possit obducere. Ossa quoque omnia tenui operta sunt viscere, et revincta nervis; praecipue tamen capitis levi tecta sunt corio. Unde quo possint aliquod adversum imbres et frigora habere munimen, capillis densioribus vestiuntur. Quid de genitalibus loquar, quae venis e regione cervicis per renes lumbosque deductis suscipiunt genitale semen ad munus et ad gratiam procreandi?

74. Quid de officio pedum, qui totum corpus sine ulla sustinent oneris injuria? Flexibile genu, quo prae caeteris Domini mitigatur offensa, ira mulcetur, gratia provocatur.

Hoc enim Patris summi erga Filium donum est: Ut in nomine Jesu omne genu curvetur, coelestium, terrestrium et infernorum; et omnium lingua confiteatur quoniam Dominus Jesus in gloria est Dei Patris (Phil. II, 10 et 11). Duo enim sunt quae prae caeteris Deum mulcent, humilitas, et fides. Pes itaque exprimit humilitatis affectum, et sedulae servitutis obsequium: fides aequat Filium Patri, atque utriusque eamdem gloriam confitetur. Recte autem non plures, sed duo sunt homini pedes; quaterni enim pedes feris ac belluis sunt, bini avibus. Et ideo unus quasi de volatilibus est homo, qui alta visu petat, et quodam remigio volitet sublimium sagacitate sensuum. Et ideo de eo dictum est: Renovabitur sicut aquilae juventus tua (Ps. CII, 5); eo quod propior sit coelestibus, et sublimior aquilis, qui possit dicere: Nostra autem conversatio in coelis est.

CAPUT X.

Diei sexto, totique adeo operi finem positurus quomodo Deus requievisse dicatur, aperit, et Creatoris laudibus sermonem coronat.

75. Sed jam finis sermoni nostro sit, quoniam completus est dies sextus, et mundani operis summa conclusio est; perfecto videlicet homine in quo principatus est animantium universorum, et summa quaedam universitatis, et omnis mundanae gratia creaturae. Certe deferamus silentium; quoniam requievit Deus ab omnibus mundi operibus: requievit autem in recessu hominis, requievit in ejus mente atque proposito. Fecerat enim hominem rationis capacem, imitatorem sui, virtutum aemulatorem, cupidum coelestium gratiarum. In his requiescit Deus qui ait: Super quem requiescam, nisi supra humilem, et quietum, et trementem verba mea (Isa. LXVI, 2)?

76. Gratias ergo Domino Deo nostro qui hujusmodi opus fecit in quo requiesceret. Fecit coelum, non lego quod requieverit; fecit terram, non lego quod requieverit; fecit solem, lunam et stellas, nec ibi lego quod requieverit: sed lego quod fecerit hominem, et tunc requievit, habens cui peccata dimitteret. Aut forte tunc jam futurae Dominicae passionis praecessit mysterium, quo revelatum est quia requiesceret Christus in homine, qui requiem sibi praedestinabat in corpore pro hominis redemtione secundum quod ipse dixit: Ego dormivi et requievi, et exsurrexi; quoniam Dominus suscepit me (Ps. III, 6). Ipse enim requievit, qui fecit: cui est honor, gloria, perpetuitas a saeculis, et nunc, et semper, et in omnia saecula saeculorum. Amen.

FINIS